

کتابشناسی عالم جلیل افغانستان

ابوریحان محمد بن احمد البیرونی

(۳۶۲-۴۴۰ ق)

مؤلف

احمد سعید خان کتابدار مؤسسہ تحقیقات اسلامی

پوهنتون علی گڑھ (ہند)

مترجم و مکمل

پوماند عبدالحی حبیبی

نشر کردہ

وزارت معارف دولت جہوری افغانستان

۱۳۵۲ ش

کابل

کتاب شناسی عالم جلیل افغانستان

ابوریحان محمد بن احمد البیرونی

(۳۶۲ - ۴۴۰ ق)

مؤلف

احمد سعید خان کتابدار مؤسسه تحقیقات اسلامی

پوهنتون علی گڑھ (هند)

مترجم و تکمیل

پوهاند عبدالحی حبیبی

نشر کرده

وزارت معارف دولت جمهوری افغانستان

۱۳۵۲ ش بهتیم: محمد قاسم شعله کابل

آغاز

این کتابشناسی الیبرونی در نومبر ۱۹۷۱ م باطبع گسستنر هنگامی نشر شد که یک گروه دانشمندان شرق و غرب در دهلی جدید در مجمعی بنام « الیبرونی و علوم هند » فراهم آمده بودند و من هم در آن شرکت داشتم. نویسندۀ این کتاب بزبان انگلیسی دانشمند کتابشناس هندی جناب احمدسعید خان کتابدار شعبه « تحقیقات اسلامی » پوهنتون علی گر هند است، که بر مؤلفات الیبرونی این کتابشناسی جامع نوشته و از تمام نوشته ها و نشراتی که درین باره شده سود برده است. در علمای افغانستان شخصیت بزرگوار الیبرونی نامردنی و زنده جاوید است. زیرا وی عیناً مانند دانشمندان معاصر، برمشا هده و تجربه کار خود را استوار کرده و هزار سال پیش مانند امروز فکر میکرده است.

شناسائی جهات مختلف حیات این مفکر بر دانشیان امروزه ازینرو واجب است که وی از یک دوره پرافتخار تاریخ افغانسان نمایندگی میکند و باید تمام شرقیان و اهل دانش و پژوهش از فعالیتهاى علمى او آگاه باشند و مظاهر فکرى و مؤلفات او را بشناسند که کتاب حاضر بنحو اجمال این خدمت را انجام میدهد. من چون این کتاب را برای بحث یک فهرست اجمالی اما جامع، درباره آثار الیبرونی و نسخه های خطی و چاپی و ترجمه های آن نافع یافته و حتی آنرا حاوی مقالات و تبصره هائی هم دیدم، که درین قرن اخیر بر حیات و افکار و کارنامه ها و مؤلفات الیبرونی درجراشد و کتابها

وسقوتات غرب وشرق انتشار یافته ، بنابراین به ترجمه آن بزبان پشتو پرداختم ، که اینک در کابل چاپ و نشر شده است . چون این کتابشناسی در انگلیسی هم چاپ عام و مستقلی ندارد و بصورت يك رساله ، نسخ اندك آن گسترش شد ، بنا برین ترجمه و نشر آن بزبان دری نیز مفید خواهد بود ، که اینک به سفارش وزارت معارف دولت جمهوری افغانستان آنرا ترجمه و تعلیق و تکمیل کرده و برای طبع و نشر آماده ساختم . در ترجمه متن انگلیسی کوشیده ام ، عین مطالب مؤلف محترم رابه دری انتقال دهم ، و گاهی که مطلب مبهم میماند ، از مقدمه مرحوم سخا و بر متن عربی آثار الباقیه و کتاب البیرونی دانشمند هندی سیدحسن برنی (اردو) و کتب دیگر توضیحاتی را در متن و پاورقی افزوده ام . امیدوارم نشر این کتابشناسی در تجلیل هزاره این دانشمند افغانستان که در کشور های شرقی و غربی دایر میگردد ، برای علاقه مندان سود مند گردد ، و این دانشمند بزرگ ما را به مؤلفات و آثارش بهتر و خوبتر بشناسند . تألیف کتابشناسی البیرونی بهمت یکک دانشمند هندی و ترجمه و تکمله آن بقلم يك افغانی و نشر و طبع آن از طرف وزارت معارف دولت جمهوری افغانستان خود این مطلب را میسرساند ، که در اسر فرهنگ و تاریخ چقدر باهم نزدیکیم ؟ که این نزدیکی و همکاری و فرهنگ پروری همواره بردوام باد .

عبدالحی حبیبی

مقدمه

هنگامیکه ایدورد سخاو کتب آثار الباقیه و تحقیق ماللهند البیرونی را ترجمه و چاپ کرد، علاقمندی مردم با آثار و افکار این دانشمند بزرگ قرون میانه بیشتر گشت. دانشیان و مؤسسات دانشی، تألیفات و آثار او را مورد تحقیق و اعتنا قرار دادند، و مردم آنرا مستدرجاً بشناختند.

ابو ریحان محمد بیرونی فرزند احمد در سوم ذیحجه سنه ۳۶۲ ق مطابق ۳ سپتمبر ۹۷۳ م در یکی از نواحی کث خوارزم (خیوه کنونی) بدنیا آمد (۱)

(۱) اگرچه نسبت بوریحان را بقرار افسانه کتاب الانساب سمعانی منسوب به بیرون یعنی خارج شهر دانسته اند، ولی یاقوت ابن ربیع زعم (گمان) میداند (معجم الادب ج ۷ ص ۱۸۰) و پیدایش او در بیرون شهر کث سندی قدیم ندارد. در همان عصر سمعانی ابو الحسن علی بن زید بیهقی (متوفی ۵۲۵ ق) در تنمّه صوان الحکمه گوید: «و بیرون التي هي منشأه ومولده بلدة طيبة فيها غرائب» (ص ۶۳) و ازین بصراحت برمیآید که بیرون شهری بود، و هر خارج شهر را بیرون و منسوب آنرا بیرونی و غریب نگفتندی.

در حقیقت بیرون و درون دو ناحیت یا قلعتی بود بین مرو و نسا در شمال خراسان که تا عصر صفویان و حتی نادرا فشار بهمین نامها شهرت داشته اند. مثلاً درون دره عالم آرای عباسی اسکندر بیگک باره آمد کوراست و بیرون هم در مقابل آن قلعتی بود (ذیل عالم آرا، خطی ص ۲۰) ❀

اگر چه شهرت او در نجوم و ریاضی امت ، ولی در بسا از دانش های عصرش دست داشت . او از زمان کودکی به اسمعان نظر و پژوهش پرداخت و حتی کتاب پر ارزش خود آثارالباقیه را در سن ۲۷ سالگی تالیف کرد . وی در اوائل در حمایت خوارزم شاه قرار داشت ، ولی این دود سان خوارزم شاهی بعد از مدتی از بین رفت و بیرونی هم مجبور به ترک خوارزم گردید ، و اندر پرورش حکمران دیگری آمد ، تا که در آخر سلطان محمود فرزند سبکتگین او را بغزنه برد .

بیرونی از غزنه به هندوستان رفت و تا مدت ده سال در آنجا ماند و بعد از آن بغزنه برگشت و اوقات دیگری عمر خود را همدین شهر به

§ همچنین در عباسنامه محمد طاهر قزوینی (حدود ۱۰۷۳ق) در (ص ۲۰۱، ۲۰۳، ۳۱۹) و نیز در نامه عالم آرای محمد کاظم مروی (ج ۲ ص ۱۳۷، ۱۴۱ و ج ۳ ص ۶، ۲۴۸) بارها ذکر قلمه درون در همین ناحیت شمال خراسان بین نسا و مرو و ابیورد آمده است . پس اگر شهری و ناحیتی به نام بیرون از همان عصر ابوریحان تا حدود ۱۱۰۰ ق موجود و معلوم باشد ، نسبت آنرا بزعم و گمان به خارج البلد یا غیره بگیره کردن نشاید ، در حالیکه خود ابیرونی درین باره تصریحی ندارد و مورخان معاصر او هم ازینگونه تعلیل انتساب او خاموشند . «حیبیبی»

تألیف و تحقیق گذرانید، تا که بعمر ۸۰ سالگی در حد و د ۱۰۵۰ م
 = ۳۲۲ق) در غزنه از جهان رفت (۱)

بیرونی یکی از علمای قرون وسطی بود، که با پژوهش‌های
 ستاره‌شناسی و تحقیق در آن علاقمندی کاملی داشت و دانش او از
 منابع یونان قدیم و هند سرچشمه گرفته و هم بر معلومات منجمان اسلامی پیش
 از او اتکاء داشت که لب لباب آنرا در شهکارش (۲) القانون المسعودی فراهم
 آورده است.

بیرونی دارای تألیفات فراوان و مؤلف زبردست است و از آثار او
 (۲۸) کتاب به هند تعلق دارد که درین رساله به علامت ستاره * نشانی
 شده اند.

وی یک سائنس دان واقعی بود، که نگاه عمیق علمی توأم با اعمال
 اسلامی داشت، و بنا برین از تعصب خشک قشریان مذهبی یا نژادی بدور بود
 و برای مسجد غزنه تقویمی (۳) ترتیب داد که سببی بر کلند رومی بود
 و ازین رو امام مسجد از استعمال آن استنکاف ورزید و گفت: این چیز سببی بریک
 تقویم غیر اسلامیست.

(۱) قدر مسلم در وفات البیرونی همان قول غضنفر تبریزی شارح
 رساله مولفان رازی است، که بعد عشاء ۲ رجب سنه ۴۴۰ ق (= ۱۰۴۸) به
 عمر ۷۷ سال و ۷ ماه باشد، که این تاریخ نقیض آن قول است. چون
 در اینجا مجال سخن بیش نیست، شرح آنرا در آخر این کتاب تملیق
 خواهم کرد (ح).

اگر چه زبان مادری او خوارزمی بود، وی عبری، یونانی، فارسی، سنسکریت و چندین زبان دیگر هم میفهمید، کتاب الهندوی در بیان افکار فلسفی و فرهنگی و علوم و خصوصیات دیگر هندیان، موثوقترین کتب بزبان عربیست که در زبان تازی نظیری ندارد.

البیرونی به تألیف این کتاب، خدمت عظیمی به گویندگان زبان عربی کرد، زیرا پیش از او هیچ کسی هند را باین نحوه شنا نمانده بود، وی عمر خود را مانند یک طالب علم مجرد گذرانید و متاهل نشد، ولی در حقیقت دانا و عالم بود، و از کتاب جدانشد، و سالی دوبار در اوقات عید بیرون آمدی و لوازم زندگانی فراهم آوردی و بچنین نهج عمری رادر فراگرفتن دانش و امور پژوهش و تحقیق نوین بانجام رسانید.

خدمت حقیقی البیرونی بعلم اینست که وی معلومات باستانی را بوجه نیکو فراهم آورد و آنها را در پرتو افکار و امعان نظر و تحقیق خویش ترجمه کرد و هم از یزوست که مقام وی در تاریخ علم جاوید است و در صف بزرگترین دانشمندان قرون میانه و نوین مانند پتولیمی، نیوتن، اینشتاین جای دارد.

اسیدوارم که این کتابشناسی (ببیلوگرافی) (۱) در فراهم آوری معلومات زندگانی این مرد بزرگ مفید باشد و مؤرخان و پژوهندگان از آن سود ببرند.

تالیفات البیرونی که درین ببیلوگرافی یا فهرست عمومی مذکوراند ما خود از فهرستی است که در سال ۴۲۷ ق ۱۰۳۲ م و ایام سلطنت سلطان مسعود بقلم خود او بنام «رساله فی فهرست کتب محمد بن زکریا الرازی» تألیف شده و فقط یک نسخه آن در کتابخانه لیدن محفوظست، که پاول کراس آنرا در سال

۱۹۳۶ م از پاریس در ۵ صفحه انتشار داد و در آن نامهای ۱۱ م کتاب خود را در ۱۳ بخش آورده است .

درین رساله علاوه بر کتابهایی که خود ش نوشته ، نام ۲۵ کتاب دیگر هم آمده که دیگران بنام او نوشته اند و عبارتند از ۱۲ کتاب ابو نصر بن علی بن عراق و ۱۲ کتاب ابوسهل عیسی بن یحیی المسیحی و یک کتاب ابوعلی الحسن بن علی الجبلی . ولی البیرونی این ۲۵ کتاب را از نألیفات خود نمی داند ، بلکه آنرا تحفه های علمی دوستان و شاگردان بنام خود می شمارد ، که بقدر دانی خدستهای علمی او تقدیم شده اند .

وی گوید: « این ۲۵ کتاب را با غور و تدقیق دیده ام و برای تکمیل این فهرست آورده ام » که درین رساله از عدد ۱۱ م تا ۱۳۳ ذکر میشوند .

در مقدمه آثار الباقیه نگاشته سخا و طبع ۱۸۷۸ م ازین رساله البیرونی (نسخه خطی لیدن) همان بخشی اقتباس شده که تالیفات البیرونی را تبیین نماید، پروفیسور سخا و گوید: نامهای کتابهای البیرونی که حاجی خلیفه آورده درین رساله البیرونی نیست. چون وی بعد از تالیف این رساله لا اقل ۱۴ سال دیگر زندگی داشت (۱) (۹). شاید پیش از مرگ ، در نتیجه تحقیقات نهایی به تالیف چند کتابی پرداخته باشد که از آثار دیگرش ممتازند (درین جمله کتاب الجماهر و کتاب الصیدله شاملند) سخا و در قسمت دیگر مقدمه خود بر آثار الباقیه، همان نسخ خطی کتب البیرونی را ذکر میکند که در کتابخانه های اروپا موجود اند، ولی وی دو کتاب دیگر را هم می شناساند که نه ذکر آن درین فهرست و نه در کشف الطنون آمده است .

(۱) به مقاله تحقیق و فوات البیرونی در آخر این کتاب رجوع کنید «ح»

بعد از سخاو و مطالعه آثار و جستجوی تالیفات البیرونی راه ، سوتر وای ، وید بمن دوام دادند ، این شخص در سنه ۱۹۲۱ م یک ترجمه جرمنی فهرست البیرونی را با تشریحات و تعلیقات خود نشر کرد ، و پس از آن پروفسور بو یلوت (۱) توانست یک ببلوگرافی مکمل البیرونی را بنویسد و بنای رساله حاضره هم بر کار بو یلوت است ، که در میدیو (۲) جلد ۲ (۱۹۵۵ م) ص ۱۶۱ تا ۲۵۶ انتشار یافت ، و تکمیل و تصحیح آنرا در جلد ۳ ص ۳۹۱ تا ۳۹۶ (۱۹۵۶ م) همین نشریه نمود ، و هم پس از ۱۹۵۵ م مقالات زیادی بزبانهای مختلف منتشر شد که اکنون یک ببلوگرافی کاملی را بطریق نیا زمند یهای کنونی بکار دارد . در فهرست البیرونی تماماً ۱۳۸ کتاب نامبرده شده ، که ۲۹ کتاب دیگر اورا خاورشنا سان مذکور ذکر کرده اند (درین رساله از عدد ۱۳۹ تا ۱۶۷ و تمام این کتابها بشمول چند کتاب دیگر به ۱۸۳ میرسند .

درین رساله چهار کتاب دیگر (عدد ۱۳۹ ، ۱۴۷ ، ۱۵۰ ، ۱۶۷) را هم آورده ایم که انتساب آن مشکوکست و عدد ۱۳۹ هم کتابیست که آنرا بسند حاجی خلیفه به فهرست بیرونی تطبیق میکنیم . فهرس سخاو و ه ، سوتر وای ، وید بمن هم دامنه دار تراند ، زیرا ایشان نامهای آن کتابها را هم آورده اند که در کتاب الاستیعاب و ارشاد الاریب یاقوت ذکر شده اند ، ولی کتب ذکر کرده یاقوت ، کاملاً مکشوف نیست ، زیرا البیرونی فقط دوتای آنرا در آنرا الباقیه و فهرست خویش آورده است و ما تذکرات البیرونی را درین باره تحت عدد ۱۴۷ ، ۱۶۸ ، ۱۷۳ ذکر کرده ایم .

(1) PROF. J. BOILOU

(2) MIDEO = MELANGES DE L'INSTITUT DOMINICAIN
D'ETUDES ORIENTALE.

در باره آثار معلوم و ارزش شمند البیرونی جستجو و پژوهشی در عصر سی، بروکلمان (۱) انجام گرفت، ولسی پس از آن نسخه های، نایاب دیگری نیز بدست آمد که درین کتاب تحت عدد ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲ ذکر آن می آید و عدد ۱۷۴ کتابیست که بیرونی از هندی ترجمه کرد، ولی ذکر آن تنها در کتاب الهند آمده، در فهرست البیرونی نیست، اما سه کتاب دیگر ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷ همان کتابهاست که برهنمائی وی در سنسکریت ترجمه شده اند.

چنانچه در متن هم گفته ایم دو کتاب نمره ۱۷۸، ۱۷۹ را ابونصر منصور بن علی بن عراق (۲) به البیرونی اهدا کرده است که شاید بنام بیرونی باشد. دورساله نظریه مثلثات فضایی تالیف همین ابونصر را از روی مخطوطه لیدن میشناسیم و کتاب دیگر البیرونی نمره ۱۸۰ همانست که از طرف او به سجزی (۳) اهدا گردیده است.

پس کتب نمره ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳ آثار نو یا فتنه البیر و نیست که پیشتر مستشرقان از آن اطلاعی نداشتند و عدد ۱۸۱ کتابیست که از روی نسخه منحصر بفرد احمد آباد گجرات شناخته شد و از سنسکریت بعربی ترجمه شده است.

(1) C. BROCKELMANN.

(۲) وی از حکمداران آل عراق و بلقب مولی امیر المؤمنین یکی از خوارزمشاهان ماتحت شهنشاهی غزنوی و پروردگار البیرونی است که خودش هم از علماء علم هیئت و نجوم و ریاضی و هندسه و غیره بود تألیفات و رسائل متعدد او باقیست و در صفحات آینه با آثار خود بنحواً کامل شناخته خواهد شد. (ح)

(۳) ابوسعید احمد بن محمد عید الجلیل سجزی از معاصران و دوستان البیرونیست که در آثار الباقیه نامهای ماههای اهل سیستان را از نقل نماید (ص ۴۲) این عالم از قدیمترین دانشمندان اسلام است که بحرکت ارض نظرداد و اصطلاحاتی همچون بنیاد ساخت، در صفحات آینه ذکر او میآید. (ح)

مؤلف این نسخه نایاب در سنسکریت، منجم مشهور بنارس « ویجایه ننده »
 (۱) است که ترجمه عربی آنرا خود البیرونی کرده (و نسخه اصل سنسکریت از
 بین رفته است) کتاب نمره ۱۸۲ در علم مریا و مناظر است که غلام حسین
 جونپوری (۲) آنرا در زیچ بها درخانی ذکر کند و نمره ۱۸۳ را سید حسن برنی
 در کتاب خود « البیرونی » (۳) نام می برد و بدین هیچ تمام تالیفات البیرونی
 (بشمول منسوبات) ۱۸۳ عدد است.

ترتیب این بیلوگرا فی

هر کتاب از نمره ۱۸۳ یک شماره خاصی دارد، (م) که نخست نام
 کتاب و بعد ازان ترجمه آن بانگلیسی در بین قوسین نوشته میشود (۰۰۰) پس
 این تا جاییکه معلومات داریم، درباره آن کتاب معرفی مختصری می آید،
 و اگر نسخه خطی آن موجود و معلوم باشد نشان داده میشود. اگرچاپها و ترجمه
 های آن معلوم باشد، آنها هم ذکر میگردد، و اگر مقاله هایی در آن باره نشر
 شده، نیز نشان داده میشود.

(1) VIJAYA NANDA

(۲) این عالم ریاضی و فلکیات و نجوم در اوایل قرن ۱۹ در هند
 میزیست و از تالیفات او زیجی است بنام جامع بهادر خانی که در سنه
 ۱۸۳۵ م تالیف شده و بعد ازان در هند طبع گشته است، از شاگردان
 او اخوندزاده هریرالله قندهاری در افغانستان شهرتی داشت و زیجی
 از او باقیمانده که نسخه خطی آن در کتابخانه مخطوطات کابلست (ح)
 (۳) البیرونی کتاب بیست و زبان اردو نوشته سید حسن برنی (هندی)
 که طبع دوم آن در سنه ۱۹۲۲ م در پوهنتون علمی گرهند در ۲۵۶ صفحه
 شده و بر روش تحقیق جدید مقارن و مفید است. یک ترجمه پشتوی آن
 در کابل در ۱۳۵۲ ش به مناسبت جشن هزاره البیرونی طبع شده است (ح)
 (۴) من درین ترجمه یک نمره مسلسل و بعد ازان به ترتیب عناوین،
 شماره خاصی هم داده ام و بنوشتن نامهای عربی و فارسی کتاب اکتفا
 و از ترجمه انگلیسی آن صرف نظر شد (ح)

عناوین

نامهای کتب از ۱ تا ۱۸۳ همانطور است که پ، کراوس در فهرست البیرونی چاپ کرده است. اگر این نام در نسخ خطی یا در کشف الظنون حاجی خلیفه یا منابع دیگر نحوی دیگر باشد و یا یاقوت آنرا نام دیگری داده باشد، این مطالب را هم در ذیل همان عنوان می آوریم .

از نمره ۱۳۹ تا ۱۸۳ نامهای کتابهاییست که در نسخ خطی دیگر مذکورند، یا خود البیرونی در یکی از آثارش مانند آثار الباقیه یا کتاب الهند یا کتاب الاستیعاب نام آنرا آورده، و یا یاقوت و حاجی خلیفه به ذکر آن پرداخته اند .

تشریحات

بعد از ذکر نام کتاب شرحی در باره آن داده میشود، اگر در آغاز این شرح علامت (ف) باشد، از آن می فهمیم که این ذکر و شرح از خود فهرست البیرونیست، و اگر در آغاز آن (س و) باشد، این شرح از ه، سوترووای، وی، ویدیمین است، که در باره تألیفات البیرونی نوشته اند. علاوه ازین اگر در منابع دیگر هم ذکر و شرحی در آن باره بدست آید، نوشته شده است .

مثلاً: از نمره ۱ تا ۱۶۷ علامت (س و) دلالت خواهد کرد، که شرح آن از ه، سوترووای، ویدیمین گرفته شده، ولی معلومات اضافی از یاقوت و حاجی خلیفه و سی، بر و کلمان، یا از نوشته های خود البیرونی در آثار الباقیه و کتاب الهند و کتاب الاستیعاب است، و اگر اختلافی در ضبط نام کتاب باشد، آنهم نوشته شده و گاهی برخی از توضیحات شخصی برای تکمیل مطالب نیز داده میشود .

حواله به نسخ خطی

کتابهایی را که مخطوطات آن معلوم و موجود اند، درین رساله نشان داده ایم، از جمله ۱۸۳ کتاب (۴۱) آن چنین اند که نسخه های خطی آن در کتابخانه های دنیا موجود اند، و اگر قهارس این کتابخانه هاطبع شده باشد، آنرا هم نشان میدهم.

چاپها

از جمله ۱۴ کتاب خطی البیرونی که در کتابخانه هاموجودند، ۳ کتاب آن بتمام و کمال چاپ شده اند، و از پنج کتاب، برخی اقتباسها را نشر کرده اند، که درین رساله ذکر مفصل این چاپها و ناشران و عدد جلد و صفحات و تاریخ طبع آن آمده است.

ترجمه ها

دوازده کتاب البیرونی بزبانهای دیگر کاملاً ترجمه شده و از هفت کتاب دیگرش برخی از بخشها و فصول ترجمه کرده اند، که این ترجمه ها از ستون عربی به المانی، انگلیسی، روسی، فارسی، اردو، فرانسوی و ترکی شده است.

مقالات

برسی کتاب البیرونی در کتب و مجلات و نشرات موقوته، تبصرها و مقالات انتقادی انتشار یافته، که برخی از آنرا ساندیده ایم، ولی از مؤلفات دیگر و ذکر ارباب نظر و تحقیق، از آن مقالات و کتب خبری داریم.

درین رساله بیش از ۵ تبصره با عناوین آن ضبط گردیده و نامهای مجلات با مخففات آن جدا گانه آمده است.

فهارس این رساله

در آخر این کتاب برخی از فهارس ضروریه داده شده، که نخستین آن مشتمل است بر فهرست مرتب الفبائی کتابهای البیرونی و نمره آن درین کتاب.

دوم: تقسیم موضوعی تالیفات وی و نمره آن درین کتاب.

سوم: طبقه بندی علمی مؤلفات البیرونی.

چهارم: فهرست نسخه های خطی البیرونی در کتابخانه های هند.

موضوعها و مأخذ

بیرونی در فهرست خویش، موضوعهای تالیفات خود را هم تشخیص کرده (درین رساله هم این موضوعها را بطور عنوان آورده ایم) که جمله ۱۶ عنوان است. ولی این تفکیک موضوعها بسیار اصیل نیست، و او تنها ۱۳۸ کتاب خود را از جمله ۱۸۳ نام می برد که موضوعهای آنها از نام کتاب نمی توان فهمید.

برخی از کتابهای بیرونی دارای موضوع خاصی نبوده و جامع مضامین شتی دیده می شوند مانند آثار الباقیه و کتاب الهند و قانون مسعودی، و هم بنا برین کوشیدم که درین رساله معلوماتی را برگزینم، که در کتب معیاری در باره زندگی و آثار البیرونی مضبوطند مانند این کتب :

« معلومات در باره دار و سازی البیرونی » از م، سیر هاف: وی درین مقالات که در مجله مؤسسه مصر (ج ۲۲ ص ۱۳۳ تا ۱۳۹) در ۱۹۳۰ م نشر کرده، از کتابهای عربی، فارسی و اروپائی نام می برد، که در آن شرح حال البیرونی آمده است. ارشا دالاریب یاقوت: (ج ۶ ص ۳۰۸ تا ۳۱۴) طبع لیدن ۱۹۱۳ م که این معلومات را، ویدیمن و ج، هیل (۱) به المانی در مجله علوم طبی و طبیعی (۲) (۱۱ شماره ۴) نشر کرده اند.

علی بن زید بیهقی: در تتمه صوان الحکمه طبع لاهور ۱۹۳۵ م (ص ۶۲ تا ۶۶). سیوطی: در بغیة الوعاة طبع مصر ۱۳۲۶ ق (ص ۲۰) که ای، ویدیمن ترجمه آنرا بالمانی در سپهرسی، بیتریگک (۳) ۲۸ ص ۱۱۷-۱۱۸ نشر کرده است.

این ابی اصبیعه: در عیون الانبا ۲ ص ۲۰.

(1) J. HELL

(2) MITT. Z. GESCH. D. MED. U.

NATURWISS., 11 NO. 4.

(۳) SPMS: = SITZUNGSBERICHTE DER PHYSIKALISCH-MEDIZINISCHEN SOZIJETAT IN ERLANGEN. BETTRAGE.

ای ، سخاو : (۱) در مقدمه المانی آثار الباقیه (لندن ۱۸۷۹) و مقدمه
 انگلیسی او بر کتاب الهند (لندن ۱۸۸۸ م)
 می ، بروکلبان : در تاریخ ادبیات عرب (۱ ص ۴۷۵) طبع ویمبر ۱۸۹۸ م و
 تکمله آن (۱ ص ۸۷) طبع ۱۹۳۷ م لیدن .
 دائرة المعارف اسلام : کلمه البیرونی . جداول طبع اول ، که در طبع جدید
 آن (۱ ص ۱۲۳۶) پروفیسور بویلوت در شرح حال البیرونی مقالتی دارد (مخفف
 حواله آن در این کتاب : دائره) .

ه ، سوتر (۲) : در کتاب دانشوران ریاضی و اختر شناسان عرب ص ۹۸ تا ۱۰۰
 طبع لہز یگک ۱۹۰ م . هموی بهمکاری ای ، ویدیمن (۳) شرحی بر تالیفات
 البیرونی در سیمسی ، بیتر یگک ۵۲ ، ۵۳ (۱۹۲۱ م) ص ۵۵ تا ۹۶ دارد .
 جارج سارتن (۴) : «مدخل تاریخ علم ج ۷۰۷ طبع با لیمور ۱۹۲۷ م .
 ل ، لیکلیرس (۵) : «تاریخ طب عرب ، ج ۱ ص ۴۸۰ تا ۴۸۲ طبع با ریس ۱۸۷۶ م .
 کاره دو ا خ (۶) : کتاب مفکران اسلام ، ج ۲ ص ۷۵ تا ۸۷ و ۲۱۵ تا ۲۱۷ .
 ه ، ریتز (۷) : تالیفات البیرونی در اورینتلیا ، ج ۱ ص ۷۴ تا ۷۸ (استانبول ۱۹۳۳ م)
 پ ، کراوس (۸) : رساله البیرونی و غیره (پاریس ۱۹۳۶ م)
 احمدزکی ولیدی توغان : معلومات جدید جغرافی و نژادی ، در مجموعه جغرافی جرمنی
 ص ۳۶۳ (۱۹۳۴ م)

(1) E. SACHAU.

(2) H. SUTER.

(3) E. WIEDEMANN.

SARTON

(5) L. LECLERC.

(6) CARRADE VAUX.

(7) H. RITTER.

(8) P. KRAUS.

د، رامزی رایت (۱): مقدمه کتاب التفهیم فی صناعه التنجیم ابوریحان البیرونی
طبع لندن ۱۹۳۴ م

ضیاء الدین احمدوف، کرینکو (۲): در اسلامک کلچر ۶ جولائی و اکتوبر ۱۹۳۲ م.

برای مقالات بر البیرونی بنگرید :

سی، بر و کلمان : تاریخ ادبیات عرب ، ج اص ۲۶ تا ۲۷ (طبع دوم)

ف ، تیچنر (۳) زد سگ (۴) ۷۷ ص ۳۱ (۱۹۲۳ م)

م ، کراوسی (۵): البیرونی و تحقیقات ایرانی. دیر اسلام ۲۶ (۱۹۳۲ م) ۱۵۱.

ج، کورتویس (۶): زندگانی البیرونی، دراندو ایر انکاشما ره ۱۰ (۱۹۵۲ م) کلکتہ

نفیس احمد : خدمات مسلمانان به علم جغرافیا ، ص ۱۲۹ ، ۸ ، ۳ ، ۸ ، ۱۵۵ ،

طبع لاہور ۱۹۳۷ م .

ر، بلاچر (۷): البیرونی کبیر، در علمای جغرافیای عرب در قرون وسطی (پاریس ۱۹۳۲ م)

ایلیوت و ودا و سن (۸): در تاریخ هند وستان ۲ ص ۱.

ریناود (۹): ترجمه جغرافیای ابو الفدا ، جلد اول ۱۹۳۸ م، ص ۹۵ (فرانسه)

مهران (۱۰): نمره ۱۵ (۱۸۵۷ م) ص ۲۳.

س، م علی : البیرونی و جغرافیای عرب بزبان انگلیسی ترجمه مضمون فوق ریناود

ج افصل ۲ نشر کرده مؤسسه تحقیقات اسلامی پوهنتون ه علی گر

(هند) ۱۹۶۰ م ، ص ۸۱ تا ۸۷.

(1) R. RAMSAY WRIGHT.

(2) F. KRENKOW.

(3) F. TAESCHNER.

(4) ZDMG=ZEITSCHRIFT
DES DEUTSCHEN MORGENL-
ANDISCHEN GESELLSCHAFT.

(5) M. KRAUSE.

(6) J. CURTOIS

(7) R. BLACHERE.

(8) ELLIOT, DAWSON

(9) REINAUD.

(10) ANNALER FUR NERDI
SK ELDKUNIGHEID.

ای، ایس کنهدی (۱): مقاله بر البیرونی در بیوگرافی علمی ج ۲ نیویارک. ۱۹۷۰ م.
 زکی ولیدی توغان: مقاله او بر البیرونی در اسلام انسکو پید یسی ج ۲
 ۱۹۴۴ م، ص ۶۳۵ تا ۶۳۹.

ماخذ عربی :

خیرالدین الزرکلی: الاعلام ج ۶ ص ۲۰۵ تا ۲۰۶ (۱۹۵۵ قاهره)
 عمر رضا الکحاله: معجم المؤلفین ج ۵ ص ۲۴۱ تا ۲۴۲ (۱۹۵۹ قاهره)
 اسماعیل باشا البغدادی: هدیة العارفین کلمه البیرونی.
 یاقوت حموی: معجم الادب ج ۱۷ ص ۱۸۰ تا ۱۹۰.
 عبدالرحمن الحلمی: جهود العلماء المسلمین فی میدان العلم ۳.
 مجله الا زهر فی قاهره ۲۴ ر ۷۹ (۱۹۵۲ م)
 نبیه امین فارس: عبقریة العرب العلمیه فی تراثنا القدمیم ۳.
 العلوم بیروت: ۲۱۱ ص ۳۵ (۱۹۵۶ م) البیرونی.
 م، یحیی هاشمی: نظریات الاقتصا د عند البیرونی در
 RAAD ۱۵ ص ۵۶ تا ۶۵ (۱۹۳۵ م)

ماخذ فارسی

محمد قد، یرتره کی و سرور گویا: بیرونی نا شناخته در کابل ۵ ص ۹۱
 تا ۹۶ (۱۳۱۴ ش)
 عبدالحی حبیبی: یک صفحه از حیات البیرونی در آریانا ۶ ص ۲۹
 تا ۳۰ (۱۳۲۶ ش)
 علی اکبر دهخدا: شرح حال نابغه شهیرا بوریحان البیرونی،
 در مجله آموزش و پرورش ۱۵ ص ۱ تا ۸۱ (۱۳۲۴ ش)
 سعید نفیسی: ا بوریحان بیرونی در پیام نو ۴ ص ۲۲ تا ۲۶ (۱۳۲۷ ش)

مآخذ اردو :

سید حسن برنی : البیرونی (زندگی و مؤلفاتش) پوهنتون علی گر
چاپ دوم ۱۹۲۷ م .

عبدالسلام ندوی : البیرونی در یادنامه البیرونی کلاکتہ ۱۹۵۱ م .
عبدالله خان : البیرونی در مشیر عالم فصل اول .

محمد عنایت الله : تذکرہ ابوریحان . علی گر ۱۸۹۳ م .

لطیف مالک : ابوریحان البیرونی . لاہور ۱۹۶۵ م . (۱)

(۱) مقالات ذیل ہم بر احوال و افکار البیرونی نشر شدہ .

عبدالحی حبیبی : (۱) پشتو در آثار البیرونی در مجلہ دومہ

فاکوئٹہ ادبیات کابل شمارہ ۱۲۰ (۱۳۴۷ ش) کابل .

(۲) البیرونی و افغانستان ، در مجلہ آثار یانا جلد ۲۵

شمارہ ۵ - ۶ (جدی ۱۳۴۶ ش) کابل .

(۳) آثار ابوریحان خراسانیست یا خوارزمی ، آثار یانا

جلد ۲۱ شماره اول (جولائی ۱۳۵۲ ش) کابل .

(۴) بیرون و البیرونی در آثار یانا جلد ۴ شماره ۴

(اول نور ۱۳۲۵ ش) کابل .

سید حسین نصر : (۱) نظریات ابوریحان بیرونی در بارہ معنی طبیعت

و روشهای تحقیق در علوم طبیعی .

مجلہ دانشکدہ ادبیات تهران شماره ۴ سال ۸ تیرماه

۱۳۳۹ ش . همین موضوع در کتاب نظر متفکران اسلامی

در بارہ طبیعت طبع تهران ۱۳۴۵ ش . فصل ۵ تا ۹ .

مقاله ها

یادنامه البیرونی، کلکته ۱۹۵۱ م.

یادنامه بیرونی بروسی: مقاله بیرونی و زندگانی او بقلم س. پ. تولستوف (ص ۳ تا ۲۹)
سید حسن برنی: مقاله ابن سینا و البیرونی، مشابهات
و مخالفت های ایشان. در یادنامه ابن سینا، ص ۳ تا ۱۳. طبع کلکته

۱۹۵۶ م.

بقیه باورقی صفحه ۱۷:

(۲) ابوریحان بیرونی، معرفی یک دانشمند و محقق برجسته
به مناسبت هزاره ابوریحان طبع تهران ۱۳۵۲ ش.
ج، ذوبلچینسکی: نظریات داروینی البیرونی ۸۰۰ سال پیش از
داروین بفراسه در نشریه شماره ۳ علوم طبیعی پوهنتون لیپنان
۱۹۵۸ م که ترجمه فارسی آن بقلم دکتر حسین علی هروی در مقالات
و بردسیهای دانشکده الهیات و معارف اسلامی تهران (دفتر ۷ - ۸
زمستان ۱۳۵۰ ش) انتشار یافت.

فهرست عمومی تالیفات البيروني

(۱) المسائل المفيدة ۱۹۵ لجوابات السديده :

ف. کتایبست برجداول نجومی الخوارزمی در ۲۵۰ ورق (۱) (س و - ۱، ۱) ترجمه لاتینی زیچ عبدالله محمدبن موسی الخوارزمی (متوفا ۸۳۰ م) رااد یلارد (۲) کرده که ه، سوتر بران حواشی نوشت و در مجله یا دگار اکادیمی علوم دنمارک بخش ادبیات ص ۳، ۲۸۰، طبع کونپنهاگن ۱۹۱۳ م نشر کرد (مقابله شود: دائرة المعارف اسلام ۳ - ۵۰۲ چاپ ۱۹۱۶ م).

برای الخوارزمی بنگرید: ه، سوتر ۱۰ - ۱۱ - ۱۹ ویک مطالعة انتقادی الجبر خوارزمی از ج، روسکا (۳) در مجله اکادیمی هیدلبرگ ۱-۱۲۵ طبع ۱۹۱۷ م وسارتن (۴) درمدخل تاریخ علم ج افصل ۲۹ بعنوان عصر الخوارزمی بویژه ص ۵۶۳ - ۵۶۴ وسوتر درمضمون الخوارزمی والپیرونی درریاضیات ۳ - ۳ (۱۹۰۳ م) ص ۱۲۷ - ۱۲۹.

(۴) ابطال البرهان بایراد البرهان

علمی العمل الخوارزمی فی زیجه:

ف. ردی بودبر اعتراضیکه ابو طلحة طیب در رساله خود برزیچ الخوارزمی نوشته وهم اکثر مطالب البيروني را در کتاب شماره اول بالانتقاد کرده بود.

(۱) در فهرست احمد سعیدخان عدد ادراک ۱۲۵۰ طبع شده ، ولی خود البيرونی گوید: قدملت از بیج الخوارزمی علمه . . . فی ۲۵۰ ورقاً (مقدمه آثار الباقیه XXXX) وسید حسن برنی نیز در کتاب البيرونی خود چنین آورده (ص ۱۱۰ طبع علمی گر ۱۹۲۷ م) ذکر زیچ خوارزمی در کتاب الهند (ص ۴۱۰ - ۴۳۸) هم آمده است (حبیبی)

(2) Adelard

(3) J. Ruska

(4) Sarton

که درین رساله ۳۶۰ ورق البیرونی به ابطال آن پرداخت (۱) .

(۳) کتاب الوساطة بین الاهوازی و الخوارزمی :

ف . ۱ . ابو الحسن الاهوازی (۲) در یکی از تألیفات خویش انتقادی دو راز انصاف بر زیج خوارزمی نوشت. چون این کتاب بنظر البیرونی آمد بوساطت و حکمیت

بین ایشان پرداخت که در ۶۰۰ ورق بود (۳) (بنگرید عدد ۱)

(۴) تکمیل زیج حبش با العمل و تهذیب اعما له من الزل (۴)

ف . کتابیست در ۲۵۰ ورق (۵) بر زیج حبش (س و ا ، ۴) که این زیج در حدود

۸۲۰ م تألیف گردیده و قسمتی از آن مبنی بر محاسبات دقیق نجومی خود

حبش بود و شهرتی عظیم داشت ، که سی ، نللینو (۶) هم بسامطالبا آنرا نقل نماید .

برای احوال حبش بنگرید : ۵ ، سوتر ۱۲ - ۱۳ عدد ۲۲ ، و سارتن در مدخل

(۱) در مقدمه سخاو بر آثار الجاقیه و هم در البیرونی سید حسن

برنی ذکر شده است (ح)

(۲) تا ۱۲ این ریاضی دان بزرگ اسلام معلوم نیست ، وی جد اول

حرکات اختران را از روی ثبت عالم قرن ۵ هجری بهمه ترتیب داد

که البیرونی هم ثبت کرد (کتاب الهند) ایام زندگی او احوالی

در آخر قرن ۹ میلادی است (ح) (۳) مقدمه آثار و برنی ۱۱۰

(۴) همین کتاب (۵) نگارنده این فهرست در ترجمه

متن عربی سهو شده .

البیرونی گوید که يك سو۲ این کتاب در ۲۵۰ ورق بود که

تکمیل شده ، پس تمام کتاب در حدود ۷۵۰ ورق باشد (ح)

تاریخ علم ۱- ۵۶۵ بنام احمد بن عبدالله المرزوی حبش الحاسب (۱) و بروکلمان
۱- ۲۲۱ و تکمله او ۱- ۳۹۳ (عدد ۱۱۷-۱۲۳ پایین هم بنگرید).

این کتاب البیرونی در حقیقت تکمیل زیچ همین منجم معروف احمد بن عبدالله
حبش (موسوم به زیچ مامونی) است، که البیرونی خطاهای آنرا تصحیح کرد،
و معلومات جدید خویش را بر آن افزود.

نسخه (۵) جوامع الموجودات الفلکیه و الفیاضیه حساب الفیاضیه (۲)
ف. کتابیست بر سندهند و معلومات نجومی هندیان که یک بخش آن در ۵۵
ورق بوده است (س و ا، ۵).

نام اصلی سندهند در سنسکریت سید هانتیه (۳) است که جامع نظریات نجومی
دانشمندان هند باشد و از آن جمله سور یاسید هانتیه (۴) و برهما سید هانتیه (۵) مهم ترند
(بنگرید: سی، نلینو در تاریخ علم الفلاک باب ۲۱-۲۳ برای ترجمه این
دو کتاب از سنسکریت به عربی بنگرید: عدد ۴. این فهرست و متن عربی کتاب الهند
ص ۷۳، ۷۴، ۱۸۸ و مقدمه ترجمه انگلیسی XXVI, INXX (مقابله شود
مقدمه متن عربی پرگراف ۵).

البیرونی بعد از مطالعات و تحقیقات خویش در علم نجومی هند، این کتاب جوامع
الموجودات در شرح سندهند (سید هانتیه) نوشت، و محمد عنایت الله گوید: که این کتاب
یک ترجمه عربی پولیسه سید هانتیه برهما گوپتا (۶) است (بنگرید):

(۱) این ریاضی دان بزرگه خراسان در سنه ۲۲۰ ق ۴۸۳۵ از
چهاران رفت، وی سه زیچ و کتب دیگر فلکیات او هت و در سنه ۲۱۴ ق
۴۸۲۹ طریقه نوی برای استخراج کسوف آفتاب کشف کرد و بمرور
صد سالگی بعرد، تولد او را در حدود ۱۲۰ ق تعیین کرده اند.
(۲) افغانستان به مدت اسلام از حبیبی ص ۸۴۰
(۳) به کتابهای که علامت ستاره داد ۱۰۰یم، متعلق به هند اند.

(۳) Sidhanta

(۴) Surya-Siddhanta (۵) Brahma-Siddhanta

(۶) Brahmagupta's Paulisa Siddhanta ۱۸۳ بنگرید عدد

تذکره ابوریحان البیرونی طبع آگره ۱۸۹۳ م، ص ۲۶ (۱)

❁ تهذیب زیج الارکند: (۲)

ف. این کتاب نمودار جداول نجومی زیج الارکند هندی بزبان عربیست، که اصطلاحات هندی آنرا برعربی درآورده و درخورفهم ودرک ساخته است. عدداوراق آن معلوم نیست (س و ا، ۶)

بقول ج. ریناود در یادداشتهای هند (ص ۳۲۲) ارکند (س) محرف کلمه هندی اهرگنه (م) است که معنی آن (مجموعه روزها) باشد.

سی، نلینو در تاریخ علم الفلک ص ۱۶۶ گوید: که این کتاب عبارت از کهنده

کهادیکه تالیف برهماگوپته (۵) است (مقابله شود کتاب الهند ۲۰۶ — ۲۲۶)

البیرونی خود در کتاب الهند (ص. ۳۰۰) درباره این کتاب تصریح دارد: که کتابی برای سیاه و بله (۴) کشمیری (۶) بنام کهنده کهادیکه عربی نوشته شده بود، و او مطالب سیهم آنرا توضیح کرد.

(۱) در سنه ۱۹۵۴ ق ۲۷۲۱ و دو سال پس ازین سفارتی از هند بدربار منصور خلیفه عباسی آمد که در آن یک عالم هندی بنام ما نکا — کانکا هم بود و با خود یک رساله علم هیئت هندی داشت، که آنرا الفزازی و یعقوب بن طارق بربری در آورد و به «کتاب السندهند» مشهور شد. کتابی از کهادیکه تالیف برهماگوپته اصلاً «براهما سفوتاسید هانتا» تالیف سال ۲۶۲۸ باشد. (الادب الجغرافی ۷۰ از کراتشکوفسکی ترجمه بربری طبع قاهره ۱۹۶۳) شرح کلمات سید هانتا، و بولیس در باورقی عدد ۱۸۳ آینده دیده شود (ج).

(3) Arkand

(۲) مقدمه آثار ۴۰ برنی ۹۱۰

(4) Ahargana

(5) Khandakhadyaka of Brahma Gupta

(6) Syavabala the Kashmirian

درحقیقت کتاب برهماگو پته برنجوم هند بسیار پیش از البیرونی بزبان عربی ترجمه شده بود، ولی این ترجمه ثقت و وضاحتی نداشت و دارای سهوها و فروگذاشت‌های متعدد بود، بنا برین البیرونی در روشنی دانش خویش آنرا ابروی باز آورد.

۷ کتاب مقالید علم الهیئیه ما یحدث فی بسیط الکره :

ف. کتابیست مشتمل بران مطالب علم نجوم، که با کره زمین تعلق دارند و بر ای اسفهد جیلجیلان سر زبان بن رستم در ۱۵۵ ورق تالیف شده است (س و ۷۱) شاید اسفهد بمعنی سپه سالار (۱) باشد (مقابله شود: آثار الباقیه ۲۰۹۶۳۹).

قراریکه ج ۱ و و لرس گوید: اسفهد یکی از القاب پادشاهان طبرستان بود (قاموس ریشه های کلمات فارسی و لاتینی ۱ ر ۹۲ طبع ۱۸۵۵ م) و هم درین باره رک : کشف الظنون طبع استانبول ۱۷۸۴ ر ۲ تحت عنوان مقالید الهیئیه و تکمله برو کلمان ۱ ۸۷۴ عدد ۱۴ و استیعاب عدد ۴۶ پایین . در یک نسخه خطی لیدن عدد ۱۰۶۶ ورق ۶۱ ب البیرونی گوید : وی درین کتاب طرق متعدد تعیین درجات اختران و اصادستارگان آسمان را وانموده است (مقابله شود س و ۱۱۰).

چون این نسخه خطی را ر، رمزی زائت دید تشخیص کرد، که کتاب التفهیم (عدد ۷۳ پایین) است . (مقابله شود : مقدمه طبع و ترجمه

(۱) Commander-in-Chief

ابوالعباس مرزبان بن رستم بن شروین اسفهد طبرستان جیلان بود که عصر اقتدار او در حدود ۴۰۰ ق است (مقدمه تفهیم هو معجم الانساب ۲۸۶ ح)

تفهیم از ر، رمزی رایت ، لندن ۱۹۳۳ م ، ص XII ، XIV) (۱)

❖ (۸) خیال الکسوفون عند الهند (۳)

ف . در بیان دودایره متوازی آفتاب و ماه ، نماینده کسوف و خسوف ، که وضع آن بر هندیان روشن بود ، ولی آشنایان البیرونی از آن اطلاعی نداشتند . عدد او راق این کتاب گفته نشده ، و البیرونی در کتاب الهند (ص ۳۰۰) از آن ذکر کرده اند .

موضوع کتاب ، مدارین متساوی شمس و قمر است ، که این مبحث در کتب نجومی و زیج های هند و جود دانت ، ولی منجمان و علمای هیئت دنیای اسلام با آن آشنا نبوده اند .

(۹) فی امر الممتحن و تصبیر ابن کیسوم الممتحن (۳)

چون ابن کیسوم درباره زیج ممتحن از راه تحقیق برگشته و به سوء تفاهم مبتلا شده بود البیرونی قلت معلومات او را مورد انتقاد قرار داده و این کتابرا در ۱۰۰ ورق نوشت (س و ۱ - ۹) .

زیج ممتحن ساخته منجمان در بار خلیفه مامون است (مقابله : ه ،

(۱) مقدمه آثار ویرنی ۱۱۱ در یکی از کتابخانه های اروپا یک نسخه خطی مصور درباره علم هیئت البیرونی موجود است که در سنه ۳۶۰ ق (۹) در غره استنساخ شده .

(تذکرة النوادر از قول کرینسکو ی ۱۵۵) ذکر مقایسه و در میان الانبیا (ص ۲۰) هم شده است (ح)

(۲) مقدمه ویرنی ۱۱۱ در متن عربی کتاب الهند (ص ۵۱۲) کلمات عند الهند نیست (ح)

(۳) همین کتب .

سو ترص ۸-۹ عدد ۱۴) و هم بنگرید: مقاله سی، نللینو درد ایره تحت عنوان استرو نومی ۱۰۶۵ و هم مقاله د، بنگری (۱) بر علم هیئت د ر دایره (طبع جدید) ۱۱۳۶ و ۱۱۳۷ (۲)

(۱۰) اختلاف الاقا و یل لاستخراج التحویل (۳):

ف. یکی از متبحران علم نجوم در باره تحویل سالها از البیرونی پرسش هایی داشت که وی در جواب آن سوالها این رساله را در ۳ ورق نوشت (س و ۱-۱۰)

درین رساله طریقه تبدیل سالهای عادی به سالهای منطوقی بیان شده بود تا از روی آن استخراجهای نجومی درست آید. بنگرید: سی، نللینو در البتانی ۱۲۸ و ۳۰۴، ۳۰۵ و مقاله او در دائره ۵۰۳۱ و هم مقاله بنگری زیر عنوان علم الهیته در دایره (طبع جدید) ص ۱۱۳۵.

(۱۱) مقالة فی التحلیل والتقطیع للتعديل (۴):

ف. یکی از دانشمندان شکلی در باره جداول تعدیل شمس داشت و با طریقه نیکوی تحلیل و تقطیع حبش آشنا نبود. چون از البیرونی شرح آنرا

(۱) D. PINGREE

(۴) مؤلف زیج ممتحن، منجم دربار مأمون، یحیی بن ابی منصور است که بامر خلیفه در چهل قاسیون دمشق رصد بست و زیج خود را ترتیب داد، در خاندان او منجمان دیگر هم گذشته اند که تألیفات متعدد دارند. (ح)

یادداشت: درین رساله هر جا که در حواله جات دایره ذکر شود، مراد دایرة المعارف اسلام (انسایکلو پیدی با آف اسلام) است (ح)

(۳) مقدمه و برنی ۱۱۱ (۴) مقدمه XXXXI برنی ۱۱۱

خواست، وی این مقاله را در ۷۰ ورق نوشت (س و ۱، ۱۱)
 مراد از تعدیل الشمس در علم نجوم تحویل حرکت متوسط آن به حرکت
 کامل است. (۱) برای حبش بنگرید: عدد م بالا.
 مقالات:

ی، س کنیدی و مروة احمد: البیرونی و تعدیل آفتاب، در جنیس (۲)
 ۱۷ (۱۹۵۸ م) ۱۱۲، ۱۲۱.
 ا، س سیدان: ترتیب مجدد سایل البیرونی و ابن سینا، در اسلامک
 کلچر ۳۳ (۱۹۶۰) ۱۷۳ - ۱۷۵.

(۱۲) **تهذیب الطرق المحتاج الیه فی استخراج
 هیئۃ الفلک عند الموالید و تحویل السنین و غیرها من الاوقات ۳:**
 ف. مقاله ۶ و رقی درباره استخراج هیئت فلک در موقع موالید
 و تحویل سالها و اوقات دیگر.

*(۱۳) **مفتاح علم الہیئہ ۴:**

ف. این کتاب در اصول علم هیئت برای قاضی ابوالقاسم السعاسری
 تالیف شده که در کتاب الہند ذکر از آن دارد، و هم خود البیرونی
 آنرا بزبان سنسکریت ترجمه کرده بود (بنگرید: البیرونی از سیدحسن برنی
 ۱۲۷ طبع دوم علی گڑ ۱۹۲۷ م).

- (۱) برای شرح تعدیل شمس بنگرید: کتاب التفہیم ۱۱۲ (ح)
 (۲) JOURNAL OF THE NEAR-EASTERN STUDIES = JNES
 (۳) مقدمه و برنی ۱۱۱ این رساله در باره HOROSCOPES و طالع
 و ذابچہ است (ح)
 (۴) مقدمه و برنی ۱۱۱. در کتاب الہند طبع حیدرآباد (س ۲۳۲)
 ذکر این کتاب آمده است و برنی عدد اوراق آنرا (۳۰) مینویسد (ح)

(۱۴) تهذیب فصول الفرغانی (۱) :

ف . کتاب الفصول از تالیفات دانشمند معروف عبدالله بن محمد بن کثیر الفرغانی (۲) درسی فصل است که الپیرونی آنرا در ۲۰۰ ورق برای ابوالحسن مسافر تهذیب کرد (س و ا، ۱۳) .

برای شرح حال الفرغانی و کتاب مشهورسی فصلی او و بنگرید :
 ۵ ، سوتر : ص ۱۸ - ۱۹ عدد ۳۹ .

در مخطوطه برلین عدد ۷۳۰۷ نام این مسافر ، الحسین ابوالحسن است .

(۱۵) افراد المقال فی امر الغلال (۳) :

ف . این کتاب نیز برای همان ابوالحسن مسافر در ۲۰۰ ورق در باره اندازه گیری خطوط مستقیمی که در علم مساحت ظل نامیده میشود ، بشمول شرح برخی از مشکلات تالیف شده و تمام مسایل مربوطه لال را در برداشت (س و ا، ۱۵) .

ظلال جمع ظل است که با اصطلاح نجوم خط مساس باشد . (م)

(۱) همین کتابها

(۲) این دانشمند شرقی در اروپا ALFRAGANUS نامیده میشود که کتاب جوامع علم النجوم او را فولیوس در سنه ۲۱۶۶۹ در لیدن طبع کرد ، نام وی احمد بن محمد بن کثیر از مردم خوارزم است که منجم دربار مأمون خلیفه دارای آثار نجومی زیاد است ، وی تا سنه ۲۸۶۱ ق زنده بود (افغانستان بعد از اسلام تالیف حبیبی ص ۸۴۰)
 (۳) مقدمه و برنی ۱۱۲ برای شرح ظل بنگرید : التفهیم ۱۸۴-۱۷۶ (ح)

بنگرید: بر و کلمان ۱ / ۴۷۶ عدد ۲۸ و تکمله او ۱ / ۸۷۳ عدد ۱۷۵.
در باره ابو الحسن مسافر رک: عدد ۱۳ با لا.

منحوظات

بانکی پور ۲۳۶۸ / ۰۳۶ . پتنه ۲ / ۳۳۵ ، ۲۵۱۹ ، ۳۳ / ۰۳۳ .

طبع

این کتاب در حیدرآباد دکن در مجموعه رسایل البیرونی در ۱۲۶ صفحه از طرف دایرة المعارف العثمانیه در سال ۱۹۳۸ م با سه رساله دیگرش چاپ شده است (مقابله شود عدد ۳۸ ، ۳۵ ، ۶۳ پائین).

مقالات

ساری لويس ۱ ، دا ویدین : « مطالعات البیرونی بر تعیین وقت روزا از روی طول ظل » در جاوس (۱) ۸۰ (۱۹۶۰ م) ص ۳۳۰ - ۵ .
هم بنگرید : بیلوگرافی نشرات پوهنتون امریکائی بیروت از ۱۸۶۶ تا ۱۹۶۶ م طبع بیروت ۱۹۶۷ م ص ۱۳۹ ، سیدان : ترتیب مجدد رسایل البیرونی و ابن سینا در اسلامک کلاچر ۳۳ (۱۹۶۰ م) ۱۷۳ - ۵ .

(۱۶) استعمال د وا نر السموت لاستخراج مراکز البیوت (۲)

ف . این کتاب نیز برای همان ابو الحسن مسافر در بیش از صد ورق در بیان تسویه نوشته شده (س و ۱ ، ۱۶) که بعد از آن مخصوصاً در کتاب فی استیعاب او شرح آنرا داده است (عدد ۳۶ پایین دیده شود).

برای شرح این اصطلاح علم هیئت مطابق منابع عربی بنگرید :

م ، ف ریتز : (۳) اصطراب (نو رمبرگ ، سی ۱۹۲۰)

(1) JOURNAL OF THE AMERICAN ORIENTAL SOCIETY

—JAOS

(۲) مقدمه و برنی ۱۱۲ شرح سمت و بیوت در کتاب التفهیم ص ۱۸۳

(3) M.F. RITTER

(۴) ۲۰۵ دیده شود

ی ، وو پیکک : (۱) مجموعه اکادمی برل ۱۸۵۸ م، ص ۲۶ .
 برای ابو الحسن مسا فر عدد ۱۳ ، بالا و برای سر اکز البیوت مقاله سی ،
 نلینو بر علم هیئت در دایره (طبع قدیم ، ج ۱ ص ۵۰۳ تا ۵۰۵ وهم مقاله علم
 الهیة بقلم د ، پنگری در طبع جدید دایره ۳۱۳۶ خوانده شود .

(۱۷) مقالة في طالع قبة الارض وحالات التوا بست ذوات العروض (۲) :

ف . این مقاله برای برخی از منجمان جر جان در ۳۰ و رق تالیف شده
 (س و ۱ ، ۱۷) و بر سر کز زمین و اخترا نیکه در شمال خط استوا واقعند
 و دارای عروض اند شرحی داشت .

(۱۸) اعتبار مقدار ا لیل والنهار (۳) :

ف . مقاله کوچکی بود مقدار او راق آنرا نگفته اند (س و ۱۸۴) .
 بنگرید و ید یمن : (۳) و ج ، هیل (۵) : البیرونی در مجموعه علوم طبی و طبیعی
 ۱۱ (۱۹۱۲ م) ، ۳۱۶ .

درین رساله ثابت شده که در منطقه قطبی یک شب از مساوی سال تمام
 است که نصف سال یکر و زو نیمه دیگران یک شب باشد . این رساله
 مفاد پررزه و شب را در مناطق مختلف کره ارض تعیین میکرد . (۶)

(۱) E.WOEPCKE

(۲) مقدمه و برنی ۱۱۲ برای شرح طالع صفحه ۲۰۵ کتاب الفهم
 و برای عرض صفحه ۱۳۳ دیده شود (ح) (۳) مقدمه و برنی ۱۱۲

J. HELL (۵) E.WIEDEMANN (۴)

(۶) البیرونی در سنه ۴۲۷ ق بممر ۶۵ سالگی مقالتی
 بر تالیفات محمد زکریا نوشت ، که در آن تمام تالیفات خود را
 تا عمر ۶۵ سالگی هم نام برد ، این نامه در مقدمه آثار الباقیه طبع
 شده و ۶۱۸۲۶ در لیبزیک در ۱۱ صفحه آمده است ، که در پنجاه تا عدد ۱۸
 ذکر شد ، چون بعد ازین مولفات البیرونی بر موضوع تقسیم شده بنا برین
 نخست امره عمومی و پس ازان امره خاص موضوعی داده میشود (ح)

کتاب تعیین طول و عرض و سمت بلاد:

(۱۹-۱) تحدید نهایات الاماکن لتصحیح مسافات

المساکن (۱) :

ف. این کتاب ۱۰۰ ورق داشت (س و ۱۰۲).

درباره رابطه این کتاب با قانون سعودی بنگرید: عدد ۱۰۳ پابین.

و هم بنگرید: سپهسی، بیتریک (۲) ۲۹ ر ۱۲۵ و تکمله بر و کلمان ۱۷۴۳

عدد ۱۵.

مخطوطات

سلطان فاتح ۳۳۸۶ (در غزنه بتا ریخ ۲۳ رجب ۴۱۶ ق = ۱۹ سپتمبر

۱۰۲۵ م در اوقات زندگانی البیرونی ختم شده و شاید بخط خود او باشد

بنگرید: دیر اسلام ۱۹۴ (م ۱۹۳۱) ض ۵۳ و دنیای شرق ۱۲۷۷ و ف، کریکو

در اسلامک کلچر ۶ (۱۹۱۲ م) ۵۲۸ تا ۵۳۳ و ج، ۵، کریمرس در یادنامه البیرونی

کلکته ۱۹۵۱ ص ۱۹۰)

(۱) مقدمه و برای ۱۱۲ زکی ولیدی توغان نسخه خطی کتا بخانه

سلطان محمد فاتح را چنین معرفی مینماید: تمام کتاب ۱۶۱ ورق

است (۲۱+۱۸ سائتی) که بتا ربیع ۱۸ سپتمبر ۱۰۲۵ م غالباً بخط

خود البیرونی نوشته شده، و برورق نخستین آن (بخط) دیده میشود

و هم این کتاب باین کلمات آغاز میگردد: کتاب ابی الریحان

محمد بن احمد البیرونی در پایان این نسخه مینویسد: قد فرغت منه

بقره لسبع بقین من رجب سنه ست عشر و اربع مائة (ح)

(2) BEITRAGE 'SPSE =

SITZUNGSBERICHTE DER PHYSIKALISCH-MEDIZINISCHEN
SOZIE TAT IN ERLANGEN.

چاپها:

تمام متن عربی این کتاب در سنه ۱۹۶۲ م در جلد هشتم مجله مؤسسه
مخطوطات عربی قاهره طبع شده، و هم مستخرجاتی از آن در کتاب «صفة
المعروفة علی البیر و نی» بشمول التقاطها از قانون سعو دی و الجمال هرو صیدنه
البیر و نی ترتیباً حمدزکی و لیدی توغان در سنه ۱۹۳۱ م تحت نمبر ۵۳ مؤسسه
باستان شناسی هند چاپ شد.

همچنین ف، کرینکو التقاطها و ترجمه آنرا از روی نسخه خطی فاتح در یاد
نامه البیر و نی طبع کلکته ۱۹۵۱ م ص ۱۹۶ تا ۲۰۸ + ۶ چاپ کرد.

ترجمه ها:

احمد زکی و لیدی توغان: اسلام و علم جغرافیه، در مجله جغرافی
المان ن. ۴ (۱۹۳۴ م) ص ۳۶۱ تا ۳۷۲. اقتباس و ترجمه از ورق ۱۲۳ ب تا
۱۲۴ ب مخطوطه تجدید، کتابخانه سلطان فاتح شماره ۳۳۸۶ (مقابله کنید:
ف، کرینکو: بیرونی).

و مخطوطه شماره ۳۳۸۶ فاتح در یاد نامه البیر و نی، کلکته ۱۹۵۱ م، ص ۱۹۵ تا ۲۰۸ + ۶
متن عربی و ترجمه جمیل عالی در انگلیسی طبع پوهنتون امریکائی بیروت
۱۹۶۷ م (ج ۱۸ ص ۲۷۸).

مقالات:

احمد زکی و لیدی توغان: مردم سرزمین های شمالی. در زدسگ (۱)
۹. (۱۹۳۶ م) ص ۳۸ تا ۵۱. مقابله کنید: آیسس (۲) ۳۴ (۱۹۳۳ م)

۱۵۶ و ف کرینکو: در مجله آکادمی عرب، دمشق ۱۳ (۱۹۱۳ م) ص ۳۳۸ تا ۳۸۴ قسمتی در بیان چین، که ترجمه ترکی آنرا مؤسسه ترک استانبول نشر کرده است.

سید حسن برنی: تحقیقات مسلمانان در علم مساحت. در یاد نامه البیر و نی، کلکته ۵۱ ص ۱۷-۱۸ و ۱ تا ۵۲ و ۱۱ تا ۱۴.

ج ۵، کریم س: البیر و نی و تعیین طول بلد از روی فواصل، در همین یاد نامه ص ۲۴ و ۱۷۷ تا ۱۹۳ و ۱۹۰ تا ۱۹۳.

و، مینار سکی: در باره برخی از معلومات البیر و نی در همین یاد نامه ص ۲۶ تا ۲۷ و ۲۳۳ تا ۲۳۶.

آی، ج کرا تشکوسکی: البیر و نی و سهم او در علوم تاریخ و جغرافیای شرق. در یاد نامه البیر و نی، مسکو و لنین گراد. ۱۹۵ ص ۵۵ تا ۷۳.

سید حسن برنی: کتاب تحدید یک شهکار نشر نشده جغرافیای نجومی البیر و نی اسلامک کلچر ۳۱ (۱۹۵۷) ص ۱۶۵ تا ۱۷۷؛

م، الفمین: البیر و نی و سهم او در علم جغرافیای قرون و سلطای اسلام.

در اسلامک کلچر ۳۳ (۱۹۵۹ م) ۲۱۳ تا ۲۱۸.

فرینز تیچنر: مؤلفات جغرافیای عصر عثمانیان. در زدسگ ۷۷ (۱۹۲۲ م) ۳۱.

در فارسی:

ابو الکلام آزاد: ابو الریحان البیر و نی و جغرافیای دنیا. در مجله ایران و هند

بمی شماره اول (۱۳۳۱ ش) ۱۶ تا ۲۵ و شماره ۱۱۰ (۱۳۳۱ ش) ص ۵ تا ۷

ترجمه عربی این مقاله در ثقافت الهند ۳۲ (۱۹۵۱ م) ص ۲۶ تا ۴۷ و ۱۳۱

(۱۹۵۲ م) ص ۲ تا ۳۳ چاپ شده است.

(۲۰-۲) تهذيب الاقوال في تصحيح العروض والاطوال: (۱)

ف. کتابی در ۲۰۰ ورق (س و ۲، ۲) درباره تهذيب طول و عرض بلاد برای رابطه این کتاب باقانون مسعودی بنگرید (عدد ۱۰۳۰ پا یین) و نیز دیده شود: سپمسی، بتر یگ ۲۹ ص ۱۲۵.

(۳۲۱) تصحيح المنقول من العرض والطول: (۲)

ف. رساله یی بود در ۳۰ ورق (س و ۳۲۲) در تصحيح نادرستی های دیگران درباره عرض و طول بلاد. بنگرید: عدد ۱۰۳۰ پا یین و سپمسی، بتر یگ ۲۹ ص ۱۲۵.

(۴۲۲) مقاله في تصحيح الطول والعرض لمساکن المعمور من الارض:

ف. این رساله ۲۰ ورقی هم در تصحيح طول و عرض بلاد و مساکن قسمت آباد زمین (س و ۲۳۴) و شبیه کتب عدد ۲۱ - ۲۳ بود. بنگرید: عدد ۱۰۳۰ پا یین و سپمسی، بتر یگ ۲۹ ص ۱۲۵.

(۴۲۳) مقاله في تعيين البلد من العرض والطول كلاهما: (۴)

ف. مقالتي بود در ۲۰ ورق در شرح طرقی که موقعیت شهری را بر نقشه از روی طول و عرض آن تعیین میکرد (س و ۵۲۵) و شبیه بود با کتب شماره ۲۱-۲۲. برای رابطه این مقاله باقانون مسعودی بنگرید: عدد ۱۰۳۰ پا یین و هم بتر یگ ۲۹ ص ۱۲۵.

(۱) مقدمه و برنی ۱۱۲

(۲) مقدمه آثار و برنی ۱۱۳

(۳) همین

(۴) همین

۶۲۴) مقاله فی استخراج قدر الارض بر ضد انحطاط الافق

عن قتل الجبار : (۱)

ف. رساله یی بودد ر. ۶ ورق (س و ۶۲) شتمل بر طرق پیمایش ارض بر اساس
رصد پستی افق از قله های جبال ، که در قافون سعودی نیز شرحی درین
باره وارد است .

بنگرید: ای ، و ید یمن : مقاله او در آرشیف علوم طبیعی و تکنیک المان
۱ (۱۹۰۹ م) ص ۶۶ تا ۶۹ .

مخطوطه شماره ۵۷۹۴ برلن صرف یک تلخیص این کتا بست (بنگرید:
فهرست اهلوارده ۵ و تکمله بر و کلمان ۱۷۴۸ عدد ۱۶ ،) .

۷۲۵) مقاله فی غروب الشمس عند منارة اسکندریه : (۲)

ف. در بیان آفتاب نشست نزد مناره اسکندریه در ۳۰ ورق (س و ۷۲) مناره
اسکندریه رصد گاه و دید گاه (۳) معروف آن عصر بود .

۸۲۶) مقاله فی اختلاف الواقع فی تقاسیم الاقالیم (۴)

ف. در بیان اختلاف در تقسیم اقالیم ربع مسکون . ۲ ورق (س و ۸۲) بنگرید: بتریگ
ص ۲۷ ، ۹ ، ۱۳ و تکمله بر و کلمان ۱۷۴۸ عدد ۲۵ .

یا قوت در مبحث تقسیم اقالیم در معجم البلدان ازین کتاب سودیر ده است
(مقا بله کنید: عدد ۱۵۴ پا بین)

۹۲۷) مقاله فی اختلاف ذوی الفضل فی استخراج العرض والمیل . (۵)

ف. در استخراج عرض وسیل (۶) بین ارباب فضل اختلافی بود ، که البیر و فی آنرا

(۱) مقدمه و برنی ۱۱۳ - ۱۸۸

(۲) مقدمه ۴۲ برنی ۱۱۳

(۳) LIGHT- HOUSE

(۴) مقدمه و برنی ۱۱۳ (۵) همین

(۶) میل : بعد منطقه البروج است از معدل آنها ر ، که بعد

کلی آن ۲۳ و نیم درجه است (قیات) .

درین رساله شرح داد و عدد او را قآن معلوم نیست (س و ۹۲ ر ۲) .

(۱۰۲۸) کتاب الاجوبه والاسوله لتصحيح سمت القبلة : (۱)

ف. رساله ۳۰ ورقی در باره تعیین صحیح سمت قبله (س و ۲۰ ر ۱) .

(۱۱۲۹) ایضاح الادله علی کیفیت سمت القبلة : (۲)

ف. رساله ۲۵ ورق در باره دلایل چگونگی سمت قبله (س و ۱۱ ر ۲)

بنگريد : عدد ۲۸ بالا .

(۱۲۳۰) تهذيب شروط العمل لتصحيح سمت القبلة : (۳)

ف. این رساله (۳۰) ورقی نیز درباره طرق تصحیح سمت های قبله بلاد

مختلف نوشته شده بود (س و ۲ ر ۱۲) .

(۱۳۳۱) تقويم القبلة ببست بتصحيح طولها وعرضها : (۴)

ف: درین رساله ۱۵ ورقی شرحی بر تصحیح طول و عرض شهر بست و تعیین سمت قبله

آن نوشته شده بود (س و ۱۳ ر ۲) .

عدد ۲۸ بالا هم دیده شود . بست در سجستان بر کنار هلمند در غرب

قند ها واقع است .

(۳) عمان .

(۹) عمان .

(۳) عمان

(۴) عمان . در نسخه اصلی فهرست الجیرونی کلامه بست نقاط داشت

و سخاو آنرا بقید شک (۱) نقل نمود ، که در بک نسخه خطی بست

هم بود و این صحیح است ، زیرا مؤلفان قدیم بست را ناحیتی از

سجستان وسیع باستانی شمرده اند ، ولی امروز بست و لشکر گاه

آن مرکز ولایت هلمند افغانستان است (ح) .

(۱۴۳۲) مقاله فی الانبعاث لتصحيح القبله :

ف. این مقاله ۳۵ ورق داشت (س و ۲ و ۱۳) و در باره تصحيح سمت
قبله در ارای سپار شهاور همنائی ها بود .

کامه انبعاث رادرینجا به

GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION

ترجمه کرده اند (!) عدد ۲۸ با لا هم دیده شود .

(۱۵۳۳) تلافی عوارض الزله فی کتاب دلائل القبله : (۱)

ف. چون در کتاب دلائل القبله سهو ها و خطا هائی بود ، البیرونی
این کتاب را که عدد اوراق آن معلوم نیست در تصحيح و رفع آن سهو ها نوشت
(س و ۲ و ۱۵) عدد ۲۸ و ۲۹ هم دیده شود .

(۱) مقدمه و بر نی ۰۱۱۴ . دلائل القبله کتابی بود از تألیفات
ابوالعباس احمد بن ابو احمد مشهور به ابن القاس طبری شافعی
که در سنه ۳۳۵ ق وفات یافته است (کشف الظنون - ح)

کتاب حساب

* (۱۳۴) تذکرة فى الحساب والعد بارقام السند والهند : (۱)

ف . گزارشی بود درسی ورق راجع به ارقام سند هند (س و س را) که این کتاب در آثارا لبقیه (ص ۱۳۸) بنام کتاب الارقام مذکور است ، وسخاوانرا در سبخت الجبر بیرونی در زد مسک ۲۹ (۱۸۷۵ م) ص ۱۳۸ تا ۱۵۶ معرفی کرده است . بنگرید : بتریک ۱۳ ص ۴۱ .

(۲۳۵) استخراج الکعبواضلاع ماورائه من مراتب الحساب(۲)

ف . کتابی بود در صدورق در بیان طرق استخراج کعب ها (۳) و اضلاع .

* (۳۳۶) کیفیت رسوم الهند فى تعلم الحساب: (۴)

ف . عدد اوراق این کتاب معلوم نیست وطرق هندیان رادرآموختن ریاضی شرح میگرد.

* (۴۳۷) مقالة فى ان رأى العرب فى مراتب العدد اصوب من رأى الهند

فیها : (۵)

ف . این رساله ۱۵ ورقی که در کتاب الهند (ص ۸۳) (۶) هم ذکر شده بیان میداشت که رای عرب در باره مراتب اعداد بهتر بود از رای هندیان در باره آن .

(۲) همین

(۱) همین کتاب ها

(۴) همین

(3) CUBES AND SQUARES

(۶) کتاب الهند طبع حیدرآباد ص ۱۳۹ (ح)

(۵) همین

* (۳۸ره) مقاله فی راشیکات الہند : (۱)

ف. این رساله ۱۵ ورق بود (س و ۳۵) که در سنسکریت نام آن «تری راشیکا» است و البیرونی جمع آنرا «راشیکات» ساخته است (عدد ۶۳ پایین دیده شود وهم بنگرید :

سپمسی ، بتریگ ۱۶۳ ر ۸ و ۴۸ ر ۲ (۱۹۱۶ م) و برو کلمان ۱۷۶ ر ۱
عدد ۲۹ و ۸ وهم تکملہ برو کلمان ۸۷۳ ر ۱ عدد ۱۸ و ۸ (این نام رار سالہ فی
اشکال الہند سہ ؟ ہم ساخته اند)

مخطوطات :

باذکی پور ۳۷۷ ر ۲۳۶۸ — پتہ ۳۳۵ ر ۳ و ۲۵۱۹ ر ۳۵ . دیوان ہند
۱۱۰۴۳ (ناقص)

چاپها :

دایرة المعارف عثمانیہ حیدرآباد دکن در سنہ ۱۹۴۸ م مقاله فی راشیکات
الہند را در مجموعہ رسائل البیرونی در ۳۰ صفحہ باسہ رسالہ دیگروی طبع کرد
(بنگرید : عدد ۱۵ بالا و ۶۴ و ۴۵ پایین) .

مقالات :

ای ، ویدیمین : دو مقاله در سپمسی ، بتریگ ۴۸ - ۴۹ (۱۹۱۶ - ۱۷ م)
ص ۱ تا ۱۵ .

(۱) سید حسن برنی راشیکات را بہ اربعہ متناہیہ ترجمہ کردہ (۲)
کہ صحیح بنظر نمی آید در سنسکریت راشی فراہم آوردن است
و کہیت = چندی را راشیکہ گویند (سنسکریت انگلش د کشنری
۱۸۷۹) و تری راشیکا TRAI-RASHIKA رسالہ بود در بیان وزن مخصوص
مواد THE METHOD OF CALCULATING SPECIFIC GRAVITY
البیرونی در بارہ وزن و ترازوی جواہر مباحث خاصی ہم دارد ،
بر مخطوطہ دیوان ہند لندن ، نام ہندی این کتابرا تری راشیک
نوشته اند (ح)

ك ، كيفر
 DER KETTEN SATZ' EIN BEIT RAGE ZUR GESCH. U. THEORI-
 E U. METHODIK DES KAUFM AENNISCHEN RECHNENS'
 MITT.D. HANDELSWISS. SEM.ZURICH.

* (۶۳۹) مقاله فی سکلِب الاعداد (؟) (۱)

ف. عدد اوراق این مقاله تعیین نشده (س و ۳ ، ۶) و معنی سکلِب هم معلوم نیست. محمد عنایت الله گوید که نام کامل این رساله « سمسکالیتایا » (۲) بود که با اصول حساب ربط داشت (تذکره ابوریحان بیرونی « طبع آگره ۱۰۹۳ م ، ص ۲۶) (۳)

* (۷۴۰) ترجمه مافی براهم سدهاند من طرق الحساب (۴)

ف. کتاب م. ورقی در طرق حساب هندی براهم سدهانته (۵) که البیرونی آنرا از سنسکریت به عربی در آورد (بنگر بد : متن عربی کتاب الهند ۷۳ - م و مقدمه ترجمه انگلیسی ص ۳۶ و هم عدد ۵ بالا)

(۸۴۱) منصوبات الضرب : (۶)

ف. عدد اوراقش معلوم نیست (س و ۳، ۸) و با اصول مختلف پیچیده ضرب تعلق داشت .

(۱) عمان SAMS KALITAYA (۲)

(۳) سخاو کلمه سکلِب را در مقدمه آثار الباقیه بد و ن نقاط چاپ کرده ، که در نسخ خطی نیز نقطه نداشت . برنی (ص ۱۱۴) سکلِب میزوبسد و نویسنده این فهرست هم (۱) SAKLAB را با علامت شکست ضبط کرده است . شاید اصل کلمه در سنسکریت سنگشپ SANKSHEP بمعنی اختصار و کوتاه ساختن باشد که یکی از اعمال متوسط ریاضی است . و اگر این کلمه مجهول را سنگشپ بخوانیم ، نام کتاب نجومی تالیف براهمهر هندیست که البیرونی بسا مطالب آنرا نقل کرده است (ح) .

(۴) مقدمه و برنی ۱۱۴ BRAHMA SIDDHANTA (5)

(۶) بحدس من کلمه منصو به عربی را البیرونی برای جداول ضرب استعمال کرده باشد که اکنون «ضرب زبانی» گوئیم (ح)

کتاب شمعاعات ومهر (۱)

(۱۷۴۲) تجرید الشمعاعات والانوار، عن الفضايح المدونة فی الاسفار: (۲)

ف. کتابی بود ۵۵ ورق در بیان اشعه و مهر (۳) آن (س و مهر) مخصوصاً مدار شعاها در اوقات کسوف و خسوف.

برای شرح نجومی اشعه وانعکاس آن بنگرید: البتانی تألیف نللینو ۳۰۷۱ تا ۳۰۹ و سوتر در طبع جداول خوارزمی درین باره شرحی بسیار عمیق دارد (بنگرید عدد اول این فهرست) خود البیرونی نیز در قانون مسعودی (فصل ۳) درباره انعکاس اشعه شرحی درسه بخش نوشته است، که در آثار الباقیه (ص. ۱) این کتاب را بنام «کتاب فی تجرید الشمعاعات والانوار» نامیده و در کتاب فی الاستیعاب (ورق ۸۳ ب) محظوظه ۱۰۶۶ لیدن هم چنین است.

مقابله کنید: کشف الظنون حاجی خلیفه طبع استانبول ۱۹۳۱ م جلد اول ص ۳۳۵ تحت عنوان: تجرید الشمعاعات والانوار.

(۲۷۴۳) مقاله فی تحصیل الشمعاعات با بعد الطرق عن الساعات: (۴)

ف. ده ورق بود (س و مهر) در بیان تحصیل وضع اشعه با استعمال طرق و قتیبه. از نام این کتاب بطریق روشن، مطلبی بدست نمی آید، شاید بجای کلمه (عن) من باشد.

(۱) بقول سید حسن برنی مراد شمعاعات و مهر علم الاعمه و علم المناظر است (ص ۱۱۴) ولی از نام کتاب چنین بدست می آید که در کتب مدونه این علم برخی از نا دستیها ردی داده بود، که البیرونی درین کتاب به دوستی آن پرداخت (ح)

(۲) مقدمه و برنی ۱۱۴

(3) RAYS AND TRANSITS

(۴) مقدمه و برنی ۱۱۴

(۳۴۴) مقاله فی مطرح الشعاع ثابتاً علی تغییر البقاع : (۱)

ف. درباره افتادن گاه اشعه که با وجود تغییر مواقع ثابت می ماند، یک

مقاله ۱۵ ورقی بود (مانند عدد ۳۳، ۳۲ بالا)

(۴۰۵) تمهید المستقر لتحقیق معنی المهر : (۲)

ف. کتابی بود در ۶ ورق که در تکمله بروکلمان ۱ ص ۸۱۳ عدد ۱۹۰

نیز مذکور است و درازنای سایه (۳) را بیان میداشت.

مسر در لغت بمعنی گذرگاه و مراد ازان جای گذشتن اشعه است.

مخطوطات:

با نکی پور ۲۳۶۸-۳۸-پتینه ۳۳۵، ۲ و ۲۵۱۹-۳۶.

چاپ :

رساله التمهید المستقر لتحقیق معنی المهر در مجموعۀ سایل البیر و نی در حیدرآباد

دکن از طرف دایرة المعارف العثمانیه با سه رساله دیگر اودر سنه ۱۹۳۸ م در ۱۰۷

صفحه (عدد ۳۸، ۱۵ بالا و ۶ پایین هم بنگرید)

ترجمه :

ی، س کنیدی و م سفوری و ۱، ا یفرم ترجمه انگلیسی این رساله را بنام

«البیر و نی بر مسر» (م) در سلسله نشرات شرقیه پوهنتون امریکا نی بیروت

(شماره ۳۲) شامل ۲۰۱ X ۹ صفحه در سنه ۱۹۵۹ م نشر کرد. (۵)

(۱) مقدمه و برنی ۱۱۵

(۲) همین .

(3) SHADOW LENGTHS

(4) ALBIRUNI ON TRANSITE

(۵) در مجموعۀ ۲۵۱۹ با نکی پور هند نیز مخطوطه تمهید

مخفوط است که در سنه ۶۳۱ ق کتابت شده است (ح)

کتاب آلات نجومی و بکار بردن آن

(۱۹۶) استیعاب الوجوه الممكنه فی صنعة الاصطراب: (۱)

ف. کتابی بود در ۸۰ ورق (س و ۵-۱) که طرق مختلف ساختن اصطرلاب را بیان میداشت. بقول ویدیمن در دس و یلتل (۲). ۲ (۱۹۱۹) ص ۲۴ تا ۲۶ این کتاب تمام معلومات تقسیم دوائر و خطوط و طرق ساختن اصطرلاب را استیعاب میگرد (بنگرید: ل، ام سیدیلوت) (۳): تذکار چند دانشمند در نشرات اکادیمی (ج ۱ سال ۱۸۴۴ م) و مقاله فرانسوی و بعنوان: بیرونی و ساختن مقاطع مخروطی (م) با تشریح قطب نما (۵)، ای، ویدیمن: در مجله پیمایش زمین ۲۲ (۱۹۱۰ م) ص ۲۳ و مقاله همین شخص در مجله اسلام ۳ (۱۹۱۳ م) ص ۱۳ تا ۱۵ بعنوان: آلات ارساد آفتاب و ماه و سیدیلوت در همان نشره (ص ۲۰۷) در آثار الباقیه (ص ۳۵۷) این کتاب بنام «کتاب الاستیعاب الوجوه الممكنه فی صنعة الاصطراب» مذکور است (بنگرید: بر و کلیمان ۱-۳۷۶ عدد ۶ و تکمله او ۱-۸۷۳ عدد ۶)

مخطوطات:

ایاصوفیه شماره ۲۵۷۶، عاشر ۵۷۲، برلن ۵۷۹۵، پاریس ۲۴۹۸، بودلیان ۱۰۳۷-۱ ص ۳، ۱۶ (تنها بحث عمومی اصطرلاب) موزه برتانیاء، شرقی ۵۵۹۳ (۳۸) جارالله ۱۴۵۱، لیدن ۱۰۶۶، اسپرور ۱-۲۵ بنام رساله فی

(۱) مقدمه ۳۳ برنی ۱۱۵

(2) DAS WELTALL.

(3) L. AM. SEDILLOT.

(4) THE CONICAL SECTIONS

(5) AD-HOC COMPASS.

معرفة الاضطراب، تو بقا پوسرای ۳۵.۵-۷، تهر ان ۲-۱۵۰ (لغت العرب
 ۹ ص ۹۶ رک : بسواس (۱) ۵ (۱۹۲۸-۳۰) ص ۲۰۱) زیتونی تیونس
 ۵۵۳۹ و ۵۵۴۰ (بنام رساله فی الاضطراب) که بخط نستعلیق در یک مجموعه
 کتب نوشته شده)

ولی سیدحسن برنی گوید: که الرساله فی الاضطراب کتاب جدا گانه است
 و با کتاب الاستیعاب تعلقى ندا ردبنگريد: مقاله تحقیقات مسلما نان بر علم
 مساحت در یادنامه البیرونی کلکته ۱۹۵۱ م ص ۳۲ وهم اشرف علی در
 مجله جمعیت آسیائی کلکته ۱۸۹۹ م شما ره ۶۶ نام آنرا رساله اضطراب
 می نویسد در حالیکه محمد اسحق در همین مجله ۱۳۸۱ رساله فی صنعة
 الاضطراب نوشته است.

چاپها :

ای، ویدیمن : یک بخش استیعاب را در باره اضطراب درداس ویلتل ۲۰
 (۱۹۱۹) چاپ کرد، ص ۲۴ تا ۲۶، که مقدمه آنرا هم همین ویدیمن و
 ج فرانک و او، ریچر در سپمسی بتریگ ۵۲-۵۳ (۱۹۲۰-۲۱) ص ۹۷ تا
 ۱۲۱ بزبان المانی ترجمه و نشر نمودند (مقاله کنید : ایسیس ۵ (۱۹۱۷)
 ص ۳۹۸.

مقالات :

یک فهرست علمائی که بیرونی ذکر کرده با معلومات در باره ایشان از

وید یمن.

وهم مقاله وی: بر مخروطات در مجله ریاضی و علوم طبیعی المان. ۵ (۱۹۱۹ م) ص ۱۷۷
و مجموعه تاریخ طب و طبیعیات ۶-۲-۱ ص ۹ عدد ۲

ج- فرنک: مقاله فرانسوی وی بر اصطراب در سیمسی بتریگ. ۵-۵۱

(۱۹۱۸-۱۹) ص ۵۵۲.

۵، سیمن و میتلبرگر: مقاله المانی در باره اصطراب کر وی ص ۳۰-۳۳ طبع

۱۹۲۵ م (مقا بنه کنید اسیس ۷ «۱۹۱۹ م» ص ۷۳۳ وید یمن و جی فرنک

مقاله بر اصطراب در سیمسی بتریگ ۵۲-۵۳ (۱۹۲۰-۲۱ م) ص ۹۷ تا ۱۲۱

(۴۷ ر) تسهیل التصحیح الا صطرلابی

و العمل بمرکباته من الشمالی والجنوبی: (۱)

ف: مقالتی بود در درده ورق (س و ۲۵) در بیان تسهیل درست کردن

اصطراب و عمل بمرکبات شمالی و جنوبی آن.

در چنین اصطرابها انعکاس خسوف و کسوف بر خط استوا طوری

نشان داده میشود، که یکی قطب جنوبی و دیگری قطب شمالی را قطع کند

و درین مقاله همین مسئله شرح شده بود (بنگرید کشف الظنون ۱-۸۳۵

طبع استانبول ۱۹۳۱ م بنام رساله الا صطرلاب و اعماله وهم برو کلمان

۱- ۳۷۶ عدد ۵.

مخطوطات

برلن ۵۷۹۳ (مقابله کنید: آثار الباقیه ص. ۵) پاریس ۲۳۹۸-۱.

مقالات:

وید من: تعیین طول مدار زمین از طرف البیرونی در آرشیف علوم

طبیعی و تکنیک المان (۱۹۰۹ م) ۱۶۶-۶.

مقاله المانی هم او: علمای مسلمان و مدار زمین در همین مجله

٣ (١٩١١ م) ص ٢٥٣ تا ٢٥٥ (مقابله کنید : محاضرات نللینو ص ٢٨٩ عدد ٣٣) .

سید حسن برنی : تحقیقات مسلمانان در علم مساحت دریا دنامه البیرونی کلکته ١٩٥١ م ، ص ٣٢ ، و دران گوید : که کتاب فی الاضطراب البیرونی از کتاب فی الاستیعاب الوجوه الممكنه فی صنعۃ الاضطراب وی جداست و کتاب دیگر اوست در همین موضوع ، که نسخه واحد آن در لیدن است (ب د (١) ١٩٠٨ م ص ٦٧) .

(٤٨ ر ٣) تطبیح الصور و تبطیح الکتور : (٢)

ف : این هم رسالتی درده ورق (س ٥٥ ، ٣) بود که یک نسخه خطی بی نام آن در لیدن است (عدد ٦٨٠ . فهرست ه ، سوتر) و هم بخشی از آن در آثار الباقیه (ص ٣٥٨) آمده که شرحی بران م ، فیورینی در بوتن جمعیت جغرافی ایتالیا نا (م ٣ سنه ١٨٩١ م) ص ٢٨٧ نوشته است (بنگرید : تکمله بروکلمان ١٨٧٣ عدد ١٣)

ترجمه :

ه ، سوتر : ترجمه آلمانی در مجله علوم طبیعی و طب آلمانی (م) (١٩٢٢ م) ص ٧٩ تا ٩٣ در ترجمه انگلیسی کتاب آثار الباقیه (همین قسمتی که بدین موضوع تعلق دارد از (٣٥٨) ببعدها انگلیسی ترجمه شده است .

(١) همین

(٢) همین

مقاله :

م، فیورینی مقالتي بفرانسوی در باره نقشه برداری البیرونی در بولیتن جمعیت جغرافی ایتالیا نا ۴ (۳) ۱۸۹۱ م ص ۲۸۷ تا ۲۹۴ دارد (بنگرید : آیسس ۵ ص ۴۹۸ سال ۱۹۲۳ م) .

(۴۴۹) فیما اخرج ما فی قوة الاضطراب الی الفعل : (۱)
 ف. در. ۳ ورق طرق استعمال اضطرابا برا با فواید یکه ازان بدست می آید بیان میداشت . و توضیح میگرد که بوسیله اضطراب کدام معضلات را حل توان کرد.

(۵۰) مقاله فی استعمال الاضطراب الی الکری : (۲)

ف. مقاله ده ورقی بود (سوهده) که طریق استعمال اضطراب کروی را بیان میداشت .

مقالات :

ای، سکنیدی : البیرونی و تعیین نصف النهار در مجله انگلیسی معلم ریاضی ۵۶ (۱۹۶۳ م) ص ۶۳۵ تا ۶۳۷ .

و هم بنگرید : بیلوگرافی نشرات پوهنتون امریکائی بیروت از ۱۸۶۶ تا

۱۹۶۶ م طبع بیروت ۱۹۶۷ م، ص ۱۳۳ .

ازمنه و گاه شناسی

(۱) مقاله فی تعبیر الهمیزان لتقدیر الازمان : (۱)

ف . مقاله در ۱۵ ورق ، که میزان اندازه گیری زمان را بیان میکند ، و موضوع آن اوقات و ازمنه بود .

❖ (۲) مقاله فی تحصیل الان من الزمان عندا الهند : (۲)

ف . کتابی بود در صد ورق ، که طریقه تعیین وقت را به دقیقه و ثانیه از روی قواعد هندی شرح میداد .

1- EXPLANATION OF THE BALANCE FOR THE MEASUREMENT OF TIME.

2- ASCERTAINMENT OF PRESENT MOMENT OF TIME ACCORDING TO THE INDIANS.

(٣٥٣) تذکره فی الارشاد الی**صوم النصارى والاعیاد : (١)**

ف . در بیان اعیاد و روزه مسیحیان یک رساله . ٢ . ورقی بوده (سرو ٦٣) که شرح آن در آنا الباقیه هم آمده است . (٢)

(٥٤٢) مقاله فی الاعدتذ ار**عما سبق لی فی تاریخ اسکندر : (٣)**

ف . بیرونی در باره تاریخ سکندر مقدونی سهوهایی داشت که درین مقاله ده ورقی به اصلاح آن پرداخت و درباره آن خطاها پژوهش نمود .

در بین عرب گاه شماریهای متعددی رواج داشت ، البیرونی در آثار الباقیه

(ص ١٣٧) جداول مفصل ده گاه شماری ومبدا تاریخ را میدهد ، که جدول سوم

آن عبارت از تاریخ سریانی اسکندر بنام طیلسان المضعف (م) باشد .

(٥٥٥) تکمیل حکایات عبدالملک**الطیب البستی فی مبدء الالهام و انتهایه : (٥)**

ف . این کتاب البیرونی در حدود صدورق بود (سرو ١٧٧) عبدالملک پزشک بستی

روایاتی درباره ابتداء و انتهای عالم داشت که البیرونی آنرا درین کتاب تکمیل

کرد و معلوت شخصی خود را از روی عقاید ملل مختلف درباره آغار و انجام جهان

بر آن افزود .

(١) همان . (٢) متن عربی آثار الباقیه ص ٢٨٨ تا ٣٠٩ (ح)

(٢) مقدمه ٤٣ بر نی ١١٥ . TWOFOLD TAYLASAN (٤)

(٥) متا سفا نه ا کتون نه این کتاب عبدالملک بستی و نه تکلمه

البیرونی باقی مانده ، ولی هر دو در بست و غز نه نوشته شده اند

که سلسله تفکر علمی قدیم این مردم را روشن می سازد ، در بست

روایات قدیم خلقت عالم موجود بود ، و مطهر بن طاهر مقدسی هم در

سنه ٣٥٥ ق کتاب خود الیهک و القاریخ را در همین بست نوشت

(تاریخ ادب عرب از بروکلیمان ٦٣٣ طبع پاریس ١٨٩٩) (ح)

مذنبات و ذواب (۱)

(۱۲۵۶) مقاله فی دلالة آلائنا رالعلو یهعلی الاحداث السفلیه : (۲)

ف . مقاله سی ورقی (س و ۷ ر) متعلق به بیان ستارگان دنباله دار یا گیسودار و غیره بود با شرح اثر هاییکه از عالم بالا بر حوادث این جهان فرود می آید ، و یک نسخه خطی آن در برلن بود (وی ، ۱۸۱۳ م اهلوارت عدد ۵۷۳۳) بیرونی در کتاب التفهیم خود (عدد ۷۳ پامین) نیز شرحی درباره ستارگان افتان (۳) دارد .

(۲۵۷) مقاله فی ابطال ظنون فاسده خطرت علی قلوب بعض الاطباء

فی امر الکو اکبالحا دئه فی الجوا : (۴)

ف . برخی از پزشکان معاصر البیرونی درباره ظهور ستارگان در جو هوا (۵) خیالات فاسده داشتند ، و البیرونی آنرا درین مقاله ۷۰ ورقی رد کرد ، و چنین افکارنا هنجار را درباره ستارگان باطل شمرد .

(۳۵۸) مقاله فی الکلام علی الکو اکبذوات الاذنا ب و الذوا ثب : (۶)

ف . در بیان ستارگان دنباله دار و گیسودار یک مقاله بود در ۶۵ ورق (بنگرید : عدد ۵۶ بال) .

(۴۵۹) مقاله فی مضیات الجوالحادئه فی العلو : (۷)

ف . عدد او راق این مقاله معلوم نیست ولی درباره اجسام نورانی پدیدار شونده در فضا نوشته شده بود .

(1) COMETS AND LION'S MANE.

3) FALLING STARS

(۲) مقدمه ۴۳ بر نی ۱۱۶

(5) ATMOSPHERE

(۴) همین

(۷) همان

(۶) همان

(۵۶۰) مقالة في تصفح كلام ابي سهل القوهي في الكواكب.

المنقضة (۱)

ف : آنچه ابوسهل قوهی درباره ستارگان شکسته (۲) گفته بود درین مقاله

۱۵ ورقی شرح و تفصیل آن نوشته شد (سن ۷ و ۵) .

در باره ابوسهل قوهی بنگرید : سوتر ۷۵ عدد ۱۷۵ . (۳)

(۱) همان

2 METEORITES

(۴) ابوسهل و یون بن رستم کوهی منجم معروف طبری وصاحب

رصد و اداری تألیفات متعدد است متوفی ۴۰۵ ق (ح)

متفرقات

(۱۶۱) کتاب فی تحقیق منازل القمر: (۱)

ف. کتابی بود در تحقیق منازل قمر در حجم ۱۸۰ ورق (س و ۱۰۸) که بیهقی یک سخن البیرونی را از آن اقتباس نماید (متابله کنید: آثارالباقیه ص ۵۲ و هم عدد ۱۷۳ پایین و تکمله برو کلمان ۸۷۳۱ عدد ۲۳).
علی بیهقی هم در تمه صوان الحکمه (ص ۶۳ - ۶۴) ذکر ازین کتاب نموده است (مقابله کنید: س و ۶۵) و هم خود البیرونی در کتاب الهند (ص ۲۳۲) به ذکر آن پرداخته است.

(۲۶۲) کتاب فی الفحص عن نوادر ابی حفص عمر بن الفخر خان: (۲)

ف. کتاب ضخیم ۲۳۰ ورقی در بیان مسائل نادره منسوب به عمر بن فرخان (س و ۸۰۲).
برای عمر بن فرخان بنگرید: سوتر ۷ عدد ۳.

(۳۶۳) مقاله فی النسب التي بین الفلزات و الجواهر فی العجم: (۴)

ف. این مقاله درسی ورق بود (س و ۸۰۳) و موضوع آن نسبت

(۲) همین

(۱) مقدمه ۴۳ بر نی ۱۱۶

(۳) ابو حفص عمر بن حفص یا عمر بن الفخر خان طبری حکیم و

منجم بزرگ دربار مامون و بیهقی بن برمک بود که مؤلف و مترجم کتب متعدد علمیه است (الفهرست ۳۸۱ و تاریخ الحکما قفطی ۳۴۴)

شرح وی بر چهار مقاله بطلمیوس در شوال ۱۹۶ ق ۸۱۲ م خاتمه یافته و در حدود ۲۰۰ ق ۸۱۵ م از جهان رفته است (برو کلمان ۲۴۹۱ و تکمله ۱ و ۳۶۴-۳۹۲).

(۴) مقدمه ۴۳ بر نی ۱۱۲

حجم (۱) فلزات و جواهر است. مقابله شود: سیمسی، بتریک ۸ ص ۱۶۳ چند
 مطلب این کتابرا خازنی در میز آن الحکمه گرفته است. بنگرید: د بلیو،
 خانیکوف در جاوس (۲) ۶ (۱۸۵۷ م) ۱، و هم:

وید یمن: بیرونی و نسبت حجم، در و د پگک (۳) ۶ (۱۹۰۸ م) ص
 ۳۳۹ - ۳۴۳ و اسلام ۲ (۱۹۱۱ م) ص ۳۵۳.

۵، باویریس: مقاله در ERLANGEN ۱۹۱۳ م، ص ۲۸.

ته، آیل: مقاله در همین مجله ۱۹۰۸ م، ص ۱۸۲.

کلمه مانا طیاس MANATIYAS که در یک فقره این کتاب آمده، نولدکه
 خاور شناس آنرا به کلمه MANTIAS یونانی ربط داده است (تکمله پرو کلمان
 ۱ ر ۸۷ عدد ۱۲)

نسخه خطی:

بیروت ۲۲۳ (فهرست ل، شیخو ۲۰ - ۵۵).

مقالات:

ج، ج کلیمت سولی: طریقه الیرونی در وزن نسبی مواد متنوع
 و اقتباس از آئین اکبری درین مورد. در ژورنال آزیا تک ج ۱۱
 (۱۸۵۸ م) ص ۳۷۹ تا ۴۰۶ با ترجمه متن مذکور بفرانسه.

ل، شیخو: همین موضوع در المشرق بیروت ۱۰ (۱۹۰۶ م) ص ۹.
 ای، وید یمن: (۱) وزن مواد خاص (المانی) در سیمسی، بتریک
 ۳۸ (۱۹۰۶ م) ص ۱۶۳ تا ۱۶۶. (۲) طریقه الیرونی در تعیین وزن

1 SPECIFIC DENSITY.

(2 JAOS = مجله جمعیت شرقیات امریکا

3 VDPG = VERHANDLUN GEN D. DEUTSCH. PHYS GESCH.

اشیاء خاصه (المانی در سباحث فیزیک ۹۶، ۸، ۶ (۱۹۰۸) م ص ۳۳۹ تا ۳۴۳ .
(۳) در همین موضوع مقاله المانی در سیمسی ، بتریک ۳۱ ۳۵ (۱۹۱۳) م
ص ۳۱ تا ۳۴ .

(۴، ۶۴) مقالا له فی استخراج الاوتار فی الدائرة عواص الخیط المنحنی فیها (۱) :

ف . مقاله هشتاد و رقی در بیان استخراج وتر های دایره (۲) (س و ۸، ۴)
که سوتریک ترجمه این مقاله را در ببلو تهیکاماتهیما تیکا (۳) نشر کرده است .
مقابله کنید : برو کلمان ۱ ۳۷۶، ۷ و تکمله او ۱ ، ۷۸۳ عدد ۷ .

مخطوطات :

بانسکی پور ۲۳۶۸ ، ۳۲ — پتنه ۲ ، ۲۵۱۹ ، ۲۲۶ ، ۲۵ ، ۴۰ قاهره ۲ ، ۳ ، ۵ لیدن
۱۰۱۲ مرادسلا ۱۳۹۶ ، ۱۴

چاپ : در مجموعه چهار رساله البیر و نی طبع حیدرآباد دکن ۱۹۴۸ م
دائرة المعارف العثمانیه آنرا در ۲۲۶ صفحه بنام « رساله فی استخراج الاوتار
فی الدائرة لخوص الخیط المنحنی الواقع فیها » چاپ کرده است . (بنگرید :
عدد ۱۵ ، ۳۸ ، ۳۵ بالا) .

ترجمه :

ه ، سو تر : در ببلو تهیکاماتهیما تیکا این مقاله را شرح و ترجمه کرده
طبع لپیژیک ۳F۲ (۱۹۱۰ م) ص ۱۱ تا ۷۸ .

(۱) مقدمه ۴۳ برنی ۱۱۷ . در مقدمه آثار الباقیه و برنی عواص الخیط است ،
احمد سعید خان در انکلیسی BI-KHWASS نوشته که ترجمه آن :
BY THE PROPERTIES OF ITS CURVED LINE
است . ولی عواص بمعنی مشکلی و صعبت است و مراد پیچیده گیها
و مشکلاتی باشد که از خطوط منحنی در دایره بوجود می آید (ح)

(2) CORD OF THE CIRCLE.

(3) BIBLIOTHECA MATHEMATICA

مقالات:

کنیدی و مر و ه احمد: معا دله شمسی (۱) و البیرونی در جنیس (۲) ۱۷ (۱۹۵۸ م) ص ۱۱۲ تا ۱۲۱ .

هم بنگرید : فهرست نشرات پوهنتون امریکائی بیروت از ۱۸۶۶ تا ۱۹۶۶ م طبع ۱۹۶۷ م، ص ۱۳۳ و ۱ ، س سیدان : رسائل البیرونی و ابن سینا ، د اسلامک کلچر ۳۴ (۱۹۶۰) ص ۱۷۳ تا ۷۵ . س ، سچای : طریقه البیرونی در تقریب و تر . در جده ، در مجله ما هوار مانهیما تیکا امریکا ۳۳ (۱۹۲۶ م) ۹۵ تا ۹۶ .

(۶۵ ، ۵) تذکره فی المساحة للمسازر المقوی : (۴)

ف . گزارش ده ورقی (س و ۸، ۵) در بیان اینکه یک سرد تند رست چقدر مسافت را پای پیاده طی کرده میتواند (مقابله کنید : لباب الالباب ص ۲۳۹ ، ۲۵۱)

(۶۶، ۶) مقاله فی نقل خوص الشکل القطاع الی ما یغنی عنه : (۴)

ف . بیست ورق بود (س و ۸ ، ۶) در بیان خواص شکل قطاع (۵) ، که این کلمه راب، کراوس در فهرست آثار البیرونی و هم سخا و (بنگرید: عدد ۱۶۸) قطاع به تشدید ضبط کرده ، ولی در نسخه خطی کتاب التفهیم (سوزه بر تانیه شماره ۸۳۳۹ شرقی) که رامزی را بت ترتیب کرده (عدد ۷۳ بنگرید) قطاع به ضمه قاف 'QUA' است (ص ۲۳ عدد ۷۱ و پاورقی آن) که بدون تشدید دوم باشد . (۶)

(1) SOLAR EQUATION.

(2) JNES=JOURNAL OF THE NEAR EASTERN STUDIES.

(۴) مقدمه و برنی ۱۱۷ (۴) مقدمه و برنی : خواص

(۵) هین . شرح شکل قطاع را در کتاب التفهیم (ص ۲۲) بنگرید . «ح»

(6) TRANSVERSAL THEORUM OF MEMELAUS.

(۶) القطاع : بالضم و تعریف الطاء (کشاف اصطلاحات ۱۰۱/۲ ح)

(۷، ۶۷) مقاله فی ان لوازم تجزی المقادیر لائی نهایتاً قریباً
 من امر الخطیون المذین یقر بان ولا یلتقیان فی الاستبعاد (۱):
 ف. مقاله ده ورقی بود (س و ۸، ۷) در بیان اینکه دو خط پیوسته و در

فاصله دور باهم ناپیوسته، چگونه بدو بخش برابر تقسیم شده میتواند؟

خلاصه این مقاله مبحث قطع زائدو اسمپتوت (۲) آنرا داشت.

(۸، ۶۸) مقاله فی صفة اسباب السخونة ا لموجودات

فی العالم و اختلاف فصول السنه: (۳)

ف. این مقاله ۳۵ ورق (س و ۸، ۸) در بیان اسباب گرمی جهان و اختلاف
 موسمهای سال و زراعت غلهها بود (در باره گرمی کره زمین بنگرید:

آثار الباقیه (۲۵۶)

(۹، ۶۹) مقاله فی البحث عن الطریقه المتعرفه المذکوره فی کتاب

آثار العلویه: (۴)

ف. مقالته بود در ۳۰ ورق (س و ۸، ۹) در بیان همان طریقی که

البیرونی در کتاب آثار العلویه خود (عدد ۵۶ بالا) در باره مذنبات

COMETS آورده بود.

شاید این کتاب البیرونی تعلقی با معرفه الجو (۵) ارسطو داشته باشد.

(۱) مقدمه و برنی ۱۱۷

(۲) HYPERBOLE AND THEIR ASYMPTOTES.

(۳) مقدمه و برنی ۱۱۷

(5) METEORITES.

(۴) ۵۵

(۱۰۷۰) المسائل البلخية في المعنى المتعلقة بانكسار الصنعة: (۱)

ف. این رساله در ۷۰ ورق بود (س و ۸، ۱۰) و تحقیقات ابوزید علی بن سهل بلخی (۲) را بر فلسفه الکندی بیان سید است. (بنگرید: حواله میر هوف از تنمۀ صوان الحکمه در شرح حال دانشمندان اسلامی در اوسیریس (۳) ۸ - ۲۲ (۱۹۳۸ م) ص ۱۳۵.

*** (۱۱۷۱) الجوابات عن المسائل الواردة من منجمي الهند: (۴)**

ف. برخی از پندتهای دانشمندان هند پرشش هاوشکوکی در مسائل نجومی داشتند، که البیرونی در ۱۲۰ ورق بآن پاسخ داد (س و ۸، ۱۱) مقابله کنید: عدد ۷۲ پایین.

*** (۱۲۷۲) الجوابات عن المسائل العشر الكشميريه: (۵)**

ف. این هم پاسخ ده سوالی بود که علمای کشمیر از البیرونی پرسیده بودند. برای روابط البیرونی با کشمیر یا بنگرید: متن عربی کتاب الهند (ص ۲) و هم مقدمه ترجمه انگلیسی همین کتاب (ص ۲۳) مقابله عدد ۷۱ بالا.

(۱) همین

(۲) ابوزید علی بن سهل بلخی فیلسوف بزرگ و دارای تألیفات متعدد است - که از ۲۳۵ ق تا ۳۲۲ ق (۸۴۹ - ۲۹۳۴) حیات داشت بنگرید: الفهرست ۱۹۸، الاصلاح ۱۲۱، ۱۳۱، تنمۀ صوان الحکمه ۲۶ تاریخ حکما از قفطی ۶۴ مهجم اولاد با ۱۴۱۱ برو کلمان ۲۲۹ کشف الظنون ۲ ر ۲۸۹

(3) OSIRIS.

(۴) مقدمه و برنی ۱۱۷

(۵) همین

کتاب احکام نجوم

(۱۷۳) کتاب التفهیم لا وائل صناعة التنجیم ۱:

ف. کتاب بیست در ستاره شناسی ASTROLOGY (علم نجوم) که عدد ۱ و راق
آنرا نگفته است (س و ۱) در کشف الظنون (۱ ص ۳۶۳ طبع استانبول
۱۹۳۱ م) نام آن تفهیم لا وائل صناعة التنجیم علی طریق المدخل آمده
که برای ابوالحسن علی بن ابوالفضل الخاصی تألیف شده است. ولی خود
البیرونی در مقدمه گوید که آفرای ریحانه بنت ابوالحسن تألیف کرده
است. (۲) (بروکلیمان ۱ ر ۷۶۶ نمبر ۳-۹ و تکمله او ۸۷۲ ر ۱ نمبر ۳-۹).
مخطوطات :

علی گر ۱۲۱ ۱۱۱ (دو نسخه فارسی) عدد ۹/۳
زکی پاشا (قاهره) عکسی (تذکره النوادیر، ص ۱۵۴)

(۱) مقدمه و برنی ۱۱۲.

(۲) کتاب التفهیم در سال ۴۲۰ ق برای ریحانه بنت الحسین یا

الحسن تألیف شد بنگرید:

ص ح- ۲ چاپ استاد جلال همایی در تهران ۱۳۱۸ ش ناشر فاضل
گوید: شاید این بنا از خانواده ابوالحسن احمد بن محمد سهیلی
وزیر خوارزم شاهیان (متوفی ۴۱۸ ق) باشد، که یکک وزیر دانش
پرور بود (ص ح مقدمه) ولی اینک حاجی خلیفه (کشف ۴۶۳ ر)
تألیف آنرا برای ابوالحسن علی بن ابی الفضل الخاصی گوید و
بروکلیمان همین قول را نقل نماید (تکمله ۸۷۲ ر عدد ۳) با تصریح خود
البیرونی در مقدمه کتاب تقیض است زیرا وی ریحانه را دختر
حسن یا حسین شمارد نه ابوالحسن یا ابوالحسن بنا برین در بین
قولین تصریح خود البیرونی معتبر است. (ح)

برلن شما ره ۶۶۶ ۵ (عربی) .

بودلیان شما ره ۲۲۶۲ (عربی) .

موزه برتانیانیا شما ره ۸۲۴۹ شرقی .

۲۴۵۱-۵۲ (فارسی) .

فیز ۱۳۳۳ .

نورعثمانیه استانبول ، شما ره ۲۷۸۰ (فارسی) .

پاریس ۲۴۹۷ (ترجمه از فارسی) .

۴۹۰ (فارسی) .

رباط ۴۳۹ .

توپقای سرای ۳۴۷۷ ر ۸۰ .

تهران ۲۶۲۲ ۱۶۰ .

زاو . س . حمزه هسپ ۱۸ ره . (بنگرید : آثا را الباقیه XV عدد ۲)

چاپها :

متن و ترجمه انگلیسی کتاب التفهیم را در سنه ۱۹۳۴م را مسی رایت از لندن
از روی نسخه خطی ۸۳۴۹ سوزه برتانیانیا طبع و نشر کرد . تبصره این کتاب

چاپی را در آیسس ISIS ۲۳ (۱۹۳۵م) ص ۴۴۸ تا ۴۵۰ بخوانید .

متن فارسی تمام کتاب التفهیم (با تعلیقات و حواشی بسیار محققانه و روش انتقادی
علمی) استاجلال همانی در CXC صفحه مقدمه + ۶۷۷ متن از تهران در

سال ۱۹۴۰م انتشار یافت . بنگرید : تبصره برین طبع در آیسس ۳۷

(۱۹۳۷ م) ص ۱۹۰ و در ریویو اسکادیمی عرب درد مشق ۵ (۱۹۲۵ م)

ص ۲۳۷ .

مقالات:

ای، ویدمن بالمانی (۱): جغرافیایی البرونی در سیمسی، پتر یگ ۳۳

(۱۹۱۲ م) ص ۱-۳۰ (۲) اقدام به تبدیل الخازنی .

(۳) طریقه تناسب ابعاد در نظر البرونی، در سیمسی، پتر یگ ۸-۳۹

(۱۷-۱۹۱۶) ص ۱۵ و هم در آیسس ۳ ص ۳۰۲ .

(۴) جهیل های زمین، درار کایو علوم طبیعی و تکنیک اص ۶۶ تا ۶۹ (۱۹۰۹ م)

(۵) آراء دانشمندان اسلامی بر ابعاد ارض، در همین مجله ۳ (۱۹۱۱ م) ص ۲۵۳

تا ۲۵۵ .

(۶) آلات نجومی در مثلثات و مساحت در سیمسی پتر یگ ۳۱ (۱۹۰۹ م)

ص ۲۶ تا ۷۸ و هم در مجموعه طب و فلزات و علوم طبیعی ۱۰ (۱۹۱۲ م)

ص ۲۵۲ تا ۲۵۵ و در مجموعه موقوفه بیژان تین ۱۹ (۱۹۱۰ م) ص ۱۳۵ تا ۱۳۶

معرفی خلاصه مخطوطه کتاب التفهیم را مپور .

ای، سکنیدی: جدول اقترانات الکاثنی در آیسس ۳۸ (۱۹۳۷ م) ص ۵۶ تا ۵۹ .

همچنین بنگرید: آیسس ۳ (۱۹۱۶ م) ص ۱۰۲ (س و ۱۹۰۹) ص ۸۷ تا ۸۸ .

سید حسن برنی: تحقیقات مسلمانان در علم مساحت در یاد نامه

البرونی، کلکته ۱۹۵۱، ص ۱۷-۱۸ و ۵۲ .

محمد قزوینی: نامه فرهنگستان ۱، ص ۲۳ (۱۳۲۲ ش)

مقاله اردو در مجله معارف اعظم گر ۳۶ (۱۹۳۰ م) ص ۳۱۲ تا ۳۱۳ که

درین مقاله تلخیصی از مضامین کتاب التفهیم با تبصره بر آن آمده است. (١)

(٢٧٤) مقاله فی تفسیر لقای والد لالات بی اجزاء البیوت الاثنی عشر:

ف. مقاله در ١٥ ورق (س و ٢، ٩) مشتمل بر بیان آن قوا و دلالتها که در بین دوازده برج منطقه البروج تقسیم میشود (بنگرید: عدد ١٦ بالا) (٣)

*** (٣٧٥) مقاله فی حکایة طریق الہند فی استخراج العمر:**

ف. هندوان درباره پیدا گردانیدن مقدار عمر انسان چه طریقه داشتند؟ این مقاله که عدد صفحات آنرا نگفته برین طریقه بحث میراند (س و ٩، ٣) بنگرید: سیمسی، بیتر پک ٣٧ ص ٢٣١ عدد ٢٢، ٢٣ و ٣٧، ٣٨ (عدد ١٥١٠٢ پایین هم بنگرید)

(١) متن دری کتاب التفهیم که در سال ١٣١٨ ش بسمی استاد جلال همایی در تهران چاپ شده (٦٧٧) صفحه متن دارد که در آغاز آن یک مقدمه مفصل ١٩٠ صفحه هم چاپ شده است درین مقدمه نهایت عالمانه بر خصوصیات علمی و نجومی و ادبی و هم نسخه های خطی و لغات و اصطلاحات (دری و سنسکریٹ) این کتاب پژوهشی کافی و مفید بعمل آمده و بهارس لغات با شرح آن داده شده است.

متن کتاب هم از روی چند نسخه معتبر خطی قدیم با دقت و اعتناء عالمانه ترتیب گردیده که آنرا حقاً یک کار علمی گفته میتوانیم و مستحق تحسین است (ح)

(٢) مقدمه و برنی همان - (٣) برای شرح دلالت ١٢ برج بنگرید: جدول دلالت در التفهیم ٢٧٤ و برای قوت ص ٤٩٣ (ح) (٤) مقدمه و برنی ١١٨

چاپ : این مقاله رازکی ولیدی طوغان در مجلهٔ تدقیقات اسلامی ترکیه شماره ۴ - ۱ (۱۹۵۳ م) ص ۲۵ نشر کرده است .

(۷۶) مقاله فی سیر سهمی السعادة والغیب: (۱)

ف . عدد اوراق این مقاله معلوم نیست (س و ۹؛ ۴) و مشتمل بود بر بحث اصطلاحات نجومی سهم و سهم سعادت و سهم غیب (بنگرید : سپمسی ، بیتریگ ۲۳۱، ۳۷ عدد ۲۲، ۲۳، ۳۷ و ۳۸ و عدد ۷۵ بالا و ۱۰، ۱۱، ۱۵ پایین و هم بروکلمان ۲۶۱ عدد ۱۰) .
مخطوطه : بودلیان عدد ۳۱۸۷۹ .

(۷۷) مقاله فی الارشاد الی تصحیح المبادی ء اشتمل علی النبو ذرات : (۲)

ف . پنجاه ورق بود (س و ۹؛ ۵) و تصحیح مبادی نمودارات را شرح میداد، که بانگلیسی آنرا هوروس کوپس (۳) گویند (بنگرید فرهنگ ستنگاس و آثار الباقیه ۲۹۵)

(۷۸) مقاله فی تبیین رأی بطلمیوس فی الساعات : (۴)

ف . مطابق رأی بطلمیوس در شرح سال خداه مقاله ۷ ورقی بود (س و ۹؛ ۶) سال خدا نام فارسیست یعنی خدای سال . (۵)

* (۷۹) ترجمه کتاب الموالید الصغیره لبرا همره : (۶)

ف . عدد صفحاتش معلوم نیست (س و ۹؛ ۷) ترجمه کتاب لگهو جاته کم (۷)

(۱) همین . برای سهم سعادت و غیب بنگرید : التفهیم ص ۸ - ۴۳۷ (ح)

(۲) همین . (۳) HOROSCOPES = طالع ،
زاویه ، درجه طالع ؛ برای شرح آن بنگرید : کتاب التفهیم -
ص ۵۳۰ (ح) (۴) مقدمه و برنی ۱۱۸ .

(۵) در عربی رب السنه یا صاحب السنه است (التفهیم ۵۱۸ - ح)

(۶) مقدمه و برنی ۱۱۸ (۷) LAGU - JATAKAM

است در ستاره شناسی و فلکیات هند که مؤلف آن وه ره هه مه ره (۱)
است (بنگرید مقدمه کتاب الهند ۳۸ و متن عربی آن ص ۲۱ عد ۱۸۵) .

VARAHA— MIHIRA (1) از فلک شناسان اواسط قرن
۶ میلادی هند است که تالیف دیگری بنام بهرینة سمیهته دارد ،
و درین کتاب او نام افغان بشکل او ه گفته آمده است (ح)

هزل و سخف و غیره

(۱۸۸۰) ترجمه قصه و ا مقوعذرا: (۱)

ف. عدد اورا قش معلوم نیست (س و. ۱۰۱) ترجمه عربی داستان عشق و ا مق و عذرا، که آنرا شاعر معاصرش عنصری نیز به (دری) منظوم ساخته بود. (۲) (مختصر تاریخ ادبیات فارسی از هورن و تکمله بروکلمان ۱۸۷۵)

(۲۸۱) ترجمه حدیث قسیم السور و عین الحیاة: (۳)

ف. این هم مانند عدد ۸. داستان عشقی بود که عدد اوراق آنرا نوشته

است (س و. ۱۰۲)

(۱) مقدمه و برنی ۱۱۸ (۲) داستان و ا مق و عد را یک قصه عشقی یونانی قدیم است که یک ترجمه بهلموی آن در حدود ۲۳۰ ق وجود داشت و از روی آن سهل بن هارون رامنوی - (متونا ۲۴۵ ق) بهر بی ترجمه کرد و بعد از آن حسن بن احمد - عنصری شاعر در بارغزونه آنرا به دری نظم نمود که از این منظومه ۳۵۳ بیت ناقص آن باقیست (و ا مق و عذرا طبع مولوی محمد شفیع لاهور ۱۹۶۶ ۲- ح)

(۳) همین ۱۰ این داستان مربوط به کابلشاهان بود، سامنده دیوه کابلشاه است که در ۲۹۱ ق = ۹۰۳ م از کوباله درمن راجه کشمیر شکست خورد، این نام در ادب دری داستان منظوم عنصری سامند است و الیپرونی ترجمه آنرا عین الحیاة کرده است که در پشتو سا بهمنی نفس و زندگی + منداوات دارندگی است که همین عین الحیاة باشد. اما شاد - سرور + بهر - قسیم است که آنرا به قسیم السور ترجمه کرده است و نام سامند تا کنون در روستا های افغانستان سمند خان است (بنگرید به افغانستان بعد از اسلام ص ۹۰ ح)

(۳۸۲) تر جمه حدیث او رمزد یارومهر یار: (۱)

ف. مانند دو کتاب سابق است (س. و. ۳۲۱) نامهای خدایان فارسی اور رمزد و مهر عبارت از ارباب انواع جیو پتر JUPITER شستری و آفتاب باشد (تکمله بروکلیمان ۱۸۷۵).

(۴۸۳) تر جمه حدیث صنمسی البامیان: (۲)

ف. مانند سه کتاب سابق داستان بتهای بامیان بود (س. و. ۱۰۴) بامیان پارتیخت یکک ولایت بزرگ در شرق غور بهمین نامست (بنگرید: سرزمین های خلافت شرقی از لوی، مترنج طبع کمبریج ۱۹۳۰ س ۴۱۸ و البیرونی برنی ۱۱۸ تا ۱۲۰)

(۵۸۴) تر جمه حدیث داذمه و کرامی دخت جهلی (?): الوادی: (۳)

ف. مانند چهار کتاب سابق، عدد او را قش معلوم نیست (س. و. ۵۲۱) نام داذمه شناخته نشد و کرامی بجای گرامی فارسی بمعنی عزیز است.

-
- (۱) همان کتابها. ازین داستان اکنون چیزی در دست نیست (ح)
 (۲) ابن دو بت بامیان بزبان دری خنک بت و سرخ بت باشد که آنرا خنکک بدو سرخ بدهم نوشته اند و در الفهرست ابن ندیم خنکبت و سرخ بت است، ص ۴۸۵، عنصری این داستان را هم بزبان دری منظوم کرد، ولی اثری از آن باقی نیست، و اگر ترجمه عربی البیرونی یا منظومه عنصری بدست آید، البته در باره این بتهای عظیم بامیان که مورد توجه جهانیانست معلوماتی خواهد داد (ح)
 بنگرید: افغانستان بعد از اسلام ۶۸۵ عدد اول المجلد ۶۲ باب الالباب ۲، ۳۲۲.
 (۳) کذا در مقدمه ۴۵ و برای ۱۱۹ گمان میرود که ابن داستان مربوط بدو دلداده داذمه و کرامی دخت باشد که در بین مردم رواج داشت و البیرونی آنرا بعربی در آورده که اکنون نه دری و نه عربی آن موجود است. کلمه جهلی در مقدمه آثار الباقیه بدون نقطه چاپ شده، مگر مؤلفان ما بعد آنرا جهلی به جیم منقوط ساخته اند معلوم نیست که جهلی الوادی چه معنی داشت (ح)

* (۱۸۵) ترجمه حدیث نیلو فر فی قصه دبستی وبر بها کر؟ (۱)
 ف . مانند کتب سابق عدد او را قش معلوم نیست (س و ۱۰ ، ۶) نیلوفریا
 نینو فرگل معروف آسمانی رنگست (۲) ، که گاهی آنرا نام گذاری هم میکنند .
 (مقا بله کنید : بیتر یگه ۵۱ ص ۱۷۲ و تکمله برو کلمان ۱ / ۸۷۵)
 بر بها کر شاید شکلی از نام هندی پها کر باشد ، که در هند بر مردان
 اطلاق میگردد .

(۷۸۶) ترجمه قافیه الالف من الانمام فی شعر ابی تمام : (۳)
 ف . عدد او راق این کتاب هم معلوم نیست (س و ۱۰ ، ۷) باب
 آخر دیوان ابوتمام «باب الهجا» عبارت از اییا تیسست که به الف ختم می
 شوند .

مقابله شودای ، و ید یمن : مقاله بر البیر و نی در مجله طب و علوم
 طبیعی المانی ۱۱ ص ۳۱۹ (۱۹۱۲ م) و تکمله برو کلمان ۱ / ۸۷۵ .

(۸۸۷) مقالة فی الاستبخار فی قد الا شجار : (۴)
 ف . عدد او را قش معلوم نیست و مقالتی بود در نبات شناسی ، که بر
 بلندی قد درختان بحث میراند .

(۱) سید حسن بر نی ص ۱۱۹ نام آنرا (حکمایت بیستی وبر بها کر
 بزبان نیلوفر) نوشته که اصل آن معلوم نیست . (ح)

(2) BLUE LOTUS = NYMPHAEA CAERUDEA.

(۳) مقدمه و برنی ۱۱۹- ابوتمام حبیب بن اوس طایبی شاعر معروف
 عربست که در سنه ۱۸۸ ق ۸۰۴ بدنیآ آمده و در سال ۲۳۱ ق ۸۴۶ م
 مرد است . سید حسن نام کتاب او را چنین نوشته : تمام اشعار دارای قافیه
 الف در دیوان ابوتمام . ولی شرح احمد سعید خان غیر ازین مطلب است (ح)
 (۴) همین . در مقدمه آثار الباقیه کلمه الاستبخار بدون نقاطست
 که نسخه بدل الاستبخار هم دارد . برنی این کلمه را الاستبخار خوانده
 ولی احمد سعید الاستبخار نوشته است . شاید استبخار باشد که مراد
 ازان عملیه بخار شدن در تنه درختان است ؟ (ح)

(٩٠٨٨) تحصیل الرأحة بتصحيح المساحة: (١)

ف . عدد اورا قش گفته نشده و بیان طریق آسانی بود برای اندازہ گیری زمین .

(١٠٨٩) التحذير من قبل الترك: (٢)

ف . مانند کتب سابق عدد اورا قش تعیین نشده و مقاله‌یی بود در ازاله خوف و بیمی که بین مردم از ترکان افتاده بود .

(١١٩٠) القرعة المصرة حة بالعواقب : (٣)

ف . مانند کتب سابق اورا قش معلوم نیست .

(١) همین . معنی مساحت را در انگلیسی LAND — SURVEY نوشته اند ، که آنرا GEODESY هم گویند . (ح)

(٢) همین . برنی مقصد این مقاله را چنین نویسد : در خاطر مردم راجع به ترکان اوهاام و اندیشه‌هایی بود ، که درین مقاله طریقی ازاله آنرا گفته بود (تم کلامه) ولی با حدس توان گفت که در عصر زندگی البیرونی برای سلطنت غزنه و غزنویان خطرات بزرگی از ترکان سلجوقی روی آورده بود که موجب ضعف و شکست سلطان مسعود و دیگر سلاطین غزنه گشت ، شاید البیرونی این رساله را در تهدید بر ازان خطرات سیاسی برای اندرز غزنویان نوشته باشد . (ح)

(٣) مقدمه و برنی ١٢٠ . برنی موضوع این مقاله را « بیان قرعه اندازی که عواقب امور را روشن میساخت » نوشته است . (ح)

۱۲۹۱) القرعة المضمنه لاستنباط الضمائر المخمنه و شرح

مزا میر القرعة المضمنه: (۱)

ف . عدد او راقش معین نیست و موضوع آن آشکارا کردن نهفته‌های باطن بود بوسیله قرعه هشتی .

* (۱۳۹۲) ترجمه کلب یاره: (۲)

و هو مقالة للهندوی الا سراض التي تجرى سجرى عفونه :

ف . مانند کتب سابق عدد او راق آن معین نیست و ترجمه یک رساله هند است درباره اسراض عفونی و جلوگیری از انتشار آن و علاج اینگونه بیماریها .

(بنگرید : مقدمه کتاب الهند انگلیسی ۳۸) کتاب هندی کلب

یاره تا کنون یافته نشده است .

(۱) برنی (ص ۱۲۰) معنی مضمنه را گرانچه‌ها و از شمنه نوشته ، ولی احمد سعید خان قرعه هشتی OCTUPLE QURA منسوب

به تمن (هشت) عربی ترجمه کرده است و این صحیح بنظر می آید (ح)

(۲) مقدمه برنی ۱۲۰ .

کتاب عقاید و غیر آن

* (۱۹۳) کتاب فی تحقیق ماللہند من مقالۃ (۱)

مقبولۃ فی العقل او مر ذولۃ: (۲)

فہا ین کتاب در ۷۰۰ ورق بود (۳) (س ۱۱ و ۱۲) و بہ کتاب الہند INDIA
شہور است کہ در سنہ ۱۸۸۷ م چاپ شد و بعد از آن در سال ۱۸۸۸ م اید وارد
سخا و (۴) آنرا با نگلیسی ترجمہ و چاپ کرد ، کہ طبع دیگر آن در ۱۹۱۰ م
بر آمد .

این کتاب بہترین اثریست در شرح ادیان و فرہنگ و علوم و فلسفہ و
و دیگر اوضاع زندگانی مردم ہند کہ در قر و ن میانہ بزبان عربی نوشتہ
شدہ است . بر و کلمان ۱۷۵۲ عدد ۲ تکملہ او ۱۲۲۸۷ تحت عنوان تاریخ
الہند ، تحریر ما للہند .

مخطوطات

کوہر و لوزا دہ ۱۰۰۱ پا ریس ۲۲۲۲۲ (نسخہ تازہ دارا ی فقط ۱۸ فصل)

(۱) در مقدمہ آثار الباقیہ چنین است ولی در طبع حیدر آباد کن

مقولہ است (ح)

(۲) مقدمہ و بر نی ۱۲۰ (۳) در یکک نسخہ خطی عدد اوراق

آن ۱۷۰۰ بود ولی نسخہ مطبوع ہند ۸۴۸ صفحہ دارد (ح)

(4) EDWARD SACHAU

پا ریس ۲۲۸۰ (دارای ۸۰ فصل) (۱)

چاپها:

متن عربی آنرا اید وارد سخا و درلندن در ۱۸۸۷ م چاپ کرد، که از روی آن در سنه ۱۹۲۵ م در لیبزینگ یک طبع عکسی صورت گرفت .
طبع دیگر آنرا دایرة المعارف عثمانیه حیدرآباد دکن در ۱۹۵۸ م در ۵۳۸ + ۳ صفحه انجام داد .

ترجمهها:

ترجمه انگلیسی کتاب الهند البیرونی مشتمل بر بیان دین، فلسفه، ادبیات جغرافیا، گاه شناسی، اخترشناسی، رسوم، قوانین و فلکیات هند در حدود ۱۰۳۰ م، با حواشی و توضیحات و فهارس ایوارد سخا. طبع لندن ۱۸۸۸ م، طبع دوم درلندن ۱۹۱۰ م دو جلد و طبع سوم لندن ۱۹۱۳ م. طبع جدید هند در دهللی ۱۹۶۳ م ۳۰۸ + ۳۳۱ صفحه در دو جلد .
ترجمه فارسی: صرف ترجمه فصل فلسفه کتاب الهند از اکبر دانا سرشت طبع تهران بدون تاریخ در ۶۸ صفحه . (۲)

(۱) نسخه خطی کتابخانه ملی پاریس (مجموعه شیفر روم ۶۰۸۰) در طبع کتاب الهند حیدرآباد دکن - مورد مرآة جمعه طابع بود، ولی سخا و مخطوطی ازین کتاب داشت که در آخر آن نوشته بود: «وقد فرغت منه بغز نه لسیح بقین من رجب سنه ست عشر و اربعمائة» (۱) استنسخ من نسخة بخط المصنف . . . و کتب المصنف فی آخرها انه فرغ منها بغز نه فی اول المحرم مفتتح سنه ثلث و عشرین و اربعمائة» و ازین پدید می آید که انجام تألیف کتاب الهند ۴۲۳ ق است (ح)

(۲) بقول زکی و لیدی توغان یک ترجمه فارسی کتاب الهند در عهد سلطان ایلتمش در هند شده (نیمه اول قرن ۵۷) که از نسخه خطی آن خبری نیست .

ترجمه اردو: از سید اصغر علی و سر اجمعه ثانوی سید حسن عطا طبع
انجمن ترقی اردو، دہلی ۱۹۴۱ - ۴۲ در دو جلد.

ترجمه تازه دیگر آن بنام کتاب الہند ابوریحان البیرونی از لطیف
ملک طبع سنگ میل لاہور ۱۹۶۵ م در ۴۰۸ صفحہ،

مقالات:

ای، سخاو: مطالعات ہندی عربی مقالہ المانی در: M 1888 ABH. D. BERL. A.K.
م، شریتر: یہود والہیر و نی (فرانسوی) در مجلہ مطالعات یہودی

۱۹۱۳ م (۱۲ ر ۲۵۸)

ب، باسکو پگنی: کتاب الہند البیرونی (ایتالوی) در مجلہ بیلوگرافی
و تاریخ ۲ (۱۸۶۹ م) ص ۱۵۳ تا ۲۰۶.

۱، سیلی: البیرونی و کیمیا (ایتالوی) در تاریخ کیمیا (روم)

۱۹۲۲ م ص ۲۱۷ تا ۲۳۳.

ج، تریناود: (۱) جغرافی ابوالفدا (فرانسوی) جلد اول ص XCV (۱۸۴۸ م)
(۲) گزارشهای جغرافی؛ تاریخ و علمی ہند... در یادداشتہای

اکادیمی ۱۸ - ۲ (۱۸۴۹ م) ص ۱ تا ۳۹۹ و ۵۶۵ تا ۵۶۶.

او، شمیدت: اندازہ درازنای روشنی روز در آسمان شناسی

ہند (انگلیسی) در آریسیس ۳۵ (۱۹۴۴ م) ص ۲۰۵ تا ۲۱۱.

ای، ہونیگمن: ترجمہ عربی کتاب ظاہرات اراتوس (۱) در آریسیس ۴۱ (۱۹۵۰ م)

ص ۳ تا ۳۱ (انگلیسی)

(۱) PHENOMENA OF ARATUS در کتاب الہند بہ نام ظاہرات

اراطس ترجمہ شدہ (ص ۷۴ و ۲۲۲) این شاعر و منجم یونانی در قرن

۲ ق، در صقلیہ میزیست و منظومہ نجومی او را ابرخس شرح کرد (ح)

، بوزانی: سفر دنا نشمند ان بز رگ مسلمان با بروالبیرونی در هند (ایتالوی)
 در یادنامه البیرونی، کلکته ۱۹۵۱ م، ص ۱۸ و ۵۳ تا ۷۶.
 سی، بولکی: البیرونی و رام کهتا (انگلیسی) در همین یادنامه ص ۷۷ تا ۸۱.
 سونیتی کمار چترجی: البیرونی و سنسکریت (انگلیسی) همین یادنامه ص ۸۳ تا ۱۰۰.
 ج، فیلیوزات: البیرونی و کیمیا ی هند (انگلیسی) همین یاد نامه ص ۱۰۱ تا ۱۰۵.
 ف، گبریلی:

LE CITAZIONI DELLE LEGI PLATONICHE IN AIBIRUNI

در همین یاد نامه ص ۲- و ۱۰۷ تا ۱۱۰.
 ج، گوند: اقتباسهای البیرونی از ستون سنسکریت (انگلیسی) همین
 یاد نامه ص ۲- ۲۱ و ۱۱۱ تا ۱۱۸.
 ه، هراس: دکتورین ادو ایتا در آثار البیرونی (انگلیسی) همین یادنامه
 ص ۲۱ و ۱۱۹ تا ۱۲۳.
 ا، جفری: البیرونی و وسطا لعهما یسوی ادیان (انگلیسی) همین یادنامه
 ص ۲۱- ۲۳ و ۱۲۵ تا ۱۶۰.
 ا، افم پوپ: البیرونی بحیث یک مفکر (انگلیسی) همین یاد نامه
 ص ۲۸ و ۲۸۱ تا ۲۸۵.
 ج، سی توادیا: البیرونی و شرق شناسی (انگلیسی) همین یاد نامه، ص
 ۲۸ و ۲۸۷ تا ۲۹۱.
 م، موریانو: فن ESPORRE در البیرونی (ایتالوی) همین
 یاد نامه، ص ۲۳- ۲۵ و ۲۰۹ تا ۲۱۵.
 مقبول احمد: سازمان راههای هند مطبق بیان البیرونی (انگلیسی)
 که در کافرانس شرقی تمام هند علی گر ۱۹۶۶ م خوانده شد و
 یک نقشه راههای بزرگ هند آ نوقت هم دارد.

- س، اعلیٰ: البیرونی محقق ونو یسنده (انگلیسی) در رویداد کانفرانس تاریخ پاکستان، مجمع دوم ۱۹۵۳ م از ص ۲۴۳ تا ۲۵۲
- ۵، ۱، دانن: البیرونی و ادبیات سنسکریٹ (انگلیسی) در مجله جمعیت تاریخ پاکستان ۱ (۱۹۵۳ م) ص ۳۰۱ تا ۳۱۷ .
- از همو: جشن های هزاره البیرونی (انگلیسی) در اندو ایرانیکا ۴۵، ۱ (۱۹۵۲-۵۳ م) ص ۱۴ تا ۳۴ .
- ب، س، دتا: دو آریا بهتہ البیرونی (انگلیسی) در بسی سس (۱) ۱۷ (۱۹۲۶ م) ص ۵۹ تا ۷۴ .
- د، سی گنگولی: جوزهرات البیرونی (انگلیسی) در اسلا سک کلچر ۱۳ (۱۹۳۹ م) ص ۷۶ تا ۷۸ .
- هیلمن (ل): بحور سنسکریٹ و البیرونی (انگلیسی) در رسو (۲) ۲۶ (۱۹۵۱ م) ص ۵۷ تا ۶۶ .
- ر، د کرمر کر: ادبیات فلسفی هندوان و البیرونی (انگلیسی) در ابوری (۳) ۳۸ (۱۹۵۸ م) ص ۲۳۵ تا ۲۳۸ .
- ب، سی لاو: معلومات البیرونی در جغرافیای هند (انگلیسی) در اندو ایرانیکا ۷-۴ (۱۹۵۴ م) ص ۱ تا ۲۶ .
- ر، سی ماجمدا ر: نندا ایرا؟ در کتاب الهند (انگلیسی) در جبورس (۴) ۹ (۱۹۲۳ م) ص ۲۷ تا ۳۱۸ .

(1) BCMS = BULLETIN OF THE CALCUTTA MATHEMATICAL SOCIETY.

(2) RSO = REVISTA DEGLI STUDI ORIENTALI.

(3) ABORI = ANNAIS OF THE BHANDARKAR ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, POONA.

(4) JBORS = JOURNAL OF THE BIHAR AND ORISSA RESEARCH SOCIETY.

- گ، مارگستیر نه : کلمات کنونی هند و آریائی در کتاب الهند
 البیرونی (انگلیسی) در مجله لسانیات هندی ۱۹ (۱۹۵۸م) ص ۳۱۹ تا ۳۲۲.
- ب، ن، مکهر جی : یک نگاه انتقادی بر اعتراضات البیرونی که بر مستسخان
 پور آنها وارد کرده است (انگلیسی) در آیهق (۱) ۳۵ (۱۹۵۹م) ص ۱۳۲ تا ۱۳۸.
- م، ل، رای چود هری : البیرونی و مطالعات هندی او (انگلیسی) در
 اند و ایرانیکا ۳-۷ (۱۹۵۴م) ص ۹ تا ۲۲.
- ج، سی تو ادیا : البیرونی و فردوسی (انگلیسی) در مجله چار ماهه ویسوه
 بهارتی (نشره جدید) ۱۵ (۱۹۴۹-۵۰م) ص ۵۹ تا ۶۱.
- یوسف علی : کتاب الهند البیرونی (انگلیسی) در اسلامک کلچر (۱۹۲۷م)
 ص ۳۱ تا ۳۵ و ۲۲۳ تا ۲۳۰ و ۲۷۳ تا ۲۸۷.
- ضیاء الدین احمد : البیرونی، زندگی و تالیفات او (انگلیسی) در
 اسلامک کلچر ۵ (۱۹۳۱م) ص ۳۳ تا ۳۵۱.
- س، مقبول احمد : اوضاع قدیم هند در عربی (انگلیسی) در موسسه مطالعات
 مترقی هند.
- م، غیاث الدین : تحلیل انتقادی نوشتنی های ابوریحان محمد بن احمد
 البیرونی درباره هند. رساله دکتری عربی او در پوهنتون اسلامی علی گر ۱۹۶۸م
- مقالات عربی و فارسی وارد :**
- محمد یحیی هاشمی : نظریات الاقتصاد عند البیرونی در رااد (۲) ۱۵
 (۱۹۳۵م) ص ۴۵۶ تا ۴۶۵.
- محمد پروین گنابادی : سواردهم فکری ابوریحان و داروین (فارسی)
 در مجله ماهانه سخن تهران ۴ (۱۳۳۱ش) ص ۵۴۰.

(1) IHQ = INDIAN HISTORICAL QUARTERLY.

(2) RAAD = REVUE DE L'ACADEMIE ARABE DE DAMAS.

هادی حسن: جهانگردان اسلامی در هند، البیرونی وغیره، در مجموعہ مقالات
ص ۱۷۳ تا ۱۸۵ .

عبدالحی حبیبی (۱) بیرون والبیرونی، در آریا نا (کابل) م (۱۳۲۴ ش)
ص ۸۸۴ تا ۸۸۸ (هم بنگرید: اورینٹل کالج بیگزین لاهور ۱۹ - ۳
(۱۹۴۲ م) ص ۱ تا ۵ (ضمیمہ)

(۲) یک صفحہ از حیات البیرونی، در آریا نا (کابل) ۶-۶ (۱۳۲۶-۲۷ ش)
ص ۲۹ تا ۳۰ .

محمد قدیر ترہ کی وسرور گویا: بیرونی ناشناس، در مجلہ کابل ۵
ص ۹۱ تا ۹۶ .

اکبر داسرشت: ابوریحان بیرونی ودانش پزشکی در جهان پزشکی
تهران ۱-۲ (۱۳۲۶ ش) ص ۲۹ تا ۳۱ .

دهخدا، علی اکبر: شرح حال نابغہ شہیر ابوریحان محمد بن احمد خوارزمی
بیرونی، در مجلہ آموزش و پرورش تهران ۱۵ شماره ۳-۴-۵-۶-۷
(۱۳۲۴ ش) ص ۱ تا ۸۱ .

سعید نفیسی (۱) ابوریحان بیرونی، در پیام نو تهران م ۶، ۷-۶
(۱۳۲۷-۳۰ ش) ص ۲۶ تا ۳۲ .

(۲) آثار چاپ شدہ ابوریحان بیرونی، در اندوایرانیکا، ۵، م
(۱۹۵۲ م) ص ۱ تا ۴ .

محمد ابوصلاح: الرحلات البیرونی فی الہند، در ثقافت الہند دہلی جدید
۱۲-۱ (۱۹۶۱ م) ص ۳۴ تا ۴۷ .

شبیر احمد خان غوری: نگاہی بہ یادنامہ البیرونی (اردو) در مجلہ معارف
اعظم گڑ ۸۶ (۱۹۶۰ م) ص ۱۰۵ تا ۱۱۸ و ۱۸۸ تا ۲۰۰ و ۲۶۴ تا
۲۸۴ و ۳۴۱ تا ۳۵۸ .

عبد السلام ندوی : البیرونی در یاد نامہ البیرونی ، کلکتہ (۱۹۵۱م) ص

۲۷ تا ۲۸ و ۲۵۱ تا ۲۷۹ .

(۲۹۶) مقالة فی علة علامات البروج فی الزیجات من حروف

الجمال (۱)

ف . مقاله در ۱۵ ورق (س و ۱۱ ، ۲) در بیان اینکه چرا در زیج ها علامات بروج آفتاب را به حروف جمل مطابق ارزش عددی ذیل وانموده اند :

ایجد ۱ ، ۲ ، ۳ ، ۴ ، ۵ ، ۶ ، ۷ ، ۸ ، ۹ ، ۱۰ ، کلن ۲۰ ،
 ۳۰ ، ۴۰ ، ۵۰ ، سفص ۶۰ ، ۷۰ ، ۸۰ ، ۹۰ ، قرشت ۱۰۰ ، ۲۰۰ ، ۳۰۰ ،
 ۴۰۰ ، ۵۰۰ ، ۶۰۰ ، ۷۰۰ ، ۸۰۰ ، ۹۰۰ ، ۱۰۰۰ .

(۳۹۵) کلام فی المستقر والمستودع؟ (۲)

ف ، رساله ده ورقی (س و ۱۱ ، ۳) بود (بنگرید عدد ۵۵ یا لا)
 معنی مستقر و مستودع بصورت یقینی معلوم نیست . (۳)

* (۴۹۶) مقالة فی باسدیوالهند عند مجیئة الا دنی : (۵)

ف . عدد اوراقش معین نیست (س و ۱۱ ، ۴) مقالتی بود بر بحث
 آینده باسدیو . شاید بجای کلمه الهند صحیح آن الهدی باشد . و اسو دیوه

(۱) مقدمه ۴۵ برنی ۱۲۰ . اذنام کتاب برمی آید که در مسایل زیج

و نجوم بود ، ولی در تحت عنوان کتب عقائد آورده شده است ؟ (ح)

(۲) همین . (۳) برنی گوید : این رساله در بحث

مرکز است (ح) (۴) در مقدمه آثار الباقیه و برنی ناسدیو است ؟

وای در کتاب الهند آمده : باسدیو یقول فی الکتاب المعروف

بگیتا (ص ۳۰) باسدیو نام کرشنا پسر او سودیو است (دکشنری

هندی ۹۰) (ح)

(۵) مقدمه و برنی ۱۲۰ .

یکی ازنا سهای ویشنواست (بنگرید : آثار الباقیه ، ص ۱۳ مقدمه) این مقاله مشتمل بر شرح ظهور عادی آینه و اسود یوه بود . (۱)

* (۱۹۷۵) ترجمه کتاب شامل (شامل) فی الموجودات

المحسوسة والمعقولة: (۲)

ف . عدد اوراقش معلوم نیست (س و ۱۱ ، ۵) عدد ۱۷۳ با بین دیده شود .

* (۱۹۸۶) ترجمه کتاب با تنجلی فی الخلاص من ارتباك: (۳)

ف . عدد اوراق این کتاب نیز معلوم نیست (س و ۱۱ ، ۶)
پاتنجلی (۳) عالم صرف و نحو هند است که در قرن دوم (ق ، م) زندگانی و شهرت داشت و در کتاب الهند هم ذکر این ترجمه آمده است (مقابله کنید : مقدمه ترجمه انگلیسی کتاب الهند ، ص ۳۸ و تکمله بروکلمان ، ۱۳۸۷ عدد ۲۶ که بنام کتاب الباتنجلی الهندی فی

(۱) هندوان عقیده داشتند : که باسدیو برای اصلاح جهان و کوبش جباران مبعوث شده بود ، قصص مها بهارت مشتمل بر جنگهای وی با جباران است ، که آنرا ۱۲۰ هزار بیت منظوم داشته (مقدمه آثار الباقیه گوویا باسدیو هند نظیر مهدی موهود سوشیانس در دشتی است (ح) (۲) مقدمه : کتاب شامل ؟ برنی : کتاب سانک در کتاب الهند هم سانک است (ص ۳۶) و در سنسکریت هم سانکپیبه نوعی از فلسفه هند است (ح) (۳) مقدمه ۴۵ برنی ۱۲۱ .

الخلاص الامثال (؟) نامیده شده و به یوگه (جوك) تعلق داشت . (۱)

مخطوطه :

کو پرولوزاده ۱۸۵۹ (ورق ۴۰۸ الف ۴۱۵ الف) بنگرید :
مقالات ل ، ماسینون ۷۹ عدد لویدانامه البیرونی ، کلاکت ۱۹۵۱ ص ۲۱۸ .

مقالات :

ج ، وهاویر : یکک نسخه خطی عربی ... در اولس (۲) ۳۳

(۱۹۳۰) ص ۲۷۳ تا ۲۸۲ (المانی)

ه ، ریترو . کتاب با تنجلی لابی ریحان البیرونی در المنتقی من دراسات
المستشرقین طبع صلاح الدین المنجد ، قاهره ۱۹۵۵ م ، ص

۵۹ تا ۷۳

هم ازو : مقاله انگلیسی ترجمه کتاب با تنجلی از البیرونی
در کتاب هزاره بوعلی سینا (تهران) ۲ (۱۹۵۵ م) ص ۱۳۴
تا ۱۳۸ .

(بنگرید : یغما ، تهران ۷ (۱۳۳۳ ش) ۹ - ۱۰ ص ۶۰ تا ۶۶ .

هم ازو : مقاله المانی : البیرونی و یوگا ستره پاتنجلی ، در

(۹) در نام عربی کتاب کلمه ارتبایک بمعنی هلاک ، اضطراب
و اخلاطست (المنجد) پاتنجیل طریقه یوگه فلسفه هند است
(قاموس هند ی ۱۶۱) و یوگه با هم یکی شدن و با هم پیوستن
و اتحاد و اختتام فر صحت را گویند (ص ۸۰۱) البیرونی در کتاب
الهند مباحث مهم فلسفه هند را ازین کتاب نقل نماید و در باب
هفتم کیفیت الخلاص من الدنیا طریقی را نشان میدهد ، که بوسیله
آن انسان از دنیا رهایی یابد (ح)

- ۱ اورینس (۱) ۹ (۱۹۵۶ م) ص ۱۶۵ تا ۲۰۰ .
س ، پاپینس وت ، گلبلوم ترجمه عربی یوگاستره پاتنجلی ومقابله فصل
اول آن بامتن سنسکریت (انگلیسی) در بسواس (۲) ۲۹ -
۲ (۱۹۶۶ م) ص ۳۰۲ تا ۳۷۵ .

(1) ORIENS.

(2) BSOAS = BULLETIN SCHOOL OF ORIENTAL AND AFRICAN STUDIES, UNIVERSITY OF LONDON.

کتاب مفقوده (۱)

(۱۹۹) **التنبیه علی صناعة التمویه (وهی احکام النجوم) (۲)**
ف، عد داو راقش معین نیست (س، و تکمله ۱۹۹) و بخصوص درباره دوام
زندگانی انسانی در بین سیارات مجرد بحث میراند (مقابله کنید: آثار الباقیه
ص ۷۹ که بنام کتاب التنبیه علی صناعة التمویه یاد شده و در کشف الظنون
۱۸۸۱ م تنبیه علی صناعة التمویه است.)

(۲۱۰۰) **تنویر المناهج (۳) الی تحلیل الازیاج: (۴)**
ف. مانند کتاب سابق (۹۹) عدد او را قش معلوم نیست و مشتمل بود بر بیان
طرق تحلیل جدا اول نجومی.

(۱) از عدد ۹۹ تا ۱۰۴ کتابها بیعت که بقول خود البیرونی
تالیفات اوست ولی نسخه های آن تلف شده و نقل آن نامانده است (ح).
(۲) برنی گوید: این کتاب به صنعت ملمع کاری ربط داشت
(ص ۱۲۶) ولی سهواست، زیرا خود البیرونی گوید که در احکام
نجوم بود، وهم در میعت «استخراج التواریخ بعضها من بعض»
خود البیرونی در کتاب آثار الباقیه می نویسد: من در کتاب التنبیه
علی صناعة التمویه مباحثات خود را درباره سالهای تمام ستارگان
به منجمان شرح داده و انموده ام که چگونه طریقه بهترین این
کار را اختیار نمایند (ص ۷۹) استاد همامی این مطلب را در مقدمه کتاب تفهیم
چنین تصریح کرده: البیرونی کتاب التنبیه علی صناعة التمویه را در
موضوع احکام نجوم و کشف تلبیسات و تمویهات و تحقیق در سخنان
زادود منجمان که احکام عالم را با محاسبات غلط و میدادی نا صواب
استخراج و بتهمت بر ستارگان از پیش خود همه نوع پیشگویی می کنند
تالیف کرده است (مقدمه ص ۱۵)

ازین اقوال موضوع کتاب را در نجوم تشخیص توان کرد (ح)
(۳) در مقدمه آثار الباقیه چنین است ولی در حاشیه نوشته است
که باید المنهاج باشد (ح)

(۴) برنی از یاج را جمع زایچه پنداشته که سهواست از یاج جمع زویج
است که عبارت از جدا اول نجومی ASTRONOMICAL TABLES باشد (ح)

(۳۱۰۱) التطبيق الى تحقيق حركة الشمس: (۱)

ف. مانند کتاب ۹۹ عدد اور ایش تعیین نشده و رسالتی بود در باره حرکت شمس.

(۳۱۰۲) البرهان لمنیر فی اعمال التیسیر: (۲)

ف. عدد اور اقی این کتاب نیز معلوم نیست (س و ۱۲ م) مقابله کنید:
التبانی تالیف نللینو ۳۲۵۱ و ۲ و ۳۳۹ و هم عدد ۷۵، ۷۶ بالا و ۱۵۱ پایین،
خلاصه کلام اینست که این کتاب بر مرکبات کیمیاوی بحث میراند.

(۳۱۰۳) کتاب تنقیح التواریخ: (۳)

ف. مانند کتب سابق عدد و ایش معلوم نیست، بر تصحیح تواریخ DATES
و غیره مشتمل بود.

(۲) برنی این

(۱) مقدمه و برنی ۱۲۱

کلمه را تیسیر بمعنی اعمال کیمیاوی خوانده و احمد سعید خان هم
این کتاب را مشتمل بر بیان مرکبات کیمیاوی نویسد؛ که هر دو سهو
کرده اند. تیسیر و انتهای دو اصطلاح نجومیست نه کیمیاوی. بنگرید
کتاب التفهیم ۵۲۴ - ۵۲۵ کشاف اصطلاحات الفنون ۱/۲۸۵ احمد -
سعید خان تیسیر را در انگلیسی به EQUALIZATION (تساوی) ترجمه
کرده است (ح)

(۳) بعد ازین البیرونی «وامثال ذالک» مینویسد و ازین پدید می آید

که دیگر مؤلفات مفقوده هم داشت، این کتاب تاریخ HISTORY
نه بود، و هم نباید آنرا مانند نویسنده این فهرست تصحیح تاریخها
CORRECTION OF DATES خواند، بلکه مراد مبداه

تاریخ ERA یا EPOCH است که در آثار الباقیه
(ص ۱۳) این مبحث مبداه های تواریخ (گاه شماری) به تفصیل

آمده است (ح)

کتاب دیگر (۱)

(۱۰۴) القانون المسعودی: (۲)

کتابیست در علم هیئت که نظریات البیرونی را درین علم نمایندگی میکند، و نتایج تحقیقات ستواری دانشمندان را درین موضوع از آغاز تا عصر خودش شرح میدهد. ف. عدد اوراق این کتاب مشخص نیست (س ۱۳ و ۱۴).

القانون (۳) در سال ۴۲۱ م. ق. ۱۰۳۰ م به سلطان مسعود بن محمود (۱۰۳۰-۱۰۴۰ م) اهدا شد، و این سلطان ازین کارنامه البیرونی آتقدیر خوشگشت، که یک پیلوارسیم بدو بخشید، ولی البیرونی آنرا نه پذیرفت، و بجای آن سلطان وعده داد، تا در اسور پڑ و هش های علمی او در بقیه ایام زندگانش تسهیلات لازمه فراهم آورد (مقابله شود: سیمسی، بپتر یگج. ص ۲۰ ص ۶۶) بقول ابن القفطی با تألیف این کتاب عظیم البیرونی خود را به صف آسمان شناس معروف یونان بطلمیوس وارد نمود (مقابله شود: سیمسی بپتر یگج. ص ۴۳) اگرچه پیش ازین بیهقی لقب بطلمیوس ثانی را به ابن الهیثم داده بود ولی ابن القفطی البیرونی را بمنزلت او شمرد، زیرا وی در علم هیئت همان مقام عالی دارد، که ابن الهیثم در مناظر و مریا OPTICS داشت و سخن یا قوت

(۱) البیرونی در سنه ۴۲۷ ق. بممر ۶۵ سالگی مینویسد که این کتابها (از عدد ۱۰۴ تا ۱۱۳) با انجام نیافته و با مسوده های آن پاک نویس شده است. و ازین برمی آید که قانون بعد از ۴۲۱ تا ۴۲۷ ق. هم در محاق تسوید بود. (ح)

(3) CANON MAS'UDICUS

(۲) مقدمه ۳۶ بر فی ۱۲۱

درین مورد شنید نیست که قانون مسعودی نامخ تمام کتب سابقه در آسمان
 شناسی و ریاضیات است (معجم الادبا، ۱۸۷۱۷) برای شناسایی القانون
 مقدمه انگلیسی ترجمه کتاب الهند ص ۱۰ و ۱۲ بنگرید، همچنین بنگرید:
 معجم الادباء یا قوت ۱۸۱۷ تا ۱۸۵۱ حاجی خلیفه در کشف الظنون ۲۳۱۳
 تحت عنوان القانون المسعودی فی الهيئة والنجوم و تکملة بر و کلمان
 ۱۸۷۳ عدد ۴ و متن او ۱ ر ۶ ص ۴۷ عدد ۴ .

مخطوطات:

- علی گر ۱۸ ۱۸۹۱ ۲ (بنگرید: مقاله سید حسن بر نی دریا دنامه البیرونی
 کلکته ۱۹۵۱ ص ۱۹ و ۴۵ .
- کتابخانه دولتی برلین ۵۶۶۷ (فهرست ۱۹۲۷ عدد ۲۱۳) .
 آصفیه ۳۳۳۶ (۳۷ الف) .
 موزه اسکیر (بی شماره) .
 بودلیان ۲۳۷۰ .
 موزه برلین (ضمیمه فهرست ۷۵۶) = ۱۹۹۷ شرقی .
 جار الله استانبول ۱۳۹۸ .
 کندیلی رستانی (بوسفیریوس) بی نمره .
 ملا فیروز بمبئی (ص ۳۵ فهرست، عدد ۶۵) .
 پاریس ۶۸۴۰ .
 قونیه، یوآغا ۱۷۹۷ .
 رامپورا، ۳۲۸ ر ۶۴۰ .

طلعت پاشا (قاهره) ۸۶۶ (سپتات) .

ولی الدین استانبول ۲۲۷۷ .

چاپها:

آن حصه قانون که برالوان مختلف مرثیه ما هتاب گرفت بحث میراند ، یسعی ای، و ید یمن در سالنامه EDERS ۱۹۱۳ م چاپ شد .

همچنین بیان ربع مسکون از همین کتاب راوید یمن و جوزف هل در سیمسی ۲۹ (مذکور در عدد ۱۹ بالا) طبع کرد .

سی ، نللینوهوم برخی از جملات آنرا استعمال کرده و ابو الفدا نیز معلومات جغرافی آنرا در تقویم البلدان گرفته است .

محمد فاروق : از کتاب چهارم قانون مسعودی فصل اول عربی باتر جمه انگلیسی و حواشی در مطبع پوهنتون اسلامی علیگر (هند) در سنه ۱۹۲۹ م بطور نمونه تمام کتاب که همین نویسنده تر تیب کرده بود نشر گردید (مقابله شود : آپسیس ۳۵ (۱۹۳۳ م) ۵۷ .

احمدزکی ولیدی توغان: کتابی بنام BIRUNI'S PICTURE OF THE WORLD

تحت نمره ۵۳ نشرات اداره باستان شناسی هند در دهلی جدید در سنه ۱۹۳۱ م با مقدمه انگلیسی و متن عربی نشر شده که اقتباسهایی از آثار البیرونی دارد : فصل ۵ باب ۱ و ۹ . قسمت جغرافی قانون مسعودی فی صفة المعمورة با جمال و تحدید اقا لیمها طولاً و عرضاً . همچنین درین کتاب منتخباتی از سه کتاب دیگر

البیرونی داد ه شد ه . (۱) (مقا بله شود : عد د ۱۹ بالا واعداد ۱۵۶ و
 ۱۵۸ پا یین ، وهم : آیسس ۳۳ (۱۹۴۲ م) ۵۲۶ و ۳۴ (۳۳ ۱۹ م) ۳۱
 يك چاپ تمام متن عربی كتاب القانون المسعودی در سه جلد
 از طرف دائرة المعارف عثمانیة حیدرآباد دکن درهند شده است :

جلد اول ۵۰۵ صفحه ۱۹۵۴ م

جلد دوم ۵۹۰ زر ۱۹۵۵ م

جلد سوم ۶۸۰ زر ۱۹۵۶ م

ترجمه ها :

سی ، سخای : ترجمه جرمنی قسمت ۶ فصل ۲ بعنوان علم هیئت وجغرافیای
 عرب در آیسس ۵ (۱۹۲۳ م) ص ۵۲ تا ۷۴ .

ج ، ۵ کرامرس : تعیین طول بلد از روی اندازه گیری فواصل (انگلیسی)
 در یاد نامه کلکته ۱۹۵۱ م ص ۲۴ و ۱۷۷ تا ۱۹۳ . همچنین
 بنگرید : انا لکتا اورینتلیا مقالہ منتخبات آثار ج ، ۵ کرامرس
 جلد اول طبع لیدن ، بریل ۱۹۵۴ م ص ۲۰۵ تا ۲۲۲ .

(۱) این کتاب صفة المعمورة علی البیرونی عدد ۵۳ ندا کیر
 دیوان الآثار القدیمه بالهندالتقاطا، زکی ولیدی توغان است که
 در د علمی ۱۹۲۷ ۲ طبع شده و قسمت اول آن منتخبات جغرافی از باب ۸
 مقاله ۵ فی صفة المعمورة با جمال و تحدید اقالیمها طولاً و عرضاً
 بشمول باب عاشر از مقاله ۵ در بیان جداول طول و عرض بلاد از (ص
 ۳ تا ۵۳) است . بعد ازین از (ص ۵۴ تا ۶۸) مستخرجات کتاب
 تحدید نهاییات الاماکن است . از (ص ۶۹ تا ۱۰۷) مقتطفات نیست
 از کتاب الجواهر فی معرفة الجواهر و بعد ازین از (ص ۱۰۸ تا
 ۱۴۲) منتخبات مطالب جغرافی کتاب الصيدنه و فهرس کتابست و
 يك مقدمه انگلیسی در باره ابوریحان و نسخ خطی این کتابها هم
 دارد و تمام مطالب با دقت عالمانه تحشیه شده است . (ح)

ترجمه روسی: گویند که یک ترجمه روسی القانون را پر و فیسرب ، الف
روزن فیلد کرده است که از خصوصیات آن اکنون اطلاعی ندارم .
م ، فاروق : ترجمه فصل اول کتاب چارم (مذکور در بالا) .

مقالات :

ای ، وید یمن : (مقالات المانی)

(۱) ظهور رنگها در اوقات کسوف و خسوف در سالنامه ایدرس ۱۹۱۳م .

(۲) ظهور و حرکت روشنی و تاریکی ، در ارکانیو طب و تاریخ ۱۵

(۱۹۲۳م) ص ۴۳ تا ۵۲ .

(۳) مباحث جغرافی قانون مسعودی در سهمسی ، بیتر ۱۹۲۹

(۱۹۱۲م) ص ۱۱۹ تا ۱۲۵ .

م ، الف سیل (مقاله روسی در تاشکند)

مجله اکادمی علوم تاشکند (شوروی) ۳۵ ص ۳۸۶ جلد ۲ .

الف ، ب خالدوف و جو ، ن زودوفسکی :

همین مجله ۷۲۷ ر ۳ جلد سوم .

ب ، گ پولکا دوف :

تاشکند ۱۹۶۶ م ص ۳۶۳ ، ۳۴۲ (AR) .

سی سخای : (جرمنی)

تعیین طول و عرض جغرافی شهر غزنه . در سالنامه آب و هواشناسی

۵۳ (۱۹۲۵م) ص ۴۱ تا ۴۷ و آیسس ۶ (۱۹۲۴م) ص ۱۴ تا ۷۱ .

و ۷ (۱۹۲۵م) ص ۵ تا ۳۶ ، و ۸ (۱۹۲۶م) ص ۷ تا ۳۹ و ۱۰

(۱۹۲۸م) ص ۴۹ تا ۵۷ .

یوسف کمال : نقشه‌د نیا پیش از قرن ۴ (المانی) در کنار توگرافی افریقا و مصر،

و رق ۷۱۳ .

ف، کرینکو : در باره چین (المانی) در مجله اکادیمی عرب دمشق ۱۳-۳۸۳

(۱۹۳۳م)

س، ح برنی : تحقیقات مسلمانان در مساحت (جیو دیسی) در یادنامه البیرونی،

کلکته ۱۹۵۱م، ص ۱۷ تا ۱۸ و ۵۲ . مخصوصاً در صفحات ۱۶ تا

۲۱ و ۳۵ تا ۳۹ و ۹۰ (انگلیسی)

م، الف کاظم : البیرونی و علم مثلثات (انگلیسی) در همین یادنامه ، ص ۲۳ و

۱۶۱ تا ۱۷۰ .

و، مینار سکی : برخی از مطالعات البیرونی (انگلیسی) در همین یادنامه، ص

۲۶ تا ۲۷ و ۲۳۳ تا ۲۳۶ .

خ، یوسادویکوف : نظریات نجومی البیرونی (روسی) یادنامه تولد

البیرونی ، مسکو ولنین گراد . ۱۹۶ ص ۷۴ تا ۸۷ .

ه، آی هیرمیلنک : مکتوب وی به سید حسن برنی (انگلیسی) در اندو ایر انیکا ۸

(۱۹۵۵م) ص ۳۳ تا ۳۴ .

س، ح برنی : کارنامه‌های علمی البیرونی (انگلیسی) در اندو ایر انیکا ۵-۴

(۱۹۵۲-۱۹۵۱م) ص ۳۷ تا ۴۸ . ترجمه عربی همین مقاله در ثقافت الهند،

دهلی جدید ۴ (۱۹۵۳م) ص ۵۷ تا ۷۵ .

ای، سکنیدی : تقویم هندوان، در قانون مسعودی البیرونی (انگلیسی)

در جنیس (۱) ۲۴ (۱۹۶۵م) ص ۲۷ تا ۲۸ .

مارك لسلى : بيرونى و طول اشعه آفتاب در اوقات روشنى روز (انگليسى)

در جيتناروس ۵ (۱۹۵۶-۵۸ م) ص ۱۲۱ تا ۱۳۱ .

لوى ماسينون : مقام البيرونى در ساحه دانش بين المللى و عرب (فرانسوى)

در يادنامه لبيرونى، كلكته ۱۹۵۱ م، ص ۲۱۷ تا ۲۱۹ .

م، نظام الدين : البيرونى و كارنامه هاى علمى او (انگليسى) اين مقاله در

كانگرس بين المللى مستشرقان در مسكو (اگست ۱۹۶۰ م)

خوانده شده .

س، پاپينس : (۱) نظريات البيرونى بر حرکت زمين و ازمنه در مجله آسيايى

پاريس ۲۳۴ (۱۹۵۶ م) ص ۳۰۱ تا ۳۰۶ (فرانسوى) (۲) فرق

استرونومى (علم هيئت) با استرولوجى (علم نجوم) در نظرا لبيرونى

(انگليسى) در ايسيس ۵۵ (۱۹۶۴ م) ص ۳۴۳ تا ۳۴۹ .

ت، آى راينو : بيرونى دانشمند بنزرك آسياى ميانه (روسى) در بوليتن اكادىمى

علوم و ادبيات ولسانيات شوروى ۸ (۱۹۴۹ م) ص ۱۰۱ تا ۱۱۶ .

سى، سخاى : طريقه البيرونى در بصحت نزديك ساختن وتر . درجه (انگليسى)

در مجله ماهوار رياضيات امريكا ۳۳ (۱۹۲۶ م) ص ۹۵ تا ۹۶ .

س، پ، تولستوف : بيرونى و عصر او (روسى) در يادنامه تولد البيرونى،

مسكو و لينن گراد ۱۹۵۰ م، ص ۳ تا ۲۹ .

و، يوزا هدوف : بيرونى بچيى يك مكر (روسى) در يادنامه مذكور

ص ۳۰ تا ۵۴ .

ضياء الدين احمد : (۱) البيرونى، زندگاني و كارنامه هاى او (انگليسى)

در اسلامك كلچر ۵ (۱۹۳۱ م) ص ۳۴۳ تا ۳۵۱ .

(۲) تحقيقات البيرونى در علم مثلثات، بقرار با بسوم قانون مسعودى،

در اسلامک کلچر ۶ (۱۹۳۲ م) ص ۳۶۳ تا ۳۶۹ .

ثقافة الهند: مقاله بر فصول انگلیسی شده قانون مسعودی . طبع دہلی

جدید ۶-۱ (۱۹۵۵ م) ص ۲ تا ۷۸ (عربی)

ابن عا شور: مقاله عربی در علوم بیروت ۲، ۳ (۱۹۵۷ م) ص ۳۱ تا

۴۴ و ۸۶ تا ۸۸ .

علی احمد الشہات: مقاله عربی در علوم بیروت ۱۳، ۴ (۱۹۶۸ م) ص

۱۱ تا ۱۴ .

محمد یحییٰ الہاشمی: مقاله عربی در علوم بیروت ۲، ۷ (۱۹۵۷ م)

ص ۵۸۶ تا ۵۸۷

همچنین مقالات ذیل در بارہ البیرونیست:

۱- در مجلہ اکادمی عرب، دمشق ۴ (۱۹۲۴ م) ص ۴۹۵ تا ۵۰۸ و

۴۴۴ و ہم ۹ (۱۹۲۹ م) ص ۵۳ تا ۵۴ و ہم ۱۰ .

(۱۹۳۰ م) ص ۷۷۱ (عربی)

۲- علی اکبر دہخدا: شرح حال نابغہ شہیر بوریحان محمد بن احمد

خوارزمی بیرونی . در مجلہ آموزش و پرورش ۱۶-۳ تا ۴ و ۵ تا ۶

و ۷ (۱۳۲۴ ش) جملہ در ۸۱ صفحہ (کہ این شرح حال را وزارت

معارف باز در ۲۹ صفحہ چاپ کردہ ۱۹۴۵ م (فارسی)

۳- غلام حسین رهنما: ریاضی دان ماہر ابوریحان بیرونی (فارسی) در

کتبخکاو یهای ادبی . تہران ص ۹ تا ۵۴ .

۴- سعید نفیسی: ابوریحان بیرونی (فارسی) در پیام نو تہران ۱۱-۱۲،

۱۳۲۷-۳۰ ش) ص ۲۶ تا ۳۲ .

۱۸۷۸ م در لیبز یگک طبع کرد (۱) و هم او آنرا در انگلیسی ترجمه و در سال ۱۸۷۹ م از لندن طبع و نشر نمود .

این کتاب را حاجی خلیفه (۱۵۴۱ عدد ۷۰ د) بنام الاثار الباقیه من القرون الخالیه آورده است . بر وکلما ن ۱ ره ۷۷ عد دا و تکمله او ۱۰ ر ۸۷۲ عد دا .

مخطوطات:

ایا صوفیه ۲۹۴۷ . با نکى پور ۹۶۳ (ناقص از ص ۲۸ تا ۱۹۶ مطبوع)
پتنه ۱، ۲۶۵، ۲۲۱۸ . موزه برتانیه ۷۴۹۱ (در مجموعه کتب) و
۴۵۷ (= ۱۳۹۵ شرقی) . قاهره ۲۴۵ . گوتها ۲۱۲۲۵ .

نور عثمانیه ۲۸۹۳ . پاریس ۱۳۸۹ .

بقرا نوشته بولیتن اکادیمی علوم ۶۶۶ (۱۹۱۲ م) یک نسخه خطی آثار الباقیه در سنت پترسبرگ بود . توپقا پی سرا ی ۳۰۴۳ .

کتابخانه عمومی استانبول ۴۶۶۷ (بنگریدیم ، کروسینقاله المانی نسخه خطی کتاب یکری یا ضی دان اسلامی در استانبول . در مجله ریاضیات و هیئت و فیزیک برلن ۳-۴ (۱۹۳۶ م) ص ۴۷۹) .

(۱) این طبع ۳۶۲ صفحه متن عربی و ۳۰ صفحه فهرستها و ۸۳ صفحه مقدمه المانی و عربی دارد بقلم سخا و ، که از روی آن در سنه ۱۹۲۳ م طبع دیگری در لیبز یکک بوسیله ف ، الف بروخاوس هده است (ح)

ترجمه ها :

ترجمه انگلیسی آثار الباقیه بنام :

THE CHRONOLOGY OF ANCIENT NATIONS

با حواشی و فهرس از سی ، ایدورد سخا و ، طبع لندن ۱۸۷۹ م

در ۱۳ + ۳۶ صفحه.

متن عربی و ترجمه فرانسوی اعیاد ملل از قول ابوریحان با مقدمه و توضیحات از طرف ر، گریو در پاتر و لوژی اورینتل ۱۰ (۱۹۱۵م) ص ۲۸۹ تا ۳۱۲ طبع شد (این قسمت در متن عربی آثار الباقیه بین ص ۲۸۸ تا ۳۰۱ طبع شده است).

آثار الباقیه را علی قلی میرزا اعتضاد السلطنه (شهزاده قاجاری متوفی ۱۲۹۸ق) بزبان فارسی ترجمه کرده بود، و باز آنرا اکبر داناسرشت بنام ترجمه آثار الباقیه ابوریحان پیرونی بزبان فارسی برگردانید که در سنه ۱۳۲۱ش در تهران در ۳۲۳ صفحه چاپ شد.

یک ترجمه از یکی آن بنام تاو لنکن اثر لری (۲) ، را و لیو و جو ، حاکم زوف و گ ، زالوف در اکادمی علوم تاشکند کرده اند .

مقالات :

۱) او وان لیمن (۱) آثار الباقیه و گاه شناسی ملل ماضیه (جرمنی) در شیمیگر زیتونگ (۱۸۹۹م) ص ۳۵ .۲

(۲) مقاله المانی همین نویسنده : در باره فهرست موضوعهای علمی آثار الباقیه و شرح آن ، در مجله ابها ند لنکن اندورتر یگ طبع لپیژ یگ (۱۹۰۵م) ص ۹۷ تا ۱۰۲ .

ت، و آرنولد : بیان قیاسیه در یک نسخه خطی عربی مکتوبه ۷۰۷ق (انگلیسی)

د ر عجب نامه اهدایى به اید و ر دبراون طبع لندن (۱۹۲۲م)

ص ۶-۷ .

ای، ویدیمین: (۱) توضیحات البیرونی بر آب بحرمحیط (المانی) در شیمیگر

زیتونگ ۴۶ (۱۹۲۲م) ص ۲۳۰ .

(۲) هو اشنا سی در آثار الباقیه (المانی) در مجله هو اشنا سی

۳۹ (۱۹۲۲م) ص ۱۹۹ تا ۰۳ .

کک، گاربرس: تکمله چاپ سخا و در قسمت بیان مردم شرقی آثار الباقیه

البیرونی (المانی) در اسلام ۳۰ (۱۹۵۲م) ص ۳۹ تا ۸۰ .

(هم بنگرید: ج، فوکک: در اسناد اسلامی ص ۴۵ تا ۸۶

طبع سال ۱۹۵۲م)

۱، جفری: سیاحت البیرونی بر دین مقایسوی (انگلیسی) در یادنامه البیرونی

کلکته ۱۹۵۱ ص ۲۱-۲۳ و ۱۲۵ تا ۱۶۰ .

کک، سینا: آغاز مسیحیت در سر و بقراری بیان البیرونی. در همان یادنامه

ص ۲۶ و ۲۲۱ تا ۲۲۳ .

ج، فوکک: شش تکمله بر فصل بیان مردم شرقی آثار الباقیه البیرونی

چاپ سخا و (المانی) در اسناد اسلامی ۱۹۵۲ م ص ۶۹ تا ۹۸ .

ب، تانکلیساریا: نامهای شاهان هخامنشی در البیرونی (انگلیسی) در

رویداد جلسه ۱۲ کانفرانس شرقیات تمام هند، بنارس ۳

(۱۹۴۳-۴۴م) ص ۶۹۲ تا ۷۰۲ .

ا، ب خالدوف: نسخه های خطی قدیم آثار الباقیه البیرونی در لینن گراد

واستانبول (روسی) در یادنامه پالستینسکی، ۴، ۶۷

(۱۹۵۹م)، ص ۱۴۷ تا ۱۷۱ .

کرچکو فسکی: بیر و نی و کارنامه های اودرتار یخ و جغرافیای شرقی (روسی)
دریاد نامه تولد بیر و نی، ماسکو-لنین گراد. د. ۱۹۵۰ م

ص ۵۵ تا ۷۳.

م، کروی: مطالعات قرون میانه ایرانی البیرونی (المانی)

در اسلام ۲۶ (۱۹۴۲ م) ص ۱۰۵.

(هم بنگرید: مقاله آغا زسیجیت در سر و ازمسینا)

مذکور در بالا، که ترجمه انگلیسی آن از س. نوبیلی در اند و ایر انیکا

۵-۴ (۱۹۵۲-۵۳ م) ص ۴۹ تا ۵۹ (نشر شده)

ه، ریتر: کتب تاریخی البیرونی در کتابخانه های ترکیه (المانی) دراورینتلیا

استانبول ۱ (۱۹۳۳ م) ص ۶۷ تا ۸۳.

نجیب الله: ابوریحان بیرونی و عصر وی (انگلیسی) در مجله افغانستان

طبع کابل ۶-۱ (۱۹۶۱ م) ص ۱۷ تا ۴۰.

اکبر دانا سرشت: ابوریحان البیرونی و دانش پزشکی (فارسی) در جهان

پزشکی، تهران ۱-۲ (۱۳۲۶ ش) ص ۲۹ تا ۳۱.

عبدالسلام ندوی: البیرونی (اردو) در یاد نامه البیرونی، کلکته ۱۹۵۱ ص

۲۵۱ تا ۲۷۹.

سید عبد الله: لغات هندی در کتابهای قدیم عربی مثل آثار ابوریحان (اردو)

دراورینتل کالج سیگزین لاهور ۱۹۰۳-۳ (۱۹۴۲-۴۳ م) ص ۳ تا ۴۲

همچنین بنگرید:

ف، وستفلد: درباره حیات و آثار البیرونی در لو دیس زیچسچر ۱۴ (۱۸۴۰ م)

ص ۷۵ تا ۷۶ و توار یخ عربی عدد ۱۲۹ و در سورخان عرب

عدد ۱۹۵ ج ۲ (۱۸۴۱ م) ص ۶۲ تا ۶۴.

ای، وید یمن: (۱) زندگانی البیرونی (المانی) د رسپمسی، بیتر یگک ۲ م
۱۹۱۰ م ص ۵۹ تا ۷۷.

(۲) همین موضوع (المانی) در همین کتاب ۳۳ (۱۹۱۲ م) ص ۱۱۳ تا ۱۱۶

(۳) شرح حال البیرونی در ابن ابی اصیبعه (المانی) د ر همین کتاب

۳۳ (۱۹۱۳ م) ص ۱۱۷ تا ۱۱۸.

(۳۱۰۶) الار شادالی ما ید رک ولاینال من الابعاد : (۱)

ف. مانند عدد ۱۰۳ مقدار او راقش معین نشده، و مشتمل بود بر قواعد
در یافت مقدار فاصله هایی که رسیدگی بدان دشوار است. و اگر کسی
پخواهد بعد جایی را که بدان رسیده نمیتواند معلوم نماید، با ید از ین
رهنمایی البیرونی کار بگیرد.

(۴۱۰۷) الکتاب فی المکایسل

والموازین وشرائط الطیار والشواہین (۲)

ف. عدد او راق این کتاب نیز معین نشده (س و ۱۳ م) و شرح ترازو
و وسایل پیمایش و شروط سوزن ترازو و شاهین را داشت.

(۵۱۰۸) جمع الطرق السائرة فی معرفة اوتار الدائرة (۳)

ف. در ین رساله که مقدار او راقش معلوم نیست، طریقه های
شناسایی و ترهای (م) دائره را بیان کرده بود (س و ۱۳ ر ۵)

(۶۱۰۹) تصور امر الفجر والشفق فی جهتی الشرق والغرب

من الافق : (۵)

ف. عدد او راق آن معلوم نیست، به مسائل طلوع و غروب آفتاب
تعلق داشت. و تصور فجر و شفق را در شرق و غرب افق بیان میکرد.

(۲) مقدمه و برنی ۱۲۲

(4) Chords

(۱) مقدمه و برنی ۱۲۱

(۳) همین

(۵) همان

(۷۱۱۰) تکمیل صناعت التسطیح : (۱)

ف . عدد او راقش معین نشده و در باره تسطیح کمره شرح مکمل میداد .

(۸۱۱۱) جلاء الاذهان فی زیج البتانی : (۲)

ف . این کتاب که مقدار او راقش معین نشده ، بر زیج منجم معروف البتانی نوشته شده بود . این زیج را فللینود رارو پا چاپ کرده است .

(۹۱۱۲) تحدید المعموره و تصحیحها فی الصوره : (۳)

ف . عدد او راق آن مانند کتابهای سابق معلوم نیست ، بر موضوع تعیین و تثبیت کشورها و شهرها بر روی نقشه و تصحیح مواقع آن کتابی بود . کلمه عربی معموره همان حصهٔ دنیاست که انسانان بر آن میزیند .

(۱۰۱۱۳) علل زیج جعفر المکنی بابی معشر : (۴)

ف . عدد او راقش مانند کتب فوق معین نشده (س و ۱۳ و ۱۰)
برای شرح حال ابو معشر (متوفی ۸۸۸ م) بنگرید : سوتر ۲۸ عدد ۵۳ ،

(۱) همان .

(۲) همان . ابن شخص ابو محمد عبد الله محمد بن جابر بن سنان البتانی الصابی (۲۴۴ - ۳۱۷ ق) = (۸۵۸ - ۹۲۹ م) عالم و منجم بزرگ اسلامیت که پنجاد سال در فلکیات و هیئت کاوش و پژوهش نمود و کتبا بهای زیاد بران نوشت . زیج او در نهایت شهرت بود ، که در سنه ۱۱۱۳ م به لاتینی ترجمه شد و باز الفانسوی دهم آنرا از عربی به اسپانیولی برگردانید و در ناساس اروپا اثر عظیمی داشت . در سنه ۱۵۳۷ م یک مجموعه او بنام علم الکواکب در اروپا چاپ شد . مغربیان این دانشمند نامور اسلام را بنام البتنگسی یا البتفیوس میشناسند . (ح)

(۴) همان .

(۳) همان .

کهدر آن گوید: این منجم بزرگ را هم عصران او با لفاظ مختلف ستوده
یا نکوهیده اند، در آثار الباقیه (ص ۲۶) خود البیرونی باشمارادوار
ابومعشر مخالفت شدید دارد. (۱)

(۱) البیرونی در مبحث ادواری کواکب گوید که: ابومعشر درین
مورد جاهلانه حکم کرده است و برای خود سخت مغرور بود (آناد-
الباقیه ۲۵) شاید البیرونی درین رساله نیز نواقص و خطاهای زیج
اورا دانوده باشد. (ح)

کتابهای دیگران بنام البیرونی (۱)

(۱) مؤلفات ابو نصر منصور بن علی (۲)

(۱) در اینجا بودیمان در رساله فهرست خود مینویسد : که من مقالات دیگری هم نوشته‌ام و ترجمه کتابهای هند را در نظر دارم ولی تمام این امور وابسته به مدد الهی و امان و آسودگی فکر و سلامتی حواس و صحت بدن است . من کتابهایی هم دارم که آنها را در جوانی نوشته‌ام ، ولی بعد از آن در همان فن معلومات نوی را کسب کرده‌ام که با وجود این همان کتابها را مترجم قرار نمیدهم ، زیرا مانند اولاد منند ، و هر کس اولاد و شعر و نوشته خود را دوست دارد . کتابهایی که دیگران بنام من نوشته‌اند ، آنهم پرورده آغوش منند ، و بین هر دو دسته فرقی نمی‌بینم (مقدمه آثار الباقیه ۴۷)

در اینجا باید گفت : که اساتید قدیم ، بیانات شفاهی خود را به شاگردان و همراهان خود می‌گفتند ، که از روی آن شاگردانش مینوشتند که عرب آنها «امالی» گفته‌اند ، مانند کتاب جمهوریت فلاطون یا طبعات الصوفیه و تفسیر خواجه عبدالله انصاری که شاگردان او نوشته‌اند . کتب البیرونی که بعد ازین ذکر میشوند ، بمنزله «امالی» اویند ، که دوستان و شاگردان از تقاریر و کلام او نوشته باشند (ح)

(۲) ابو نصر منصور بن علی بن عراق مولی امیر المؤمنین از شاهان آل عراق خوارزم است که یک خاندان پرورده علم و هلما بود و البیرونی را هم پرورده‌اند ، و این منصور که دوست و استاد بیرونیست در ریاضی و نجوم دستی نیرومند داشت و سه کتاب علمی او در کتا بخانه های خطی محفوظند : اول رساله او برزیج حبش حاسب . دوم کتابش بر مثلثات . سوم جدول الدقائق .

سوتریک رساله او تناسب جیوب الاضلاع را با المانی ترجمه و چاپ کرد ۱۹۱۰م البیرونی با نام منصور در سنه ۴۲۷ ق ۱۰۳۷م دهامیه انارالله برهانه نوشته و ازین برمی آید که پیش ازین سال مرده است . (ح)

(۱۱۴) کتاب فی السموات: (۱)

ف. این کتاب تألیف خود البیر و نی نیست، بلکه ابو نصر منصور بن علی بن عراق بنام اونوشته که عدد او را آن معلوم نیست (س و ۱۳۱۴) برای شرح حال این ابونصر منصور (از خاندان حکمرانان آل عراق خوارزم) که در خوارزم و غزنه میزیسته و در اینجا در حدود ۱۰۲۵ م درگذشته بنگرید: ۸، سوتر ۸۱ عدد ۱۸۵.

بیر و نی در آثار الباقیه (ص ۱۸۳) او را استاد خود گوید، و استخراج او ج (۲) اورامی متاید (مقابله شود: عدد ۱۳۶ پایین) برو کلهان ۱-۳۷۲ و تکمله او ۱-۸۶۱-۸۶۲ و مقدمه آثار، ص ۳۳.

* (۲۱۱۵) کتاب فی علة تصنیف التعدیل عند اصحاب السند

هند: (۳)

ف. مانند عدد ۱۳۱ شمار برگهای آن گفته نشده (س و ۱-۲) و مطابق قول مؤلفان سیدها نته هندی، قواعد نیمه ساختن تعدیل (م) را بیان میداشت. بنگرید: زیچ محمد بن موسی الخوارزمی طبع سوتر در کونپنهاگن ۱۹۱۳ م، ص ۹ تا ۵۲ و عدد یکم بالا.

(۱) برنی در (ص ۱۲۳) کتاب السموات نوشته که سهواست.

سموات جمع سمت (طرف) است. (ح)

Apogee (۲)

(۳) همان.

(۴) تمدید اصطلاح خاص نجومیست. بنگرید: التفهیم

۱۱۷ - ۱۲۵ - ۱۷۲ - ۲۱۹.

کتاب فی تصحیح کتاب ابراہیم بن سنان فی تصحیح اختلاف
الکواکب العلویہ : (۱)

ف . ما فند عدد ۱۱۳۱۱ سما را وراقش معلوم نیست (س و م و ۱-۳) این کتاب بر
تصحیح اختلاف کواکب آسمانی و سیارات (۲) برای درست ساختن کتاب
ابراہیم بن سنان تالیف شده بود . (۳)

(۴) رسالہ فی براہین اعمال حبش بجدول التقویم :

ف . مانند شماره ۱۱۳۱۱ بالا شمار اوراقش معین نشده . تکملہ بروکلمان اعداد
م (تحت نام ابو نصر منصور بن علی بن عراق) برای شرح حال حبش الحاسب
بنگرید : سو تر ۱۲-۱۳ عدد ۲۲ و ہم مقابله کنید عدد م بالا .
جد اول تقویم کہ منجم مشہور حبش حاسب ساخته بود ، ابو نصر منصور بران
درین رسالہ براہین خود را نوشت .

مخطوطہ :

با نکی پور ۶۸-۲۴۸ بنام مجموعہ رسائل البیرونی و ابو نصر منصور بن علی
بن عراق و غیرہ .

چاپ :

در سنہ ۱۹۴۳ م دائرۃ المعارف عثمانیہ حیدرآباد دکن این رسالہ را در ۷۱
صفحہ در مجموعہ رسائل ابو نصر علی الی البیرونی چاپ کرد کہ جملہ م رسالہ
با شد . عدد ۱۱۸ و ۱۲۵ و ۱۷۸ و ۱۷۹ پابین دیدہ شود .

(۲) Celestial planets.

(۱) همان .

(۳) ابراہیم بن سنان بن ثابت حرانی (۲۹۵ - ۳۳۵ ق) مہندس
و طبیب بزرگ صاحب تالیفات زیاد مثل زبدۃ الحکم ، اغراض المجسطی ،
المخروطات ، آلات الظلال ، رسالۃ اصطراب ، رسم القطوع وغیرہ (ح)

(۴) تقویم ہمین سالنما = چنتری = Calendar است و ولی

برنی گوید کہ جد اول جغرافی بود ؟ (ح)

مقالات:

محمد عبدا لرحمن خان: مقاله انگلیسی برین رسائل در یاد نامه البیر و فی ،
کلیکته ۱۹۵۱ ص ۲۳ و ۱۷۱ تا ۱۷۵ .

(۱۱۸هـ) رساله فی تصحیح ما وقع لابی جعفر الخازن من السهوفی زیچ

الصفایح : (۱)

ف . مانند عدد ۱۱۴ شماربرگهایش گفته نشده (س و ۵۱۴) .

برای ابو جعفر الخازن و زیچ الصفایح او بنگرید: سوتر ۵۸ عدد د ۱۲۴ و تکمله
بر و کلمان ۱ و ۳۸۷ و آثا رالباقیه ۲۰۲ و ۲۵۹ و ۳۲۶ و هم تکمله برو کلمان
۱۱۸۶ عدد ۵ تحت نام ابو نصر منصور بن علی بن عراق .

مخطوطه :

با نکى پور ۲۳۶۸ زو (با عدد ۱۱۷ با لا مقابله شود)

چاپ:

در همان مجموعه رسائل ابو نصر علی الی البیرونی مذکور در سابق در ۵ صفحه
طبع حیدرآباد دکن ۱۹۴۷ م (مقابله شود : عدد ۱۱۷ بالا و ۱۱۹ تا ۱۲۵ و
۱۷۸ ، ۱۷۹ پایین .)

یک مقاله برین رساله در همان یاد نامه مذکور در عدد ۱۱۷ هست .

(۱۱۹هـ) رساله فی مجازات دوائر السموات فی الاضطراب :

ف . مانند ۱۱۱ عدد او اقص معلوم نیست ، و رساله یی بود در باره دوائر سمتها

(۱) زیچ الصفایح رابه Disk Tables ترجمه کرده

اند . ابو جعفر خازن خراسانی دانشمند بزرگ ریاضی و رصد بود
که وفاتش بین ۳۵۰ - ۳۶۰ ق است . عمر خیام او را یاد نماید . شاید
درین زیچ مواد قابل تصحیحی بود که درین رساله تصحیح شده است (ح)

(۲) مقدمه و برنی ۱۲۳ . دلی برنی این نام را غلط نوشته :
رساله فی محارات دوائر السموات فی الاضطراب ؛ یعنی دوائر برای
نمایش آسمانها در اضطراب ؛ ترجمه آثرا Azimuth Circles
نوشته اند و مراد قوسی باشد که افق را بزویه قائمه قطع کند (ح)

درا صطرلاب (تکمله بر و کلما ن ۱۱۶۱۱ عد د ۷)

مخطوطه :

با نکی پور ۲۳۶۷ ر ۱۲ در همان مجموعه مذکور عدد ۱۱۷ .

چاپ:

در همان مجموعه رسایل طبع حیدرآباد دکن ۱۹۳۷ م در ۲۷ صفحه (و ک: عدد ۱۱۷، ۱۱۸) یک مقاله برین رساله در همان یاد نامه مذکور در عدد ۱۱۷ هست.

(۷۱۲۰) رساله فی جدول الدقائق : (۱)

ف. شمارا و راق این رساله هم معلوم نیست (س و م ۱۷۱) یک نسخه خطی بنام «نامه ابونصر منصور به البیرونی» در آکسفورد موجود است که عبارت از همین رساله باشد. تکمله بر و کلما ن ۱۱۶۱۱ عد د ۹ .

مخطوطه :

با نکی پور ۲۳۶۸ ر ۱۳ مقابله شود عدد ۱۱۳ . بودلیان ۱۹۳۰، ۶ .

چاپ:

در مجموعه مذکور ه سابقه در ۳ صفحه در حیدرآباد دکن ۱۹۳۳ م با ۱۳ رساله دیگر رسائل ابونصر منصور به البیرونی چاپ شده مقابله شود عدد ۱۱۷ تا ۱۱۹ بالا و ۱۲۱ تا ۱۲۵ و ۱۷۸ و ۱۷۹ پایین .

در یادنامه البیرونی، کلکته ۱۹۵۱ ذکر این رساله در یک مقاله انگلیسی آمده.

(۸۱۲۱) رساله فی البراهین علی عمل محمد بن الصباح فی امتحان

الشمس : (۱)

ف. مانند عدد ۱۱۱ شمار اور اقا ش معلوم نیست (سوم ۸۱) برای محمد بن صباح
بنگرید : ۵ سوتر ۱۹ عدد ۳۰. چنین بنظر می آید که این رساله دریا ره
تعیین چاشت (نیمه روز) نوشته شده باشد. تکمله برو کلمان ۸۶۱۱
عدد ۱۰ در شرح حال ابونصر منصور.

مخطوطه :

با نکى پور ۱۵۸۳۶۸ مقابله شود عدد ۱۱۷ با لا .

چاپ :

در همان مجموعه رسائل طبع حیدرآباد دکن در سنه ۱۹۳۶ در ۱۵ صفحه
چاپ شد . مقابله شود عدد ۱۱۷ تا ۱۲۰ با لا و ۱۲۲ تا ۱۲۵ و ۱۷۸ و ۱۷۹ پایین .

(۲) رساله فی الدوائر التى تحدت لسا عات الزمانیه :

ف. مانند عدد ۱۱۳ شمار او ر اقا ش معین نگر دیده (سوم ۱۹) تکمله
برو کلمان ۸۶۱۱ عدد ۱۱ .

در بیان دوائر یکه ساعات زمانى را تحدید میکنند .

مخطوطه :

با نکى پور ۲۳۶۸۱۶ (مقابله کنید : عدد ۱۱۷)

(۱) برای این رساله را در باره ترصد شمس میشمارد (ص ۱۲۳)

ابن محمد بن صباح از خاندان مشهور بنو صباح است که دو برادرش
ابراهیم و حسن هم منجم بودند از تألیفات محمد و حسن کتب برهان
صنعت اصطربلاب و عمل نصف النهار و صنعت رخامات و کتاب الاشکال
و کتاب الکره و عمل باصطربلاب فوات الحلق است ، این برادران
پیش از ۳۸۵ ق میزیسته اند . (ح)

(۲) برای ۱۲۴ و مقدمه .

چاپ:

در همان مجموعه رسائل با چهارده رساله دیگر در سنه ۱۹۳۶ م در حیدرآباد دکن در ۱۲ صفحه چاپ شد بنام: رساله فی ال د و اثرالتی تحد الساعات الزمانیه و بعض ما یتصل بعمل الاضطراب. مقابله شود عدد ۱۱۷ تا ۱۲۱ بالا و ۱۲۳ تا ۱۲۵ و ۱۷۸ و ۱۷۹ پایین.

یک مقاله در یادنامه البیرونی ۱۹۵۱ ذکر این رساله هم دارد.

(۱۰۲۴) رساله فی البرهان علی عمل حبش فی مطالع السمیت فسی**زیجه: (۱)**

ف. مانند عدد ۱۱۳ شمار اوراق این کتاب هم مذکور نیست (س و ۱۳، ۱۰).
حبش، حساب (۲) منجم و ریاضی دان مشهور در زیج خود درباره مطالع سمت ها عملی داشت، که ابو نصر منصور در رین رساله بر همین خود در آن نوشت.
برای حبش حساب بنگرید: مو تر ۱۲-۱۳ عدد ۲۲ و تکمله برو کلمان
۱۹۳۱ و ۱۸۶۱ عدد ۱۲۵.

مخطوطه:

بانکی پور ۲۳۶۸ ر ۱۷ (مقابله کنید: عدد ۱۱۷) لیدن ۱۰۶۲ (؟)
(مقابله کنید: آثار الباقیه، ص ۳۳ مقدمه.)

چاپ:

در همان مجموعه ۱۱۳ رساله طبع حیدرآباد دکن ۱۹۳۶ م در ۶ صفحه. مقابله
شود با عدد ۱۱۷ تا ۱۲۲ بالا و ۱۲۳، ۱۲۵، ۱۷۸، ۱۷۹ پایین.
در مقاله انگلیسی یادنامه البیرونی کلکته ۱۹۵۱ م ذکرش آمده.

(۱) مقدمه و برنی ۱۲۳.

(۲) ذکر این حساب در یادنامه عدد ۴ گذشت.

رسالة في معرفة القسي الفلكية بطريق غير طريق النسبة المؤلفه : (۱)

ف. عد داو راق این رساله نیز مذکور نیست (س و م ۱۱۰۱) و موضوع آن مبحث دلچسپ مثلثات فلكیه (۲) (فضائی) بود. تکلمه بر و کلمان ۱۱۸۶۱ عدد ۱۳ تحت نام ابو نصر منصور بن علی بن عراق .

مخطوطه :

با نکی پور ۱۸۲۴۶۸ (با عدد ۱۱۷۵ مقابله شود).

چاپ :

در مجموعه سابق الذکر رسالت ابو نصر الی البیر و نی در ۱۳ صفحه در سنه ۱۹۴۶ م بنام رساله فی معرفة القسی الفلكیة بعضها من بعض بطریق غیر طریق معرفتها بالشکل القطاع و النسبة المؤلفة در حیدر آباد دکن با شماره ۱ رساله دیگر یکجا چاپ شده است (بنگرید عدد ۱۱۷ تا ۱۲۳ و ۱۲۵، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۷۶)

مقالات :

ضیاء الدین احمد: تحقیقات البیر و نی در مثلثات، طوریکه در کتاب سوم قانون مسعودی بیان داشته (انگلیسی) در اسلامک کلچر ۶ (۲۳ ۹۳ م) ص ۳۶۳ تا ۳۶۹.

شیر احمد خان غوری: ارتقای علم مثلثات پیش از البیر و نی، که نشو و نمای علم مثلثات مسطح و فلكی را از عصر یونان تا پیش از البیر و نی را درین مورد مخصوصاً کارنامه های دانشمندان اسلامی و البیر و نی را درین مورد بیان میدارد (اردو) در مجله علوم اسلامیة علی گره ۲ - ۱ (۱۹۶۱ م) ص ۱۷ تا ۸۰ و ۵ - ۱ (۱۹۶۳ م) ص ۱ تا ۷۶.

(۱) مقدمه و برنی ۱۲۴ - برنی گوید که درین رساله طرق

در یافتن قوسهای فلكی Spheric Art بیان شده بود (ح)

(2) Spheric Trigonometry

۱۲۵ (۱۲۵) رساله فی حل شبهة عرضت فی الثالثة عشر من کتاب
الاصول : (۱)

ف. مانند عدد ۱۱۳ شمار او راقش معین نشده (بر و کلما ن ۱ ر ۲۷۲ عدد ۲ و
تکمله او ۱ ر ۱۱۶ عدد ۲ تحت نام ابو نصر منصور)

مشکلاتیکه در مقاله سیزدهم کتاب اصول الهند سه اقلیدس مورد شبهت
پژ و هندگان بود، درین رساله حل شده بود (بنگرید عدد ۱۷۵ پایین)

مخطوطه :

بانکی پوز ۲۳۶۸ (با عدد ۱۱۷ مقابله شود) برلن ۵۹۲۵.

چاپ: این رساله بنام «رساله فی حل شبهة فی المقالة الثالثة عشرة من کتاب الاصول»

در همان مجموعه رسائل سابقه در ۶ صفحه در ۱۹۳۷ م در حیدرآباد دکن
طبع شد. مقابله شود با ۱۱۷ تا ۱۲۳ بالا و ۱۷۸ و ۱۷۹ پایین.

در یک مقاله یادنا مه البیرونی، کلکته ۱۹۵۱ م ذکر این رساله آمده است.

«۲» کتاب ابو سهل مسیحی (۱)

(۱۲۶) کتاب مبادی الهندسه: (۲)

ف. این کتاب را البیرونی خودش نوشته ، بلکه ابو سهل عیسی بن یحیی
المسیحی بنام او تالیف کرده است ، که شما را وراق آن مذکور نیست
(س و ۱۵ / ۱) برای شرح حال ابو سهل عیسی بن یحیی المسیحی بنگرید:
ه ، سوتر ۷۹ عدد ۱۸۰. ومقاله المانی ای ، وید یمن که مقتبس از بیهقی وشهر
زوری است در زدپ مجله حساب وطبیعیات ۳۳ (م ۱۹۱۷) ص ۲۳۸ .
مقابله شود : مقدمه آثار الباقیه ۳۲ و متن ۶۳ . برو کلمه ان ۱ / ۲۳۸ وتکمله
او ۱ / ۲۲۳ تحت نام ابو سهل عیسی بن یحیی المسیحی الجرجانی .

(۲۱۲۷) کتاب فی رسوم و لحركات فی الاشياء ذوات الوضع : (۳)

ف. مانند عدد ۱۲۶ بالا شمارا وراق این کتاب هم ذکر نشده ، و از
نام آن بموضوع کتاب پی برده نمیتوانیم .

(۳۱۲۸) کتاب فی سکون الارض او حرکتها : (۴)

ف. درین کتاب که عدد او را قش معلوم نیست (س و ۱۵ / ۳) بارها

(۱) ابو سهل عیسی بن یحیی مسیحی جرجانی حکیم و طبیب و خطاط
در جرجان بدنیا آمد و در بغداد پرورده شد ، در خراسان میزیست که
این سینا از طب آموخت . طب الکلی ، کتاب المئه ، العلم الطبیعی
مقاله فی الجدری ، اختصار المجسطی از تالیفات او است . کتاب
تعبیر الر و یار ابرای مأمون بن محمد خوارزم شاه نوشت . وفاتش
۴۰۱ ق ۱۰۱۰ م است (الاعلام) البیرونی دو مکتوب خود می نویسد
که این کتابها را ابو سهل بنام من نوشت (ح) (۲) مقدمه و برنی ۱۲۴

(3) RULES OF THE MOVEMENTS OF THINGS WITH

positions

(۴) همان

مسئله سکون و حرکت زمین را مطرح بحث قرار میدهد. بنگرید. ای، وید یمن درم زگک ۸ (۱۹۰۹ م) ۱، ۲ و (۱۹۱۲ م) ص ۱۳۱. وزکی ولیدی. توغان: البور و نی و حرکت زمین، در مجله تحقیقات اسلامی (۱-۳) ۱۹۵۳ م ص ۹۰ تا ۹۴.

**(۴۱۲۹) کتاب فی التوسط بین ارسطو طاليس و جالینوس
فی المحرك الا ول: (۱)**

ف. عدد او را قش مذکور نیست (س و ۱۵ / م) و مشتمل بود بر نظریات ارسطو و جالینوس بر علت اول حرکت جهان و (۲) وساطت در بین این دو دانشمند.

(۵۱۳۰) رساله فی دلالة اللفظ علی المعنی: (۳)

ف. این رساله که شما را و را قش معلوم نیست. به منطقی تعلق داشت، که کلمات چگونه بر معانی دلالت میکنند.

(۶۱۳۱) رساله فی سبب بود ایام العجز: (۴)

ف. مانند عدد ۱۲۶ شماره او را قش گفته نشده (س و ۱۵ ر ۶) علت سرمایگی که در او آخر زمستان در ماه فروری و آغاز مارچ (دلو - حوت) واقع میشود درین رساله شرح شده بود. بیرونی در آثار الهامیه نیز شرح آنرا در (ص ۲۵۴ - ۲۵۵) داده است.

(۱) همان.

(2) THE FIRST CAUSE OF THE MOVEMENT OF THE
UNIVERSE. شایدم مراد علت لعلل باشد

(۳) همان

(۴) مقدمه و برنی ۱۲۴

(۱۳۲۷) رساله فی علة التریبة التي تستعمل فی احکام النجوم: (۱)

ف . مانند عدد ۱۲۶ شماره اوراقش مذکور نیست (س و ۱۵ ر ۷)
کلمه تربیه در نسخه خطی نقاط ندارد و شاید آنرا تربیه خوانند بمعنی

PROGRESS یا AMELIORATION

(۱۳۳۸) رساله فی آداب صحبة الملوك : (۲)

ف . مانند عدد ۱۲۶ بالا شماره اوراقش مذکور نیست ، موضوع آن
شرح آداب و آیین (۳) صحبت شاهان بود .

(۱۳۴۹) رساله فی قوا نین الصناعه : (۴)

ف . مانند عدد ۱۲۶ بالا شماره اوراقش معلوم نیست ، و بر قوا عدعلم
هیئت مشتمل بود .

(۱۳۵۱) رساله فی دستو والخط : (۵)

ف . این رساله که شماره اوراقش مذکور نیست (س و ۱۵ ر ۱۰)
قواعد حسن خط CALLIGRAPHY را شرح میدهد . یا قوت کتابی را بنام
الدستور نام می برد ، که به صاحب الدوله ابو الفتح مودود (۱۰۳۰-۱۰۳۸ م)
نواسه سلطان محمود اهدا شده بود . مقابله شود با عدد ۱۶۷ یا بین .

(۱) چون کلمه تربیه در اصل بی نقطه است ، تمام محققان آنرا با
علامت شکک (۲) آورده اند ، ولی تربیه در اینجا با سیاق کلام مقارنت
ندارد (ح)

(۲) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۵ .

(۳) ETIQUETTES

(۴) همین . مراد از صناعه علم هیئت ASTRONOMY است .

(۵) همان .

(۱۱۱۳۶) رساله فی غزلیات الشمسیه : (۱)

ف . مانند عدد ۱۲۶ شماره او را قش مذکور نیست . ای ، و ید یمن (س و ۱۵ و ۱۱) کلمه غزلیات را ترجمه نکرده و بقید علامت شک (؟) گوید که غزالت بمعنی شمس طالع است ؟ (۲)

(۱۲۱۳۷) رساله النر جسیه (۳)

ف . شمار او را قش مانند عدد ۱۲۶ بالا معلوم نیست (س و ۱۵ ، ۱۲)

(۱۳۱۳۸) الر رساله المعنوه بهمن و عن : (۴)

ف . این رساله هم نوشته خود البیرونی نیست ، بلکه ابوعلی الحسن بن علی الجیلی بنام او تألیف کرده بود ، که عدد او را قش معلوم نیست (س و ۱۶) چنین بنظر می آید که این رساله گرامر بود ، درباره فرق استعمال کلمات جاریه « من » و « عن » در زبان عربی .

؟

(۱) همان .

(۲) در انگلیسی به RISING SUN ترجمه شده ، ولی برنی گوید که مراد داغهای سیاه آفتابست ؟ که آنرا بفارسی کلف گویند ، مگر همین شمس طالع درست است ، زیرا غزالات : طلوع نخستین صبح و افزایه آفتابست در حین طلوع (المنجد) پس باید صحیح آن غزالات الشمسیه باشد نه غزلیات (ح)

(۳) مقدمه ۴۸ و برنی ۱۲۵ . ترجمه این نام چنین است :

THE NARCISSUS EPISTLE که از نام آن موضوعش پیداست

و معلومات دیگر هم درباره آن نداریم (ح)

(۴) همین .

کتاب البیرونی بموجب ذکر مؤلفان دیگر

(۱) (۱۳۹۱) استیعاب فی تسطیح الکره :

درکشف الظنون حاجی خلیفه طبع استانبول ۱۹۳۱ (ج اص ۸۱) بهمین نام آمده ، ولی در (ج اص ۳۰۳) همین کتاب « علم تسطیح الکره » است .

(۲) (۲۱۴۰) زیج العالی :

بقرار (س و ، تکمله ۱ ، ۲) این کتاب شاید از بیرونی باشد . ولی حاجی خلیفه درکشف الظنون ر. ۲ ، ۹۷ مؤلف آنرا مؤید الدین العرضی یا علاء الدین نشابوری یا ابوریحان بیرونی مینویسد .

(۳) (۳۱۴۱) زیج المسعودی :

(س و ۳) شاید مانند قانون مسعودی (عدد ۱۰۳ بالا) کتابی بود (بنام سلطان مسعود بن محمود) که درکشف الظنون مذکور است (۲۱۳۲) .

(۱) مقدمه و برنی ۱۲۸ . این علم اکنون کار توگرافی نامیده میشود ، که يك شعبه مهم سائنس مترقی امروزه است ، که در جغرافیا ، تاریخ ، فنون نظامی ، کان شناسی و زمین شناسی و پرواز در فضا و غیره از آن سود برده میشود (ح)

(۲) همین . ظاهراً این زیج منسوب به علاء الدین نشابوری است ، که استاد مؤید الدین عرضی دمشقی بود ، حاجی خلیفه چهار زیج را بدین نام می آورد ، که به مؤلفان متعدد منسوبند (کشف ۹۷) این عرضی یکی از را صدان مراغه است که خواجه نصیر طوسی نام او را در دیباجه زیج ایلخانی برده (۶۵۶ - ۶۶۳ ق) بهر صورت انتشار زیج علائی به البیرونی ضعیف است . برای احوال عرضی بنگرید : تکمله برو کلیمان ۸۶۹ (ح)

(۱۴۲) کتاب تسطیح الکره : (۱)

این کتابرا نیز حاجی خلیفه بهمین نام آورده است (کشف ۲۳۰۳۰۱) ولی نباید آنرا با کتاب عد د ۱۳۹ بالا خلط کرد (س ۱۰، ۳).

(۱۴۳) کتاب الدرر فی سطح الا کر : (۲)

(س ۱ و ۵) یک نسخه خطی این کتاب در اسکفور داست که سخا و در مقدمه آثار الباقیه (ص ۴۹) از آن ذکری دارد، ولی بروکلیمان در تاریخ ادبیات عرب نیاورده است.
نسخه خطی کتابخانه بودلیان نمره ۱۰۳۶ دارد.

(۱۴۴) اختصارالمجسطی : (۳)

(س ۱ و ۶) این کتاب بر اهم حاجی خلیفه تحت عنوان المجسطی ضبط کرده (کشف ۲/۱۵۹۳) و گوید: البیرونی کتاب المجسطی را اختصار کرده بود. بنگرید عدد ۱۷۶ پایین.

(۱۴۵) کتاب فی لوازم الحرتین : (۴)

(س ۱ و ۷) این کتاب در باره دو حرکت سیارات سماوی شرح میداد، که یک حرکت آنها از شرق به غرب و حرکت دیگر از غرب به شرق است. این کتابرا بحواله یاقوت میسناسیم (ارشاد الاریب ۱۷/۱۸۵).

(۱۴۶) کتاب الا ستشهاد باختلاف الارصاد : (۵)

(س و تکمله ۱/۸) نام این کتابرا خود البیرونی در آثار الباقیه آورده است (ص ۱۰، ۲۵، ۱۸۵) حاجی خلیفه نیز بهمین نام ذکری از آن دارد (کشف ۱/۲۷۲ عدد ۶۰۸)

(۱) همان .

(۲) مقدمه ۴۹ برنی ۱۲۹ .

(۳) برنی ۱۲۸ .

(۴) برنی ۱۲۹ .

(۵) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۷ .

(۹/۱۴۷) مسا ئل سئل عنها ابن سینا : (۱)
 بیر ونی در آثار الباقیه (ص ۲۵۷) ذکر ی ازین کتاب دارد و مشتمل است
 بر مکاتباتیکه وی با ابن سینا در باره حرارت (۲) و دیگر مسا ئل داشت
 (با مقدمه آثار الباقیه ص ۳۵ مقابله شود)

از آثار ابن سینا درین باره سه نسخه خطی معلوم است که چیمس کرتزیک
 آنرا در میدیو (۳) ۳ (۱۹۵۶ م) ۱ چنین معرفی کرده است :

۱ - اجوبة الستة عشرة مسئله لابی الریحان ، بنگرید : او ، ایرگین ،
 در کتابشناسی ابن سینا طبع استانبول ۱۹۳۷ عدد ۷ . وگ ، سی انا وتی :
 در مقاله بر کتابشناسی ابن سینا طبع قاهره ۱۹۵۰ عدد ۱ . ویجی مهدوی
 در کتابشناسی ابن سینا (فارسی) طبع تهران ۱۹۵۳ عدد ۱۰۵ ، م (۹)
 ۲ - اجوبة عشر مسا ئل ، بنگرید : برو کلما ن / ۱ / ۳۵۵ عدد ۲۲ ، و
 کتاب مذکور ایرگین عدد ۸ . و مقاله مذکور بالازانا وتی عدد ۲ .
 و کتاب مهدوی عدد ۶ .

۳ - اجوبة مسا ئل مثل عنها ابوالریحان ، بنگرید : برو کلما ن
 / ۱ / ۳۵۷ عدد ۷۳ . تکمله او / ۱ / ۸۲۲ عدد ۷۳ . کتاب مذکور بالاز
 ایرگین عدد ۹ . و مقاله مذکور بالازانا وتی عدد ۵ . و کتاب
 مهدوی عدد ۵ .

(۱) ابوعلی حسین پسر عبداللہ ابن سینا بلخی فیلسوف وطیب
 و عالم بزرگ اسلامی ۳۷۰ - ۴۲۸ ق ۹۸۰ - ۱۰۳۷ م است که علی بن
 زید بیہقی در تہذیب صوان الحکمه (ص ۶۲) درین باره گوید : ابوریحان
 را با ابوعلی سینا مناظر ایتست (ح) .

(۲) بیرونی در مبحث حرارت گوید : وقد ذکر ت ذلک فی موضع
 آخر ... و خاصه فیما جری بیمنی و بین الفتی الفاضل ابی علی الحسین بن
 عبداللہ بن سینا من المذاکرات فی هذا الباب (آثار ص ۲۵۷ - ح) .

D'ETUDES ORIENTALE

(3) MIDEO = MELNGES DE L'INSTITUTE DOMINCAIN

این سوال و جواب در جامع الابدان طبع قاهره ۱۹۱۷ م از (ص ۱۱۹ تا ۱۵۱) چاپ شده، و یک ترجمه فارسی آن را هم دهخدا در کتاب حیات البیرونی (ص ۲۹ تا ۶۴) نشر کرده است. (۱)

کتابی دیگر بنام «شرح خطبات المسعودیة لابن ریحان البیرونی فی علم الهوا» نیز به بوعلی سینا منسوبست (بنگرید: م. ۱۰۳. بالا و، ۱۷۲، ۱۷۳، پایین) بر روابط البیرونی و ابن سینا بنگرید: میدیو ۲ (۱۹۵۵ م) ۳۳۸ در کتاب ابن سینا رسالری طبع استانبول ۱۹۵۳ م، ج ۲ ص ۶ تا ۷ تا ۸ تأیید ه، زیو لکین جایکه اجوبه عشر مسائل جای دارد، محمد خضیری پایین مسائل اشاره کرده است.

مقالات:

ذبیح الله صفا: برخی از نظریات فلسفی البیرونی و مختصری از مناظرات علمی او با ابن سینا (فارسی) در اندویرانیکا ۵-۳ (۱۹۵۲ م)، ص ۵ تا ۱۲.

ای، سخاوی: البیرونی و دانشمندان معاصر او (المائی) در مقدمه آثار الباقیه ص ۳۰ تا ۳۶ (باس، و ۵۹ تا ۶۰ مقابله شود).

سید حسن برنی: ابن سینا و البیرونی، یک مطالعه در مشابیهت ها و مخالفت های این دو (اذکلیسی) در یادنامه ابن سینا، کلکته ۱۹۵۵ م، ص ۳ تا ۱۴ نشریه جمعیت ایران در کلکته.

(۱۰۱۶۸) کتاب الشمو سی الشافیه للنفوس:

(۱) در نسخ خطی کتابخانه عامه کابل مجموعه مخطوطات دارای ۷۲۹+۴۳۹ صفحه محفوظ است که در سنه ۱۰۰۰ ق کتابت شده و رساله نخستین این مجموعه از (۳ تا ۳) بدین نام است:

اجوبه لمسائل عشر سئلت للشیخ ابی علی بن سینا ۲۸ ق (ح).

(س و، تکمله ۱/۱۰) بیرونی در آثار الباقیه ازین کتاب نام می برد
(ص ۷۹) و حاجی خلیفه نیز آنرا بهمین نام ضبط کرده است (کشف ۲/۱۰۶۵).

۱۱/۱۴۹) ارشاد فی احکام النجوم: ۱

(س، و تکمله ۱/۱۱) از روی ذکر حاجی خلیفه آنرا می شناسیم (کشف

۱/۷۰) و هم بنگرید: سیمسی بپتر یک ۵۷ ص ۹.

۱۲/۱۵۰) کتاب ایام السلطان محمود و اخباریبه: (۲)

نام این کتاب در معجم الادباء یا قوت (۱۷ / ۱۸۵) مذکور است.

۱۳/۱۵۱) فی صفیحات التسییر: (۳)

(س و ۱/۱۳) بیرونی در کتاب فی الاستیعاب (عدد ۴۶ بالا) گوید که من

کتابهای فراوان تألیف و دران ثابت کرده ام که مطرح الشعاع (۴) در حقیقت

صفیحة التسییر (۵) نام دارد (نسخه خطی استیعاب، لیدن ۱۰۶۶ ورق ۶۷ ب)

برای تسییر بنگرید: سیمسی بپتر یک ۴۸ ص ۳۳۷ تا ۴۴۱ به عدد ۷۵ و ۷۶ و

۱۰۲ بالا نیز رجوع شود.

برین موضوع کتابهای زیاد موجود نیست، خود البیرونی آنرا در قانون

مسعودی (عدد ۱۰۰ بالا) کتاب دوم شرح میدهد. مقابله شود با نللینو

(۱) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۸.

(۲) برنی ۱۲۹ این کتاب اکنون مکشوف نیست اگر بدست آید

براحول سلطان محمود و پدرش سپکتنگین مدرکه قوی معاصر خواهد

بود (ح).

(۳) تسییر و انتهای اصطلاحات خاص نجومیست؛ برای تفصیل آن

بنگرید: کتاب التفهیم ص ۵۲۴-۵۲۵ (ح).

(4) PLACE OF THE IMPACT OF THE RAYS.

(5) THE PLACE OF DIRECTION

در البتانی اص ۳۱۳ تا ۳۲۵ . برای معلومات اشعه عدد ۳۲ بالا بنگرید .

(۱۵۲/۱۴) کتاب المدخل الى علم النجوم وعلى حدود النحوس والمواضع

القاطع بالتجارب: (۱)

(س و تکلمه ۱۳۱) بیرونی در کتاب فی استیعاب خود (عدد ۳۶ بالا)

این کتابرا نام می برد (مخطوطه لیدن شماره ۱۰۶۶ و ورق ۹۶ ب).

(۱۵۳/۱۵) کتاب ۱ لعجائب الطبيعية والغرائب الصناعية: (۲)

(س و تکلمه ۱۵ ر) نام این کتاب در آثار الباقیه بیرونی (ص ۲۳۰)

مذکور است ، که حاجی خلیفه نیز آنرا دو بار نام می برد (کشف الظنون

۱۱۲۶ ر و ۱۳۳۷ ر) البیرونی درین کتاب شرح برخی از عزایم (۳) و

نیرنجات (۴) و طلسمات (۵) را میدهد . بپتر یک ص ۳۰۳ .

(۱۵۴/۱۶) کتاب التقا سیم الاقالیم: (۸)

(س و ۱۶ ر) در معجم الادباء یاقوت (۱۷ ر ۱۸۰) بهمین نام مذکور است .

(با بپتر یک ۲۷ ص ۲ مقابله شود)

(۱۵۵/۱۷) کتاب فی اعتبار مقدار اللیل و النهار ، بطریق تبعده عن

مواضع المنجمین والقا بهم: (۷)

(س و تکلمه ۱۷ ر) در معجم الادباء یاقوت بهمین نام مذکور است (۱۷ ر

۱۸۳) مارک لیسلی بعنوان « مباحث البیرونی بر مطالع و بر طول روشنی روز »

مقالتی انگلیسی در سینتاروس (۸) ۵ (۱۹۵۶-۵۸) ص ۱۲۱ تا ۱۳۱ دارد .

(۱) کلمه مواضع در تائیب بریده و مشهود نیست ، ترجمه آنرا

در انگلیسی DECISIVE PLACES نوشته اند؛ بنا برین درعر بی

المواضع القاطع نوشته شد (ح)

(۲) مقدمه ۴۸ بر نی ۱۲۷ . ART OF ENCHANTMENTS. (3)

(4) CHARMS.

(4) TALESMA NS.

(۷) بر نی ۱۲۹

(۶) این نام در مقدمه و بر نی نیامده .

(8) CENTAURUS

(۱۸۱۵۶) الجواهر فی الجواهر (۱)

(س و تکمله ۱۲۲) حاجی خلیفه این نام را «کتاب الجواهر فی معرفة الجواهر»

مینویسد (کشف ۱۲۵) بنگرید : سیمسی ، بیتر یکک ۸ ص ۱۶۳ و ۱۶۴ ص ۲۰۶
بروکلمان ۱۲۶ ص ۱۱ و تکمله او ۱۲۷ ص ۱۱ .

مخطوطات :

اسکوریال ۲۰۵۹ (بقول ستنچنید و در زد مک ۳۹ (۱۸۹۳) ۲۵۲)
راشد افندی (بقول احمد زکی و لیدی توغان در راهپور جدید جغرافیا و اتنوگرافی
در مجله جغرافیا (۱۹۳۳) ص ۳۶۳ عدد ۳ . برلن ۲۷ نسخه خطی (بقول کهل
در زد مک ۸۸ (۱۹۳۳) ۱۶ . توپقاپی سرای ۲۰۳۷ . تیمورپاشا قاهره
۱۵۳ طبیعیات . (۲)

چاپها :

متن عربی کتاب الجواهر فی معرفة الجواهر بسعی دکتور سالم کرینکوی
در سنه ۱۹۳۶ م از طرف دائره المعارف عثمانیه حیدرآباد دکن در ۲۷۳ +
۱۱ صفحه چاپ و نشر شد ، که از روی سه نسخه ترتیب شده است .
درین طبع بعد از سطر ۱۳۱ صفحه ۱۳۱ سقطا تبیت که در ۱۱ صفحه آخر
کتاب چاپ و تکمیل شد و مقدمه آن هم در ۳ صفحه بقلم کرینکوی است .

نبره ها برین کتاب :

الاندلس ۵ (۱۹۳۰) ص ۲۳۱ تا ۲۳۵ . بنگرید : آیسس ۳۳ (۱۹۳۱)
ص ۹ . لیتمن در ادبیات شرقی (۱۹۳۳) ص ۲۲۵ تا ۲۳۱ . احمد زکی و لیدی

(۱) مقدمه ۴۹ برنی ۱۲۸ .

(۲) دکتور کرینکوی ناشر و مرتب کتاب الجواهر گوید که ازین

کتاب فقط سه نسخه خطی توپخانیه و اسکوریال و قیصریه معلوم است
(ص ۲۷۲) ولی نویسنده این کتاب بشناسی الجیرونی نسخه های برلن

و قاهره را هم نشان میدهد (ح)

توغان در صورة الارض على البيرونى از نشرات اداره آثار عتيقه هند عد د
 ۵۳ طبع دهلى ۱۹۳۱م شامل ملتقطات از سه كتاب خطى البيرونى عد د ۱۹ و
 ۱۰۳ بالا و ۱۵۸ پايين . آيسيس ۳۳ (۱۹۳۱م) ص ۵۲۵ و ۳۳ (۱۹۳۲م) ص ۳۱۰ .

ترجمه ها :

ا، هر ه سويتز : ترجمه المانى شرح تقى الدين هلالى بر مقدمه كتاب
 الجماهر البيرونى ، در مجموعه هفتم شرقيات عربى (مقابله شود : آيسيس ۳۶
 (۱۹۳۶م) ص ۱۷۶ و ۳۸ (۱۹۳۸م) ص ۷۶ . تبصره المانى زانيك دراطلاعات
 طب وعلوم طبيعى . ۳۰ (۱۹۳۱م) ص ۲۷۲)

ف ، كرينكو : ترجمه انگليسى فصل الدرر كتاب الجماهر دراسلامك
 كلچر ۱۵ (۱۹۳۱م) ص ۳۹۹ تا ۳۲۱ و ۱۶ (۱۹۳۲م) ص ۲۱ تا ۳۶ (مقابله
 كنيد : آيسيس ۳۳ (۱۹۳۳م) ص ۳۲۶ و ۳۰ (۱۹۳۹م) ص ۳۵۸)
 بيلنسكى : ترجمه روسى كتاب الجماهر طبع لينن گراد ۱۹۶۳ در ۵۱۸ صفحه .

مقالات :

اى ، و يد يمن : معلومات احجار كريمه در بين مسلمانان (المانى)
 در اسلام ۲ (۱۹۱۱م) ص ۳۳۵ تا ۳۳۸ .

لغة العرب : ميزان الحكمة الخازنى (۱۲۱۶م ۱۹۳۳) در اسلام ۲ (۱۹۱۱م) ص
 ۳۳۵ تا ۳۵۸ .

ف . كرينكو : مقاله فرانسوى بر همين موضوع در مجله اكاديمى عرب ،
 دمشق ۱۳ (۱۹۳۳م) ص ۳۸۴ و اسلامك كلچر ۶ (۱۹۳۲م) ص ۲۸ و ۵
 تا ۵۳۳ .

ف . تچنر : اقتباس از مقدمه فتوت و مروت (انگليسى) در اسلام ۲
 (۱۹۳۷م) ص ۶۹ تا ۷۱ .

م، شرف‌الدین یلتکا یا مقاله ترکی بر همین موضوع در مجله ترکی
 ۱۹۳۶ م شماره ۶ و یولکو ۸ (۱۹۳۶ م) ص ۳۳ تا ۳۶ .

م، هاشمی: منابع یونانی کتاب الجواهر البیرونی (المافیه) در مجله
 باستان‌شناسی سیریا ۲۱۵ (۱۹۶۵ م) ص ۲۱ تا ۵۶ (در سنه ۱۹۳۵ م
 در بون هم نشر شده بود)

م، میرهاف. معلومات درباره اونیفون (تاج الملوک) از کتاب الصیدنه
 البیرونی (انگلیسی) در اسلامک کلچر ۱۹ (۱۹۴۵ م) ص ۳۲۳ تا ۳۲۸ .
 ج، روسکا: برخی ماخذهای کتاب الجواهر البیرونی در کتاب
 سرالاسرار را زی، در اسلام ۲۵ (۱۹۳۹ م) ص ۱۹۱ تا ۱۹۳ (بنگرید: آیسس ۳۳
 (۱۹۴۳ م) ص ۳۲۶ .

محمد معین: بعضی فوائد لغویة کتاب الجواهر البیرونی (فارسی)
 در یادنامه البیرونی کلکته ۱۹۵۱ م ص ۲۷ و ۲۳۷ تا ۲۳۹ .

ام، بیلینسکی: (۱) معدن‌شناسی البیرونی (روسی) در یادنامه تولد
 البیرونی مسکو، لینن‌گرا د. ۱۹۵۰ م، ص ۸۸ تا ۱۰۵ .
 (۲) ترجمه روسی قسمت کهر بای کتاب الجواهر، در همین یادنامه ص
 ۱۳۱ تا ۱۳۹ .

(۳) ترجمه روسی قسمت آهن کتاب الجواهر، در نشریه نمره ۳۳ مؤسسه
 تاریخ و کلتور اتحاد جماهیر شوروی. ۱۹۵۰ م ص ۱۳۹ تا ۱۴۴ .

(۴) تحقیقات البیرونی بر تمام فلزات (روسی) در کسینا (۱) ص
 (۱۹۶۱ م) ص ۵۹ تا ۶۶ .

گگ، گگ لیمین: (۱). معلومات کان شناسی البیرونی (فرانسه) دریا دمه

مسکو، لینن گراد ص ۱۰۶ تا ۱۲۷.

(۲) لیمین و بیلینسکی: البیرونی و عنبر، با تکلمه و تشریح (فرانسه) در

همان یاد نامه مسکو و لینن گراد، ص ۱۳۱ تا ۱۳۹ (این قسمت در متن عربی

کرینکو از ص ۲۱۰ تا ۱۲۲ طبع شده).

پ؛ ی کهی. البیرونی (انگلیسی) در مجله انجمن آسیایی پاکستان ۱۸۱ (۱۹۵۶)

ب؛ ۱ کو لچین: چند تبصره بر فصل آهن کتاب الجواهر البیرونی (روسی)

در نشریه نمره ۳۳ شوروی (سابق الذکر) ص ۱۳۵ تا ۱۵۱.

آی، یو کر چکو سکی: نگین های البیرونی (فرانسه) در بولیتن اکادیمی

علوم و ادبیات و لسانیات اتحاد جماهیر شوروی ۴ (۱۹۴۵) ص ۲۰۰ تا ۲۰۵.

(۱۹/۱۵۷) کتاب النزهة النفوس والافکار فی خواص المو لیدالثلثة

المعادن والنبات والا حجار: (۱)

(س و ر ۲) نسخه خطی این کتاب در آکسفورد است (بو دلیان ۱۲۵۱۹)

که سخا و در مقدمه آثار الباقیه (ص ۴۸) ذکر کرده است، ولی بر و کلان در

تاریخ ادبیات عرب از ذکر آن ساکت است.

(۱) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۹. در مقدمه آثار، نمره نسخه خطی

آکسفورد ۶۸۶ شرقی ۱۲۶ است. (ح)

(۱۵۸ / ۲۰) کتاب الصيد له فی الطب : (۱)
 (س و ۳۲۲) این کتاب بر موضوع علم رویدنیها (۲) (نباتات) و
 داروسازی (۳) تألیف البیر و نیست که حاجی خلیفه ذکر کرده است
 (کشف ۱۳۳۳۲) و برو کلمان نیز در تکمله خود (۱/۷۳ ۸ عد ۲۷۵)
 نام آنرا سی آورد.

(۱) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۸۰ . نام این کتاب الصيد نه هم ضبط شده :
 SCIENCE OF DRUGS نسخه خطی بر سه ۱۳۴ ورق
 ۲۳ + ۱۹ سائتی است که در ۶۷۸ ق ۱۲۷۹ م در قونیه بقلم غضنفر
 التبریزی طبیب نوشته شده که معاصر مولانا جلال الدین بلخی بود
 و رشیدالدین وزیر هم نامش آورده است . قبری تا کنون نزد
 ایستگاه راه آهن قونیه معلوم است .

بیرونی صیدله را بعد از عمر ۸۰ سالگی به دستیارش نهمی
 (در ترجمه فارسی : بهمی ؟) در حد و د ۱۰۵۰ م تألیف کرد
 (بنابراین وفاتش ۱۰۴۸ م نیست) چون این کتاب تألیف او آخر عمر
 اوست ، بنابراین آنرا در فهرست آثار خود نام نبرده است ، ولی
 نسخ عربی و فارسی آن شهرت و اعتبار داشته و مؤلفان مسابعد
 مطالب فراوانی ازان اقتباس کرده اند (بنگرید : مجله جمعیت
 آسیایی لندن ۱۹۰۲ ص ۳۳۳ مضمون بیوریج) لغویان عربی صیدله را
 کلمه عرب بمعنی بیع الادویه والعقاقیر و کاسب آنرا صیدلانسی

2—THEORICAL BOTANY (ح) یا صیدلی گویند

در زبان پشتو بوقی بمعنی نبات و ر و نمید نیست که در
 زبا نهایی دیگر افغانستان نیز بته را بمعنی نبات از همین

3—PHARMACOPAEIA (ح) ریشه گرفته اند .

این کتاب به سرافقت طیب (؟) ابو حامد عبد الله بن محمد النشاعی (۱) تالیف یافته که حین مرگ البیرونی هنوز نامکمل بود.

مخطوطات:

علی‌گر (فارسی شماره ۶). موزه بریتانیا، شرقی ۵۸۴۹ (که نسخه کاملتر نسخ موجوده فارسی شمرده میشود. بنگرید: ۵، بیوریچ پایین) بر وسه، قرشونلو جامع و برلن ۴۵.

چاپها:

۱ حمدزکی ولیدی توغان: انتخابات از موارد جغرافی کتاب الصيدله در صفة المعموره طبع د هلی ۱۹۴۱م (بنگرید: عدد ۱۹ و ۱۰ و ۱۵۶ و آیسس ۳۳ (۱۹۴۱م) ۳۴ و ۵۲۶ (۱۹۴۲م ۳۱۴).

یک نسخه مکمل این کتاب برادر سنه ۱۹۴۱م آقای م، میسر ها ف برای طبع آماده میساخت، ولی به طبع آن موفق نشد، و ناگهان بتاریخ ۲۰ اپریل ۱۹۴۵م در قاهره از جهان رفت.

همین شخص یک ترجمه آلمانی مقدمه کتاب الصيدله را با متن عربی آن بعنوان «البیرونی و مقدمه نباتات طبی» در نشریه تاریخ طب و علوم طبیعی نشر کرد ۳-۳ (۱۹۳۳م) صفحات ۱۵۱ تا ۱۸۰-۲۰۸ متن عربی.

(۱) ضبط های مختلف این سبب نشاعی؟ نشوی؟ نشعی؟ نهشی؟ است. ولی درین کتابشناسی بحروف انگلیسی النشاعی؟ است. که بر و کلمان صحیح آنرا النشعی گوید (۸۷۴۱) در نسخه خطی صیدله بغداد نام او ای حامد احمد ابن محمد النشعی است که عالم لغت و فنون دیگر و طب بود و مانند یک شخص مجتهد در نسخه صیدله تصرف و تزئین کرد، وی تولیت بیمارستان غزنه هم داشت (ص ۲۵) ازین معرفی البیرونی شخصیت این دانشمند را توان شناخت (ح)

ترجمه‌ها:

۱ بو بکر بن علی بن عثمان اسفرا لکاشا فی (۱) این کتاب را در هندوستان پیش از ۱۲۲۹ م بزبان فارسی ترجمه کرد (بنگريد: مقاله ۵، بیوریچ: یک کتاب ناشناخته‌البيرونی (انگلیسی) در جراس (۱۹۰۲ م) ص ۳۳۳ تا ۳۳۵).

(۱) کذا در اصل: ولی زکی و لیدی توغان گوید که در مخطوطات کتاب ابو بکر بن علی بن عثمان اسفرا لکاشانی است که منسوب به کاسان کنار سیر دریا در ماوراءالنهر باشد نه کاشان ایران. ابو بکر تا ۶۰۰ ق در کاسان بود و بعد از آن از پنج بکاشغر رفت و در کتاب خویش مطالبی را از نباتات طبی پنج و درواز شرح دهد. هموی کتاب‌الهند البیرونی را بزبان فارسی در دهلی برای سلطان شمس‌الدین التتمش (۹۲۱۰ - ۹۲۳۶) ترجمه کرد؛ و در عصر سلطان قطب‌الدین ایبک هم در هند بود. اسفرکه بعد از نام وی آمده شاید ربطی با (اسفره) وادی سیر دریا داشته باشد که تا کنون بهمین نام شهرکی در تاجکستان شروی باشد. کاسانی در سنه ۶۰۷ ق کتاب الصیدله را طابق النعل با النعل ترجمه نکرده بلکه آنرا بفارسی ترتیب دیگری داده است و در آن از مؤلفاتی نام میبرد که در متن عربی البیرونی نیست مانند مخلص مصری که کتابی (منقول) بر نباتات طبی نوشته و نامهای یونانی و لاطینی (لاتین) گیاهان را نیز ضبط کرده بود. همچنین از آثار ابو مسلم سلیم مصری و ابوسلیمان خطابی و ابو منصور ازهری نام میبرد. تحقیق متن ترجمه فارسی کاسانی ازینرو دشوار است که وی گاهی متن عربی البیرونی را غلط فهمیده و تمام مباحث جغرافی و ادبی او را هم حذف مینماید و تنها بر نباتات طبی سخن گوید ولی در تصحیح متن عربی صیدنه مفید است.

در خود متن عربی البیرونی مطالب بسیار مهم جغرافی و لغوی موجود است که محققان تاریخ و جغرافیا و اوضاع اجتماعی و سیاسی را بکار آید. (ح)

م ، میبیر هاف (۱) ترجمه المانی مقدمه الصیدله (شرح آن چند سطر پیش گذشت) . (۲) مقاله انگلیسی بریک فصل کتاب الصیدنه البیرونی ، در اسلامک کلچر ۱۹ (۱۹۴۵ م) ص ۳۲۳ تا ۳۲۸ (بنگرید : آیسس ۴۰ (۱۹۴۹ م) ص ۳۵۸) .

شرف الدین یالتکا یا : ترجمه ترکی مقدمه کتاب الصیدله فی الطب ، در مجله موزه ملی استانبول ۱۹۳۷ م ، ص ۴۰ (بنگرید : آیسس ۳۸ (۱۹۴۸ م) ص ۷۶) .

ف ، کرینکو وزکی ولیدی توغان : مقاله البیرونی بر چای نخستین بار بهمت کرینکو کشف شد و بعد ازان زکی ولیدی توغان آنرا انتشار داد . متن عربی اصیل آن مفقود و صرف ترجمه فارسی آن موجود است ، که از روی این متن فارسی عبری با ز ترجمه و تلخیص شده است .

مقالات:

ل ، لیسلس : در طب عرب (فرانسه) ۱ (۱۸۷۶ م) ص ۳۸۱ تا ۳۸۲ .

ف ، کرینکو : در مجله اکادیمی عرب ، دمشق ۱۳ (۱۹۳۳ م) ص ۳۸۸ .

ه ، بیوریج : مقاله انگلیسی سابق الذکر در (جرا س ۱۹۰۲ م) .

ف ، کرینکو : کتاب الصیدنه البیرونی (انگلیسی) در اسلامک کلچر ۲

(۱۹۳۶ م) ص ۱۰۹ تا ۱۱۰ .

م ، میبیر هاف : فصلی از کتاب الصیدنه البیرونی (انگلیسی) در اسلامک

کلچر ۱۹ (۱۹۴۵ م) ص ۳۲۳ تا ۳۲۸ .

۱ ، سهیل انور : (۱) دارو شناسی البیرونی (ترکی) در مجله پوهنخی طب استانبول

۱۹۲۸ م . (۲) در باره کتاب الصیدنه البیرونی (ترکی) در

تاریخ طب ترک جلد ۵ عدد ۱۷ (۱۹۴۰ م) .

- م، میبیرهاف: نسخه های خطی بر موضوع داروسازی عرب (فرانسه)
 در بولیتن مؤسسه تحقیقات مصر (قا هر ۵) ۲۲ (۱۹۴۰ م) ص ۱۳۳ تا ۱۵۲.
 (تبصره کتب از جارج سارتن در آیسس ۳۳ (۱۹۴۱ م) ص ۳۵۸).
 در نشریه سمپوزیم میبا CIBA (۱۹۴۴ م) بزبان انگلیسی:
 (۱) سوابق و اصل داروسازی عرب ص ۱۸۴۷ تا ۱۸۵۶.
 (۲) داروسازی در عصر طلایی طب عرب ص ۱۸۵۷ تا ۱۸۶۷.
 (۳) منابع تاریخ طب عرب، ص ۱۸۷۳ تا ۱۸۷۵.
 (۴) داروسازی عرب در شمال آفریقا و سیسیلی و جزیره نمای هبری، ص
 ۱۸۶۸ تا ۱۸۷۲.
 بنگرید: آیسس ۳۶ (۱۹۴۵ م) ص ۴۹.
 مقاله تذکر قدیم مانی پارس در آیسس ۳۷ (۱۹۴۷ م) ص ۳۲ تا ۳۶.
 (یک پیشنهاد لیبیرونی در باره توجیه کلمه من تورات)
 نظیر احمد: کتاب الصيد نه البیرونی وترجمه فارسی آن، در اندوایرانیکا
 ۱۳ - ۳ (۱۹۶۱ م) ص ۵ تا ۲۴.
 ه، هیرمیلنگ: اثرهای محیط در نظر البیرونی (آلمانی) در آرشیف
 تاریخ طب ۴۴ (۱۹۶۰ م) ص ۳۲۹ تا ۳۳۲.
 ای، وید یمن: (۱) ظهور و نگاه در حین کسوف در نظر البیرونی
 (آلمانی) در سالنامه عکاسی ۱۹۱۴ م (۲) بر کتاب نباتات طبی
 البیرونی (آلمانی) در مجله مرکزی زیست شناسی ۴۰ (۱۹۲۰ م)
 ص ۱۱۳ تا ۱۱۶.
 ج، زویلز یوسکی: داروینزم قدیم البیرونی، هشت قرن پیش از
 داروین (انگلیسی) در ایسس ۵۰ (۱۹۵۹ م) ص ۴۵۹ تا ۴۶۶.

ت ، دپلیو آر نولد : فصلی در بیان قیاصره در یک نسخه خطی عربی نوشته
۷۰۷ ق (انگلیسی) در مجموعه تحقیقات شرقی که در سنه ۱۹۲۲ م به ای، گ
براون تقدیم شده ، ص ۶ و ۷ (بعنوان : از یک نسخه خطی آنا ربا قیه)

(۲۱/۱۵۹) کتاب الاحجار: (۱)

(س و تکمله ۴/۲) کتابیست در کان شناسی (۲) که حاجی خلیفه از
آن نام می برد (کشف ۲ / ۱۳۸۵) و گوید : که شبیه کتاب الاحجار
ارسطوطالس بود، که این کتاب را ج، روسکا ترجمه و طبع نمود، هیدلبرگ ۱۹۱۲ م .

(۲۲/۱۶۰) کتاب المسامره فی اخبار خوارزم: (۳)

(س و تک ۳) یا قوت در معجم الادبا (۱۷ / ۱۸۵) بهمین نام
ذکر آنرا آورده است (بنگرید : و ، و میمار سکی در مقاله انگلیسی بر برخی
از اطلاعات البیرونی در یاد نامه کلکته ۱۹۵۱ م و هم سعید نفیسی در
اند و اپرائیکا گوید : که این کتاب بزبان فارسی تألیف شده و البیرونی
تاریخ خوارزم را تا عصر خویش در آن فراهم آورده بود (۴) ، که بیهقی
(متوفا ۴۷۰ ق) در فصل خوارزم تاریخ مسعودی از آن اقتباسها

(۱) در اصل انگلیسی کتاب الاحجار غلط ضبط شده ؟ در مقدمه

تاریخ ۴۸ و برنی ۱۲۸ مانند متن است .

(۳) مقدمه ۱۰ برنی ۱۲۹ . (2) MINERALOGY

(۴) ابوالفضل بیهقی این کتاب را بخط خود بیرونی دیده بود
که نام آن در تمام نسخ بیهقی مشاهیر خوارزم است که شاید صحیح
آن « مسامیر خوارزم » باشد . قسمت دهم تاریخ بیهقی مکشوف
همین فصل خوارزم است که بیهقی آنرا از کتاب بیرونی نقل کرده است .

طبع سعید نفیسی در تهران ۱۳۲۶ ش از ص ۸۰۹ تا ۸۴۰ .

طبع دکتور فیاض در مشهد ۱۳۵۰ ش از ص ۹۰۱ تا ۹۴۵ (ح) .

داشت ، ولی هر دو کتاب مذکور اکنون مفقود است (تکمله بر و کلمان ۱ / ۸۷۵) بقول سخاو حصه بز رگ این فصل با قیست (مقدمه آثار ۱۰)

چاپها:

در پا و رقی چند سطر پیش گذاشت .

ترجمه:

در ترجمه عربی تاریخ بیهقی که بجهی خشاب و صادق نشئت طبع قاهره ۱۹۵۶ م کرده اند ، از ص ۷۳۴ تا ۷۵۸ فصل احوال خوارزم ترجمه شده است .

(۱) ترجمه اخبار المقنع (۲۳۱۶۱)

(س و تک ۲۳) این کتاب را البیرونی از فارسی بعربی ترجمه کرد که در آثار الباقیه (ص ۲۱۱) آنرا نام می برد . مقنع (متوفی ۱۶۹ ق = ۷۸۵-۶ م) مؤسس فرقه بیست که مبیضه (سپید جامه گان) و ترکان بهر دو کنار دریای آمو با آن آمیختند و بیرونی تاریخ ایشانرا نوشت ، که در آثار الباقیه هم برخی مطالب آنرا تکمیل کرده است تکمله بر و کلمان ۸۷۵ .

(۲) کتاب الاخبار المبیضة والقراطة :

(س و تک ۳۳) البیرونی خودش همین نام را در آثار الباقیه (ص ۲۱۱، ۲۱۳) آورده است . عدد ۱۶۱ بالا را هم بنگرید . تکمله بر و کلمان ۸۷۵ .

(۱) مقنع بمعنی برده بر روی کشیده ، نامش هاشم پسر حکیم است که از دوستای کاوه کیمردان برآمد و ۱۴ سال در خراسان باعمال عباسیان جنگید و در سنه ۱۶۹ ق بمرد (ح)

(۲) برنی ۱۲۷ . مبیضه یعنی سپید جامه گان و قرمطیان دو فرقه مذهبی بودند که در برخی مسائل اسلامی عقاید خاصی داشتند ، و از قرن دوم هجری در خراسان جنبشهایی بر خلاف حکومتهای عربی و مقامی داشته اند (ح)

(۱) کتاب شرح شعرابی تمام :

(س و تکم ۳۱) در معجم الادباء یا قوت بدین نام آمده (۱۸۵۱۷) که حاجی خلیفه نیز آنرا منویسد (کشف ۳۳۳ عدد ۵۲۳۵) ولی یا قوت گوید که این کتاب نامکمل بود. تکمله برو کلمان ۱۸۷۵.

(۲) کتاب لتعلل با حاکمة الوهم فی معانی نظم اولی الفصل :

(س و تکم ۲۳) این کتابرا هم از روی معجم الادباء یا قوت میشناسیم (۱۸۵۱۷) و حاجی خلیفه نام آنرا تعلیل با حاکمة الوهم فی معانی النظم گوید. تکمله برو کلمان ۱۸۷۵.

(۳) کتاب مختار الاشعار والاثار :

(س و تکم ۳) بهمین نام در معجم الادباء یا قوت (۱۸۵۱۷) آمده و حاجی خلیفه هم بدین نام ضبط کرده است (کشف ۱۶۲۲۲) تکمله برو کلمان ۱۸۷۵.

(۴) مجموع من الاشعار :

مجموعه اشعار البیرونی است که در معجم الادباء یا قوت (۱۷۱۸۶) تا (۱۹) نام آن آمده است. تکمله برو کلمان ۱۸۷۵ و متن او ۳۸۱۱ عدد ۳ و تکمله ۸۰۰ عدد ۳.

(۱) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۸۰. ابوتما حبیب بن اوس طایبی شاعر و ادیب مشهور عربی و عامل برید موصول بود (۱۸۸-۲۳۱ ق) که دارای کتب زیاد است. این شرح را یا قوت بخط خود بیرون داده دیده بود (ح)

(۲) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۹۰. در مقدمه آثار را لیاقیه بقلم سخا و (ص ۴۸) نام این کتاب مانند کشف الظنون است، که ساد ریسنجا ضبط یا قوت را آورده ایم. (ح)

(۳) مقدمه ۴۸ برنی ۱۲۸۰ و ۱۲۹۰.

(۴) سخا و برنی ذکر این کتابرا ندارند.

ترجمه:

ه ، سوترو ر ، ویدیمن و او ، ریچر «اشعار البیرونی» را بزبان المانی در
سپمسی ، بهتر یک ۵۲-۵۳ (۱۹۲۰-۲۱م) ص ۶۱ تا ۶۴ ترجمه و شرح کردند .

(۱۶۷/۲۹) کتاب الدستور : (۱)

(س و تک ۵۳) در معجم الا دبء یاقوت (۱۸۵۱۷) کتاب المعلنون

بالد ستور آمد ه بنگری د عدد ۱۳۵ بالا . و باید گفت این هردو کتب

جدا گانه می بوده است . یکی درباره حسن خط و دیگری در حسن خلق .

سید حسن برنی گوید : همین کتاب بیرونی که یاقوت نام آنرا آورده و به

سلطان مودود تقدیم شده بود شرحیست جامع بر اخلاق (مستوف احاسن المحاسن)

بنگرید : سید حسن برنی : ابن سینا و البیرونی تحقیق بر موافقت و مخالفت ایشان

دریا دانامه ابن سینا ، جمعیت ایران کلکته ۱۹۵۶ م ، ص ۶ . (۲)

(۱) بر نی ۱۲۹ .

(۲) نام کتاب در معجم یا قوت الدستور است که مؤلف این

رساله در انگلیسی کلمات دیگر را هم با آن چسپا نیده و باز از

بر نی نام مستوف احاسن المحاسن را نقل نماید که صحیح نیست .

من مقاله بر نی را ندیده ام ، ولی گفته یاقوت چنین است : و کتابه

الاخیر المعلنون بال دستور الذی صنفه باسم شهاب الدوله ای الفتح

مودود ابن السلطان الشهید مستوف احاسن المحاسن (معجم الادبء

۱۷-۱۸۵) ازین گفتار یاقوت فهمیده نمیشود که مستوف احاسن ...

کتابی در اخلاق بود ، بلکه وی گوید که دستور بیرونی بر شرح

بهتر بن اخلاق نیکو اسنیفاه داشت (ح) .

(۱۶۸ر۳۰) رساله فی فهرست کتب محمد بن زکریا الرازی: (۱)
 این رساله تنها فهرست مؤلفات رازی نبود، بلکه فهرست تالیفات بیرونی
 را نیز در برداشت، که بعد از درج نامهای کتب رازی، در قسمت دوم این
 رساله تالیفات خود بیرونی نیز مندرج بود (درین کتابشناسی بعلامت ف به
 آن اشاره شده است). بنگرید: عدد ۱۳۸ بالا.
 یک نسخه خطی این رساله در لیدن بود عدد ۸۸۹.

چاپها:

این کتاب از روی مخطوطه لیدن بهمت پاول کراوس Paul Kraus در
 سنه ۱۹۳۶ م در ۵۱ صفحه چاپ شد، که سخاوتمندانه آثار الباقیه (ص
 ۳۸ تا ۴۸) آغاز این رساله را با قسمت دوم که مشتمل بر فهرست
 مؤلفات البیرونیست چاپ کرد.

ترجمه:

ه، سو ترور، ویدیمن به همکارهای او، ر پچر فهرست مؤلفات
 بیرونی را بزبان المانی در سپمسی، بیتر یگک ۵۲ - ۵۳ (۱۹۲۰ - ۲۱ م)
 ص ۷۱ تا ۷۹ نشر دادند (که یک ترجمه المانی متن عربی را سخاودر
 مقدمه آثار الباقیه (چنانچه گذشت) چاپ کرده بود.
 ج، روسکا: ترجمه فرانسوی این فهرست را در آیسس (۵) (۱۹۲۲ م)
 ص ۲۶ تا ۵۰ طبع و ترجمه سو ترور ویدیمن را تکمیل کرد.

(۱) مقدمه ۳۸ برنی ۱۰۰ و ۱۰۹ و هم مقدمه کتاب حاضر را بنگرید.
 یا قوت گوید: کتابهای البیرونی فراوانند و من در وقفیه جامع
 مرو فهرستی از آن در ۶۰ ورق با خطریز دیدم.
 شاید این فهرست ۶۰ ورقی جامع تمام مؤلفات او تا آخر عمرش
 بوده باشد (ح)

مقالات :

ه ، سو تر و ر ، وید یمن و او ، ریچر : مقاله المانی بر نسخ خطی
مؤلفات البیرونی ، در سیمسی ، بیتر یگک ۵۲ - ۵۳ (۱۹۲۰ - ۲۱ م) ص
۵۵ تا ۹۶ (مقابله شود : ترجمه المانی مؤلفات البیرونی به نشانی (س و)
در همین فهرست عمومی)

ج ، روسکا : البیرونی و حیات و مؤلفات الرازی (المانی) در
آیسیس ۵ (۱۹۲۲ م) ص ۲۶ تا ۵۰ . نیز بنگرید : آیسیس ۶ (۱۹۲۳ م) ص ۱۳۵ .
ای ، سخاو : مقدمه آثار الباقیه ص ۱۱ تا ۱۳ .

د ، ج با یلوت : بیلوگرافی البیرونی (فرانسه) در میدیو ۲ (۱۹۵۵ م) ص ۱۶۱
تا ۲۵۶ و ۳ - (۱۹۵۶ م) ص ۳۹۱ - ۳۹۶ ضما ئم آن .
ر گو ییرت مطالعات البیرونی بر مؤلفات رازی (المانی) در آورینتالیا ۲۷
(۱۹۵۸ م) ص ۱۹۸ تا ۲۰۲ .

محمد قدیر تره کی و سرو رگویا : البیرونی ناشناس (فارسی) در
مجله کابل ۵ (۱۳۱۳ - ۱۵ ش) ص ۹۱ تا ۹۶ .
سعید نفیسی : آثار چاپ شده ابو ریحان البیرونی (فارسی) اند و ایرانیکا
۳ - ۵ (۱۹۵۲ م) ص ۱ تا ۳ .

(۳۱/۱۶۹) حکایة الالة المسماة السدس الفخری (الفخریة) (۱)

برو کلمان در تکمله خود (۸۷۴ / ۱) عدد ۲۰ از روی مخطوطه

(۱) مقدمه و برنی ندارد . معنی السدس را در انگلیسی Sextant
نوشته اند ، که هر چیز تجرید شونده در هر شش روز وهم یک ششم
دایره را گویند ، ولی سکستینت برای تعیین طول و عرض جغرافی
و دیگر مقاصد علمی هم استعمال میشود که شاید آنرا در هر بی السدس
منسوب به فخری گفتندی که یکی ازین آلات در سمرقند بود و البیرونی
هرح آنرا درین رساله میدهد (ح)

بیروت این نام را می‌نویسد که آله السدس همواره در مؤسسات تحقیقی
سمرقند بوده است (بنگرید: ی، ما بلیر: تعمیر مجدد سمرقند (فرانسه)
در روزنامه لی‌مونند پاریس ۳۰ ژون ۱۹۵۶ م) .

مخطوطه این رساله در کتابخانه ل، شیخی بیروت (شماره ۲۲۳)
محفوظست (بنگرید فهرست این کتابخانه ص ۱۰ - ۱۱) و همین لویس
شیخی در المشرق بیروت ۱۱ (۱۹۰۸ م) ص ۶۸ تا ۶۹ مقالتی درین
باره دارد .

(۳۲/۱۷۰) ریاضة الفكر والعقل: (۱)

برو کلمان در تکمله خود (۱ / ۸۷۴ عدد ۲۰) بحوالت یک مخطوطه
حیدرآباد این نام را ذکر کرده است که در فهرست آصفیه ۱/۷۹۸ مندرج
است .

(۳۳/۱۷۱) اجوبة المسائل الخوارزمية : (۲)

این کتاب را هم از روی ضبط تکمله برو کلمان ۱/۸۷۴ عدد ۲۲ می‌شناسیم
که از یک نسخه خطی تهران نام آنرا در آلمانی :

Antworten auf Fragen aus Khwarizm

ترجمه کرده و گوید که مشتمل بر پاسخهای پرسش‌های ابن سیناست .

بنگرید : عدد ۱۳۷ و ۱۷۲ پایین .

نمره نسخه خطی تهران : ۳۰۵۹۹۳

(۱) مقدمه و برائی ندارد .

(۲) همچنین .

(۱) ۱۷۲/۳۴۱) الا عتراض علی کتاب ابن سینا فی حجة الحق :

برو کلمان در تکمله خود (۱ ر ۸۷ ص عدد ۲۳) نام این کتاب را از روی مخطوطه تهران شناخته است و از آن چنین بنظر می آید، که ردیست بر ابن سینا از ابو سعید احمد بن علی بنام البیر و نی، که خود وی آنرا نه نوشته است. بنگرید : رساله البیر و نی طبع پاول کراوس ص ۴۳-۴۴ از ابو سعید احمد بن علی بر البیر و نی و ابن سینا (عدد ۱۳۷ و ۱۷۱ بالا هم دیده شود.) نسخه خطی این رساله در تهران . نمره ۲۰۵۹۹ ر ۲.

(۲) ۱۷۳/۳۵) مجموعہ من الحکم :

مجموعه گفتارهای حکیمانہ البیر و نیست که بیهقی و شهر زوری آورده اند و سخا و هم آنرا در مقدمه آثار الباقیه نقل کرده است (ص ۵۲ تا ۵۳) بنگرید : تکمله برو کلمان ۱۷۵ تا ۱۵۵ عدد ۱ و متن او ۱۳۲ عدد ۱. (برای شرح حال ظهیرالدین ابوالحسن علی بن ابوالقاسم زید البیهقی مؤلف

(۱) همچنین . برو کلمان این نام عربی را نی آورده و همین مطلب

را بالمانی نوشته است :

شاید احمد سعید خان از روی المانی آنرا عربی ساخته و یاد در نسخه

تهران چنین باشد (ح)

(۲) مقدمه دبرنی ندارد ، علی بیهقی و شهر زوری چند سخن

حکیمانہ مفید البیر و نی را نقل کرده اند که متن هر دو با هم نزدیک است ، ولی در هیچ یکی ازین دو کتاب تصریح نشده که بیرونی کتابی

بدین نام داشت ، برو کلمان و مؤلفان دیگر نیز درین باره خاموشند و دانسته نمیشود که جناب احمد سعید خان این نامرا از کجا آورده

محققان عربی نیز این چند سخن او را به المانی ترجمه کرده اند ،

ولی کتاب مستقلمی نیست ، بنا برین تا وقتیکه درباره این کتاب

سند صریحی بدست نیاید ، این نامرا باشک و تردید می بینیم . (ح)

تتمة صوان الحكمة بنگرید : بروکلمان ۱۳۶۸ عدد ۱ و تکملة او ۱۰۸۵
 عدد ۱۰۱. شمس الدین محمد بن محمود الشهر زوری مؤلف روضۃ الافراح
 و نزهة الارواح است .

ترجمه :

۵ ، سوتر وای ، ویدیمین و او ، ریچر این گفتار های حکیمانه پوریجان را
 در سپمسی ، بیتریگک ۵۲-۵۳ (۱۹۲۰-۲۱ م) ص ۶۴ تا ۶۶ با لغاتی ترجمه و
 تحشیه کرده اند .

* (۱۷۴ / ۳۶) تو ترجمه کتاب سامکھییه : (۱)

ذکر ترجمه این کتاب در کتاب الهند بیرونی آمده است (مقدمه متن عربی
 کتاب الهند طبع ۱۸۸۷ ص ۴ و مقدمه ترجمه انگلیسی سخاو، ص ۳۸)
 شاید مربوط بموضوع کتاب عدد ۹۷ بالا باشد .

(۱) الپیرونی در کتاب الهند گوید : که من دو کتاب را در باره
 معرفه اصل عالم و شناسایی کائنات از هندی به عربی در آوردم که
 یکی سامکھییه SAMKHYA است (ص ۱۰) شاید این همان کتاب نمره
 (۹۷) بالا باشد ، زیرا سانه ، سامکه ، شامکه اشکال مختلف
 یک کلمه سنسکریت است ، و مراد از ان یک شعبه فلسفه هند است که
 موضوع آن بحث و تحقیق است بر موجودات . پس این کتاب بر اهم یک
 اثر جداگانه مستقل نتوان شمرد (ح)

* (۳۷ / ۱۷۵) ترجمه کتاب فی الاصول الهندسه لا قلیدس
الی لغة الهند (۱)

ترجمه کتاب الاصول الهندسه، که تحت نظر البيرونی از عربی به سنسکریت
شده است .

(بنگرید: مقدمه متن عربی کتاب الهند، ص ۵ و هم بنگرید عدد ۹۳ و ۱۲۵ بالا)

پ (۳۸ / ۱۷۶) ترجمه کتاب المجسطی لبطلمیوس الی لغة الهند : (۲)
این کتاب هم مانند ۱۷۵ از عربی به سنسکریت ترجمه شده بود (بنگرید عدد ۱۳۳).

(۱) کتاب اصول هندسه تألیف اقلیدس صوری فیثاغورثی EUCLIDE
دانشمندیونانی (۲۸۳-۳۰۶ ق م) است ، که از مبادی هندسه سطحیه
شمرده می شود و ترجمه ها و شرحی بزبان عربی دارد و از آن جمله
است :

۱- ترجمه عربی حنین بن ا-حاق (۸۱۰-۲۸۷۳) بشرح ابوالعباس
نیربزی که با ترجمه لاتینی بسمی بستمورن و موسیو هیپرکس در کوپنهاگ
۲۱۸۹۳ طبع شد .

۲- ترجمه عربی حجاج بن مطر جزو اول با ترجمه لاتینی بسمی
همین دو نفر در همان شهر و همان سنه همچنین ترجمه های ثابت بن قره
حرائی متوفای ۲۸۸ ق و ابو عثمان دمشقی و غیره (معجم المطبوعات) که
بقول حاجی خلیفه ترجمه های ثابت و حجاج شهرت داشت .

چون اصل ترجمه سنسکریت در دست نیست ، بنا برین نمیتوان
گفت که البيرونی از کدام ترجمه عربی آنرا به سنسکریت ترجمه
کرده باشد . (ح)

(۲) مجسطی ب معنی ترتیب از اصول کتب هیئت و تألیف بطلمیوس
EUCLIDE متوفای ۲۱۶۷ است که آنرا هم حنین و حجاج و ثابث و غیره
ب عربی در آورده اند و طوریکه در شماره (۱۴۴) گذشت بود ب همان آنرا
تلخیص کرده بود ، ولی معلوم نیست که از کدام متن قدیم عربی
تلخیص و ترجمه سنسکریت شده باشد . (ح)

* (۳۹/۱۷۷) ترجمه کتاب فی الا صطر لاب الی لغة الهند: (۱)

ما نند کتاب نمر. ۱۷۵ البیرونی کتاب اصطرلاب خود را به سنسکریت در

آورد، شاید اصل کتاب فی استیعاب عدد ۴۶ بالا باشد.

(۲/۴۰) رساله ابی نصر فی جواب مسائل الهند سه:

رساله یی بود از ابونصر منصور بن علی بن عراق خوارزم شاه درپا سخ

۱۵ پرسش البیرونی در باره مسائل هند سی ونجومی و هیئت، که مخطوطه آن

در بانگی پور است شماره ۱۹۲۳۶۸.

چاپ:

این کتاب بنام رساله فی الجواب عن مسائل الهند سه در مجموعه ۱۴

رساله ابونصر منصور از طرف دائرة المعارف عثمانیه حیدرآباد دکن در سنه

۱۹۴۶ م در ۲۱ صفحه چاپ شده (بنگرید عدد ۱۱۷ تا ۱۲۵ بالا و ۱۷۹ پایین).

در مقاله مذکور در عدد ۱۱۷ بالا، ذکر این رساله هم هست.

(۳/۴۱) فصل من کتاب لا بی نصر فی کرية السماء:

ابونصر منصور سابق الذکر کتابی برکروی بودن سما CELESTIAL

SPHERE نوشته بود، که یک فصل آنرا برای البیرونی ترتیب کرد.

نسخه خطی بانگی پور ۲۲۲۳۶۸.

چاپ:

این رساله نیز در همان مجموعه رسائل بالا در ۲۱ صفحه در سنه ۱۹۴۶ م

در حیدرآباد دکن از طرف دائرة المعارف عثمانیه چاپ شد (بنگرید ۱۱۷ تا ۱۲۵

و ۱۷۸ بالا).

﴿ ۴۲/۱۸۰ ﴾ کتاب ابی ریحان الی ابی سعید : (۱)

درباره دو مسئله مثلثات فضایی که همان ابو نصر منصور بن علی بن عراق طرح کرده و از روی مخطوطه لیدن شناخته شده ، ولی این مخطوطه در آخر خود کتابی بنام «نسخة کتاب ابوالریحان الی ابوسعید رحمهم الله ؟ » دارد ، که پس از آنکه تامل حدس زده میتوانیم که این رساله را ابوریحان به شاگردش ابوسعید السجزی فرستاده باشد ، گویا تحفه استاد یست به شاگرد خود .

(تکمله بروکلیمان ۱۱۶۱ و ۸۶۲ و ۸۶۳ عد د ۱۷) .

نمره نسخه خطی لیدن ۱۰۰۷ است .

* ﴿ ۴۳/۱۸۱ ﴾ غرة الزیجات و غرة الازیاج و معناه زیج بجیا نند: (۲)

البیرونی این زیج را از سنسکریت عبری ترجمه کرد ، که مؤلف آن و بیجیا نند ه KARANA TILAKA و نام کتاب کوه نه تیلکه VIJAYA NANDA است .

در ۶۷ ورق برنجوم هندی بزبان سنسکریت کتاب ارزشمندی بود

(۱) مقدمه و برنی نند . این ابوسعید سیستانی و معاصر الپیرونیست ، که احمد بن محمد عبد الجلیل سجزی نام داشت ، و الپیرونی شرح ماههای سیستانی را از نقل نماید (آثار الباقیه ۴۲) الپیرونی در کتاب الاستیعاب خود مینویسد که ابوسعید به حرکت زمین عقیده داشت و بر بنیاد این نظریه خود اصطلاحی ساخته بود . از دانشمندان قدیم اسلامی همین عالم سیستانی در آنوقت نظریه حرکت زمین را تأیید کرده بود (ح) .

(۲) نسخه مخطوطه واحد . غرة الزیجات درگاه پیرمحمد شاه چنین آغاز میشود : زیج بجیا نند البانارسی الندی سماه کرانه تلمکه و معناه غرة الزیجات . قال الاستاد ابوالریحان محمد بن احمد الپیرونی گفت وحدت فی الهمد زیجاً مختصراً عمله بجیا نند بن جیانند و هو احد المفسرین ببلد البانارسی . . . و سماه غرة الازیاج ، و احب بعض اصداقنا نقله الی العربی . . . و ترجمته علی وجه الی ان الحق بعض علمه . . . اسلامک کلچر ۳۵ نمره ۲ - اپریل ۱۹۶۳ (ح) .

که فقط یک نسخه خطی آن در درگاه پیر محمد شاه احمد آباد گجرات (هند) محفوظ است. از علما بی که بر البیرونی چیزی نوشته اند هیچ یکی ذکر این کتاب را کرده اند و لی این ترجمه عربی بدست خود البیرونی انجام یافته، و وی کرده نه تیله که یا غرة الزیجات را در چندین جای نام می برد و در کتاب الهند خود (ص ۱۲۱، ۲۶۶، ۲۸۹، ۳۳۶، ۳۸۳، ۳۹۲، ۴۱۰، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۱۱، ۵۱۳، ۵۱۴) طبع حیدرآباد) و هم در قانون مسعودی (طبع حیدرآباد، ص ۹۷۳، ۱۳۱۳) و نیز در تمهید المستقر (طبع حیدرآباد ص ۲۷، ۳۲) و در افراد المقال (طبع حیدرآباد، ص ۱۰۷، ۱۳۶، ۱۵۲) مطالبی را از آن اقتباس نماید.

نسخه خطی کتاب بخانه درگاه پیر محمد شاه احمد آباد از ارو ارزشمند و مهم است که نسخه سنسکریت این کتاب بنام کرده نه تیله که اکنون معلوم نیست و تنها همین ترجمه عربی آن باقی مانده است. اگر چه علمای متعدد دهند بدریافتن متن سنسکریت این ز پیچ کوشیدند ولی موفق نشدند.

چاپ :

گویند کتاب غرة الزیجات البیرونی که خصوصیات طباعتی آن بدست نیامده در پاکستان چاپ شده است (!).

ترجمه :

سید صمد حسین رضوی: ترجمه انگلیسی کتاب واحد و ناشناخته البیرونی بنام غرة الزیجات یا کرده نه تیله که در اسلامک کلچر ۳۷ (۱۹۶۳ م) ص ۱۱۳ تا ۱۳۰ و ۱۶۷ تا ۱۸۷ و ۲۲۳ تا ۲۳۵.

همین مجله ۳۸ (۱۹۶۳ م) ص ۴۷ تا ۷۴ و ۱۹۵ تا ۲۱۲ و جلد ۳۹ (۱۹۶۵ م) ص ۲۶ تا ۱۳۷ و ۱۸۰.

مقالات :

بزیان انگلیسی در شماره های معتد مذکور فوق اسلامک کلچر.

سید ابوظفر ندوی: یک کتاب نو یافت ابو ریحان بیرونی (اردو) در مجله معارف اعظم گره ۲۸ (۱۹۳۱ م) ص ۲۱۳ تا ۲۱۶.

(۱) کتاب اللغات (۴۴/۱۸۲)

این کتاب را بوسیله جامع بها درخا نی تألیف غلام حسین جونپوری ۱۸۳۵ م (ص ۱۹۸) می‌شناسیم، که در علم سرا یا و مناظر (۲) بود.

جونپوری گوید که وی چهار شکل را از کتاب اللغات البیرونی انتخاب کرده است. ولی هیچ یکی از محققان و مستشرقان نام آنرا متذکر نشده‌اند (مقابله کنید: البیرونی تألیف سید حسن برنی طبع دوم ۱۹۲۷ م ص ۱۲۸).

*** (۱۸۳/۴) ترجمه مافی پولیسسه - سدها نته : (۳)**

مانند کتاب عدد ۱۷۵ خود البیرونی در کتاب الهند نام این کتاب را آورده است (مقدمه ترجمه انگلیسی ص ۲۳ و جلد اول ص ۱۵۳) که از سنسکریت به عربی ترجمه کرده بود (مقابله شود: برنی ۱۲۷) متن سنسکریت این کتاب تألیف برهمه گوپته BRAHMA GUPTA است. (عدد ۵ با لادیده شود).

(۱) برنی ۱۲۸. دیگر هیچکسی بلد کر آن نبرداخته

(۲) علم المرایا یا علم الا نمکاس OPTICS شعبه نهایی و مهم ریاضیات قدیم است که البیرونی آنرا علم اللغات نامیده و عبارتست از بیان مسائل دیدن و روشنی و اشیاء بر اصول مثبت علمی ریاضی این کتاب بقول جونپوری ناسان ۲۹۸۳۵ در هند موجود و معلوم بود ولی بعد از آن دیده و شنیده نشده و شاید وقتی مخطوطه آن بدست آید. (ح)

(۳) برنی این کتاب را یونانی ساسی دهانت تألیف برهمه گوپت می‌نویسد (۱) البیرونی گوید: که کلمه «سدهانتا» از سدهانت ساخته شده و هندیان درست و مستقیم و تپیدیل ناشونده را گویند و بر تمام آن علوم اطلاق میشود که به نجوم تعلق دارد، و این کتابها پنج اند که سور آن پلس سدهانت Pulisa—Siddhanta و منسوب به یونانی یونانی باشد (کتاب الهند ۱۱۸) چنین بنظر می‌آید که این کتاب از یونانی به سنسکریت ترجمه شده باشد. سدهانتا کلمه سنسکریت و بمعنی Exact است که در پختو (سیده) گوئیم، ذکر پولیسسه سدهانتا در ترجمه انگلیسی کتاب الهند مکرر است (ص ۲۰۴، ۲۳۷، ۴۴۷ و جلد ۲ ص ۴۳) (ح)

تعلیقات

(۱)

تحقیق تاریخ وفات ابوریحان بیرونی

سال ۱۹۷۳ هزارمین سالگره پیدایش ابوریحان بیرونی است . که با تفاق مؤرخان صبح پنجشنبه ۳ ذیحجه ۲۶۳۶ ق-۳۰ ستمبر ۱۹۷۳ م چشم بدنیا گشوده است . این تاریخ پیدایش وهم تاریخ وفات اورا که بعد ازین می آید نخستین بار ابو اسحاق ابراهیم بن محمد تبریزی مشهور به غضنفر طبیب که یکی از بیرونی شناسان قرن هفتم هجری بود در المشاطه لرساله الفهرست تعیین کرده است . وی این رساله را در شرح رساله فهرست تالیفات محمد بن زکریا رازی تالیف البیرونی نوشته است .

غضنفر طبیب تبریزی همان شخصیت معاصر مولانا جلال الدین بلخی است که در سنه ۶۷۸ ق و ۱۲۷۹ م در قونیه نسخه خطی کتاب الصیدیه البیرونی را در ۱۳۴۴ م در قونیه نوشت که اکنون در کتابخانه بروسه ترکیه محفوظ است .

این طبیب بیرونی شناس در همان شهر قونیه مرده و قبرش تاکنون نزد استگاه راه آهن قونیه معلوم است .

رساله‌ئی که البیرونی در بیان مؤلفات محمد بن زکریا را زی د ۳۲۷ ق
بعمر ۶۵ سالگی خودنوشت و در آن تألیفات خود را هم تا همین سال شرح
داد. غضنفر تبریزی آنرا ترتیب و تعلیق کرد و در آن معلومات دقیقی
در باره ولادت و وفات البیرونی فراهم آورد که شرحش چنین است :

رؤیای البیرونی و وفاتش در ۴۴۰ ق :

البیرونی در ساله‌ئی که بر فهرست مؤلفات محمد بن زکریا رازی در سنه
۳۲۷ ق نوشت گوید که عمر من به ۶۵ سال قمری و ۶۳ سال شمسی رسیده
و توفیق ختم مولفاتی را آرزو دارم که تا کنون از محقق تسوید به تبییض
نرسیده اند و من در شب تحویل سال ۶۱ عمرم در خواب دیدم که
بتر صدها لاهم ولی دیده نمیتوانم. درین اثنا هاتفی گفت : بگذار که
آنرا یکصد و هفتاد بار خواهی دید (که جمله ۱۳ سال دومه شود) (مقدمه
آثار الباقیه ۳۶)

در نقل رؤیای البیرونی غضنفر تاریخ این رؤیایا ۷ شوال ۳۲۳ ق نوشته که
ختم سال ۶۱ عمرش باشد. و اگر ۱۳ سال و دومه را بر آن بیفزایم باید
سال وفاتش ۳۳۸ ق باشد :

ولی این اعداد نسخه بدلی هم بر حواشی نسخه خطی لیدن دارند.
که بجای یکصد و هفتاد بار ۱۹۰ بار است و این ۱۵ سال و ده ماه باشد و
اگر این مقدار را بر ۳۲۳ بیفزاییم تاریخ وفاتش باید در ۳۳۳ ق باشد.

قدیمترین روایتی که درباره تعیین سال وفات البیرونی داریم بشرح ذیل
است و تا وقتی که نقیض مدلل دیگر آن بدست نیاید. همین روایت در خور قبول است :

غضنفر می نویسد :

«امام فاضل ابوالفضل سرخسی مؤلف کتاب جوامع التعلیم که از ملازمان نزدیک و مخصوصان شاگردان البیرونی بود. برحاشیه یکی از کتابها امام رئیس (مراد البیرونی است) نوشته بود: شیخ عالم رحمه الله بعد از ثلث اول شب جمعه ۲ رجب سنه ۴۴۴ ق وفات یافت خدا تر بت او را روشن گرداناد.»
 بهم وی گوید:

«جای دیگر بخطی دیگری دیدم که عمر حکیم ابو یحیی البیرونی برداشته مضجع ۷۷ سال و ۷ ماه قمری بود.» بنا برین روایت هم سال وفاتش ۴۴۴ ق باشد زیرا سال ولادت او ۳۶۲ + ۷۷ سال و ۷ ماه = جمله ۴۳۹ سال و هفت ماه است که امتداد ۴۴۴ ق باشد.

مؤید دیگر:

عبدالحی بن ضحاک گردیزی که زین الاخبار خود را بین سال ۴۴۱ و ۴۴۲ ق در غزنه نوشت دو بار درین کتاب ذکر ازخواجه ابو یحیی محمد بن احمد البیرونی با دعائیه (رحمه الله) دارد (ص ۲۱-۲۵۲) که گو یا پیش سالهای ۴۴۱ و ۴۴۲ ق مرده بود. چون عبدالحی گردیزی صحبت بو یحیی را در ک کرده بود و در زین الاخبار دو بار تصریح نموده هم ازو مطالبی را شنیده و در کتاب خود به سماع مستقیم نقل کرده است. بنا برین این قول معاصر از همه ثقه تر و قابل قبول است. که غضنفر تبریزی در تعلیق خود بر رساله فهرست، محاسبات نجومی این ولادت را ابداع و صراحت بسا لهای فرس و یونان و درجه های طالع و وقوع سیارات در درجات بروج نیز ضبط کرده است. بدین نهج بیرونی در سال ۴۴۱ ق که آغاز تألیف زین الاخبار باشد حتما مرده بود. و قولین گردیزی و غضنفر با هم تطابق دارند.

تعیین و فات در ۴۴۲ ق منشاء این سهو

با روایات موثق و ناقابل تردید فوق برخی از نویسندگان غربی، تاریخ وفات البیرونی را ۴۴۲ ق دانسته اند، که بعضی از شرقیان هم به تقلید ایشان این سهورا صحوشمرده و نوشته اند، مانند احمد سعیدخان نویسنده این کتابشناسی در مقدمه و دکتر سید حسین نصر در رساله «معرفی یک دانشمند و محقق برجسته» که در سنه ۱۳۵۲ ش بمناسبت هزاره ابوریحان در تهران چاپ شده است.

از عصر سخاو (۱) مترجم و ناشر آثار البیرونی در اروپا و بعد از آنکه ه. سوتر

وای. وید یمن در سنه ۱۹۲۱ م و هم بویلوت بیلوگرافی مکمل او را در ۱۹۵۵ م نشر دادند و هم محققان شرقی امثال علامه دهخدا و علامه جلال همائی و سعید حسن برنی و محمد عنایت الله و غیرهم شرح حال و آثار و افکار او را نوشتند قول مسلم همان روایت غضنفر تبریزی بود که سال و فاتش ۴۴۲ ق باشد.

ولی در ۱۹۰۲ م خانم انیتی بیوریج (۲) مقالته را بر معرفی کتاب الصید له البیرونی در مجله جمعیت آسیائی لندن (۳۳۳) انتشار داد. و در آن نوشت که این کتاب را البیرونی در حدود ۱۰۵۰ م = ۴۴۲ ق بعمر (۸۰) سالگی در آخر عمرش تألیف کرد و بنا برین وی در سنه ۱۰۳۶ م = ۴۳۲ ق نمرده است.

ظاهراً بیوریج که سال ۴۴۲ ق را آخر عمرش قرار داده از روی مطالعه رساله فهرست البیرونیست که آنرا بعمر ۶۵ سالگی در سنه ۴۲۷ ق نوشته است. وی در این رساله گوید که از روی خوابی که دیده ام ۱ سال و دو ماه دیگر هم زنده خواهم بود.

(1) Karl Edward Sachau

مستشرق المانی ۱۸۳۵-۱۹۳۰ م

(2) Mrs. Annette Beueridge

خانم بیوریچ مدت ۳۱ سال و دو ماه را بر ۳۲۷ افزوده ، که مطابق با ۳۲۲ ق و عمر ۸۰ سالگی است .

ولی این سهواست ، زیرا البیرونی تصریح کرده که این خوابرا در تحویل سال ۶۱ عمر خود دیدم که سنه ۳۲۳ ق باشد نه ۳۲۷ ق که این رساله را می نوشت .

خوب ! حالا اگر مادر ۳۲۳ ق عمر او را - ۶۱ سال بشماریم و ۳۱ سال و ۲ ماه دیگر را بر آن بیفزاییم ، باید سال وفاتش ۳۲۸ ق و عمرش ۷۵ ساله باشد که اینهم باقول غضنفر مطابقت ندارد و از این رو باید ضبط حواشی نسخه بدل مخطوطه لیدن را که - ۱۹۰ - باردیدن هلال مساوی با ۱۵ سال وده ماه باشد . صحیح بنهاریم که همان عدد ۳۲۰ ق را بدینطور تأیید میکند :

$$۳۲۳ + ۱۵ \text{ سال و ده ماه} = ۳۲۰ \text{ ق}$$

منشاء سهویوریچ ، غلط خوانی متن رساله فهرست مؤلفات محمد بن زکریا رازیست و الاقول غضنفر با محاسبات دقیق او بسند ضعیف ابوالفضل سرخسی شاگرد البیرونی ثقه ترودر خورا اعتماد است الا در صورتیکه قول دیگر ثابت تر از آن بدست آید ، که از حیث قدمت و ثقت استوار تر از قول غضنفر و ضبط سرخسی باشد .

((۲))

آیا بور یحان خراسانیست یا خوارزمی؟

شخصیت جلیل علمی افغانستان بور یحان محمد بن احمد البیرونی در بین ملل آسیای میانه باین معنی محترمست که وی در خراسان و خوارزم و گرگان و غزنه و هند عمری را در دربارها و تحقیقات علمی گذرانیده و بیش از ۱۸۰ جلد کتاب و رساله را در موضوعهای مختلف نوشته بود.

اکنون که ما سالگره هزارم تولد او را تجلیل میکنیم بهتر است بدانیم که اصل وی از کجاست؟ و چرا او خود را بیرونی می گفته است؟ و این بیرون در کجا بود؟

بور یحان که در ذیحجه ۳۶۲ ق = ۳ سپتمبر ۹۷۳ م تولد شده بود، اطمینان خود را پیش حکمرانان آل عراق در کت خوارزم که شهری بود بدست راست یعنی شرق مجرای جیحون گذرانیده و چون در سنه ۳۸۵ ق آخرین حکمرانان این خاندان ابو عبدالله محمد بن احمد بن عراق خوارزم شاه کشته شد و قلمرو او بدست مامون بن محمد از خوارزم شاهیه آل مامون افتاد بور یحان به گرگان رفت و از سنه ۳۸۸ تا ۴۰۳ ق در ظل حمایت حکمدار آنجا قابوس بن وشمگیر زیاری قرار گرفت که درین وقت عمرش ۲۷ سال بود و آثار الباقیه خود را هم بنام این امیر گرگان در حدود ۳۹۰ ق نوشت. چون مامون بنان در خوارزم بجای آل عراق در شهر گرگانج (جرجانیه معرب) متمکن شدند، بور یحان در حدود ۴۰۰ ق م از گرگان واپس به دربار جرجانیه پیوست و چون در سنه ۴۰۷ ق سلطان محمود شاه

غزنه، خوارزم را کشتود و مامونیان را از بین برد، بوریحان راهم در بهار ۴۰۸ ق ۱۰۱۸ م بدر بار غزنه با خود آورد و بعد ازین عمر وی تا ۴۴۰ ق در غزنه و هند گذشت و بتاریخ ۳ رجب همین سال ۱۳ د سمبر ۱۰۴۸ م بمصر ۷۷ سالگی در غزنه از جهان رفت .

در نسبت این مرد نامور دانا دور و ایت بما ر سیده که یکی بیر و نی منسوب به بیرون و دیگر خوارزمی باشد و در تمام آثار خود او و نویسندگان معاصرش مانند عبدالحی گردیزی در زین الاخبار و ابو الفاضل بیهقی در تاریخ مسعودی، که هر دو در غزنه بوده و او را دیده اند و بیهقی از مسامیر خوارزم او فصلی نقل نموده و همچنین در تتمه صوان الحکمه علی بیهقی تنها به نسبت بیر و نی یاد شده و کسی او را خوارزمی نگفته است و حتی در کتب انساب و رجال هیچکسی او را در تحت عنوان خوارزمی ذکر نکرده و در انساب سمعانی و اللباب ابن اثیر (۱۶۰ ر ۱) نیز زیر کلمه البیرونی ذکر او آمده است .

ولی برخی مؤلفان مابعد باعتبار اینکه بوریحان مدتهدار خوارزم و هر دو پایتخت آن (کث و گرگانج) بوده اورا خوارزمی هم شمرده اند، چنانچه ین نسبت را در معجم الادباء یا قوت حد و د ۶۰۰ ق (۱۸۰ ر ۱۷) البیرونی الخوارزمی میخوانیم و قفطی هم در تاریخ حکماء حدود ۶۰۰ ق (ص ۱۳۵) و ابواسحاق براهیم بن محمد بن غضنفر تبریزی در حدود ۶۳۰ ق در المشاطه شرح فهرست آثار رازی از البیرونی و سیوطی در بغیة الوعاة (۱ ر ۵۰) و به تبع ایشان سخا و در مقدمه ترجمه انگلیسی کتاب الهند (ص ۹) هم چنین می نویسند .

اگر چه انتساب بوریحان به خوارزم مردود نیست زیرا اکثر عمرش

در خوارزم گذشته ولی اینکه بیرون را جائی بیرون خوارزم شمرده اند مورد تأمل است .

چون از خود بوریحان درباره موقعیت بیرون چیزی باقی نمانده، بنابراین در مدت یک قرن بعد از وین مؤرخان درین باره اختلاف وجود داشت و حتی برخی از مؤلفان معتبر مانند شمس الدین محمد بن محمود شهرزوری در نزهة الارواح حدود ۶۰۰ ق و ابن ابی اصیبعه در عیون الانباء حدود ۶۵۰ ق و ابوالفدا در تقویم البلدان و به تقلید بی تحقیق ایشان، موسیورینو و شمس العلماء عبدالغنی هندی در تاریخ ادبیات فارسی قبل از مغل، بین بیرون و بیرون که در مندبود التباس کرده و بوریحان را اسندی هم شمرده اند ولی ما این اشتباه بسیار مخیف را رد کرده و حتی زیاده زین در خور تذکار نمی شماریم . چنانچه قبلا هم جمعی از دانشمندان امثال سید حسن برنی و دهخدا و محمد قزوینی و غیرهم بدین اشتباه ملتفت شده اند .

اما درباره نسبت بیرونی قدیمترین شرحی که بعد از ذکر مطلق آن در کتب معاصرین او گردیزی و ابوالفضل بیهقی موجود است در کتاب الانساب عبدالکریم بن محمد سمعانی در حدود ۵۵۰ ق چنین آمده که بیرونی بکسره با وسکون یا نسبت است به بیرون خوارزم زیرا کسیکه از خارج شهر بوده و از نفس آن شهر نباشد خوارزمیان گویند: فلان بیرونی است و بزبان خود گویند آن انبیزک (ابزیل) است (الانساب ص ۹۸) این نوشته سمعانی خود معرف این مطلب است که وی نسبت بیرونی را بشهر خاصی نمی شناخت و این نسبت را صفتی می شمرد که بر تمام مردم اطراف خارج شهر اطلاق میشد، ولی جای تعجب است که در طول تاریخ هیچکس در هیچ جایی غیر از بوریحان بدین گونه نسبت منسوب نگشت ؟

و از جمله رجال خوارزم هم شخص دیگری را بدین صفت نمیشناسیم و این وجه نسبت هم در معاصرین بو ریحان نبود و فقط یکصد و ده سال بعد از وی حدس سمعانی فقط در مورد شخص بو ریحان خلق شد و این وجه تسمیه در جای دیگر باشخص دیگری چه خوارزمی و چه غیر آن دیده و شنیده نشده است ورنه هر شهری در بیرون خود آبا دیها داشته و جغرافیون عرب و عجم آنرا بر بنی بفتحتین و منسوب بدان را ررضی گفتندی (اللباب ۱ ر ۳۵۸) یاقوت حموی که پنجاه سال بعد از سمعانی و یک و نیم قرن پس از بیرونی در همین خراسان و خوارزم گشت و گزاری داشت وی هم گوید که من از مردم در باره شهرت بیرونی باین نسبت پرسیدم زعم مردم چنان بود که وی در خوارزم مدت کمی بوده و اهل خوارزم هر غریب (نووار) را بیرونی گویند و من هم گمان برم که از اهل روستا بود.

این تصریحات یاقوت در معجم الادباء (۱۷ ر ۱۸۰) بوضاحت سیر ساند که وی از زعم مردم سخن میگفت و خود وی هم به ظن مینوشت نه از روی حتم و یقین و هم از ینروست که پس از سمعانی و یاقوت هنگامیکه عزالدین علی بن محمد ابن الاثیر در حدود ۶۲۰ ق اللباب خود را در تهنیت انساب تألیف کرد این زعم سمعانی را که اصالت و ثقتی نداشت ننوشت و فقط البیرونی را بکسر باو سکون یا ضبط کرد و گفت: المشهور بهذه النسبة ابو ریحان المنجم البیرونی (۱ ر ۱۶۰).

اکنون روشن شد که روایت واحد و شاذ سمعانی در باره انتساب البیرونی به بیرون شهر خوارزم بسبب شدو ذوندت آن و اینکه تنها این نسبت در باره بو ریحان آمده نه در باره دیگران سورد تامل است و این ضعف و تردید در زعم و ظن یاقوت هویداست که در آخر ابن اثیر حتی از ضبط و نقل آن

ساکت ماند و اگر این داستانرا بپندیریم باید بیرون را شهری و قصبه‌یی خاص ندانیم .

ولی درعین زمانیکه سمعانی زندگی داشت امام ظهیر الدین ابو الحسن علی بن زید بیهقی متوفای ۵۶۵ ق تمتعاً صو ان الحکمه را برعربی نوشت و در آن گوید : و بیرون التي هي منشاءه و مولده بلده . طبعاً فيها غرائب و عجائب و لاغر و فان الدر ساکن الصدف (ص ۶۳) و این جمله عربی را در دره - الاخبار چنین ترجمه کرده است :

« و بیرون که منشاء و مولد اوست از بلادیست که به طیب هوا و صفای آب و نزاهت اطراف مشهور است » (ص ۵۰)

ازین تصریح بیهقی که خوارزم را هم دیده بود برمی آید که بیرون شهری بود خوش آب و هوا و تنها اطراف و روستای خوارزم را بیرون نگفتندی و بنابراین افسانه شاذ و روایت واحد یکصد سال بعد سمعانی و اظهار شک و زعم و ظن یا قوت و سکوت عالمانه این اثر دلالت دارد برینکه تصریح یقین آلود بیهقی معاصر سمعانی قوی تر است و اگر ما مؤیدی دیگر بر آن داشته باشیم پس مقام آن بدرجه یقین متأسخم به حقیقت می رسد .

بیائید در کتب تاریخ و جغرافیا تصفح و جستجوی خود را دوام دهیم : نخست این نکته را فراموش نباید کرد که خود بوریحان نسبت خود را به بیرون به فتحه اول و سکون یا نوشته و قرار یکه مستشرق المانی کرینکوگود در نسخه تحدیدنهایات الاماکن (کتابخانه فاتح در استانبول) که در سنه ۱۶۴۱ ق به خط خود بیرونی نوشته شده این کلمه را به فتحه اول و سکون دوم ضبط کرده است (اسلامیک کلچر ج ۶ ص ۵۳۰ و الادب

الجغرافی (۱ ۲۴۵) و ازین هم برمیآید که زعم بعضی از فضلا که مراد از آن وانمودن صدای مشیخ یای مجهول باشد درست نیست، زیرا صدای یای مجهول در کلمه بیر و ن وقتی تحقق پیدا میکند که ما قبل آن کسره باشد و هم ازین روست که در نسخه انساب سمعانی طبع عکسی اوقاف گیب از روی نسخه خطی لندن و هم در طبع حیدرآباد (۲ ۳۹۲) به صراحت بیر و ن بکسر الباء الموحده بهمان معنی خارج البلد و انبیک خوارزمی است. (۱)

و بنا برین باید گفت که خودبو ریحان نسبت خود را به بیر و ن (بفتح اول) منسوب به شهری بدین نام میدانسته است، نه اینکه وی از روستا و خارج بلد و غریب شهر بوده باشد ولی چون بیر و ن به کسره اول شهرت داشت بر زبانها افتاد، و از آن داستان خارج البلد و انبیک سمعانی برآمد و چنانچه گفتیم با لآخر آنرا به بیر و ن سند هم کشانیدند.

بسکه بیستندبر و برگ و ساز

گرتوبینی نشناسیش با ز

اکنون بعد ازین روایات متضاد که درباره نسبت بیر و نی به شهری یا بروستانی به کسره یا فتح اول و هم تمسیخ آن به نیرون وارد شده، سراغ این معضله را در کتب ما بعد می یابیم بدینگونه:

بیر و ن و درون:

در وقایع جنگهای صفویان با حکمرانان ماوراءالنهر در قرن ۱۱ هنگامیکه از

(۱) قراریکه شیخ عبدالرحمن یمانی در حاشیه همین مطلب کتاب الانساب می نویسد در نسخه خطی کتابخانه کوپنلو استانبول نسبت البیرونی بفتح باء است (ص ۳۹۲ ج ۲ طبع ۱۹۶۳ حیدرآباد کن) و ازین هم برمی آید که در نسخ قدیم به تقلید ضبط خود البیرونی به فتح باء بود و بعد از آن آنرا مطابق تلفظ کلمه بیر و ن در کسره ساخته اند. (ح)

ناحیت نسا و ایبورد در شمال خراسان ذکر می‌شود و از قلعه های درون و بیرون هم نامی برده میشود مثلاً اسکندر بیگ تر کمان که عالم آرای عباسی را بنام شاه عباس نوشته در چندین جای ذکر می‌کند از قلعه درون دارد در صفحه دوم عالم آرا جائیکه احوال او زبکیه را با توجه شاه عباس به خراسان مینویسد چنین گوید :

« حاجی محمد خان ولایت نسا و درون را از تصرف نو محمد خان بیرون آورد . »

باز گوید :

« کمر همت به تسخیر ولایت نسا و ایبورد و درون بست »

جای دیگری آمد :

« او یماقات صاین خانی که در حدود نسا و درون و باغباد مسکن دارند »

(تلخیص از نسخه خطی عالم آرای عباسی)

در مقابل این قلعه درون که در عالم آرا مکرراً مذکور است قلعه

بیرون هم واقع بوده که خود همین اسکندر بیگ منشی و محمدیوسف در ذیل عالم آرای عباسی ذکر می‌کند از بیرون هم کرده اند مثلاً در شرح احوال خراسان گوید :

« ... بقصد تسخیر ولایت سرو و نسا و درون و ایبورد به خراسان آمد

(اسفندیار سلطان) و چند نفر از اعیان نسا و درون اظهار موافقت ایشان نموده

و کس نزد ابوالغازی سلطان (برادرش) فرستاده او را به آمدن آنجا

ترغیب نموده و عده قلعه بیرون دادند ... » (ص ۲۰ ذیل عالم آرا)

در عباسنامه محمد طاهر قزوینی (حدود ۱۰۷۳ ق) نیز از همین قلعه درون

که بین نسا و سرو واقع بود مکرراً نام برده میشود (ص ۲۱۰ و ۲۰۳ و ۳۱۹)

و در نامه عالم آرای محمد کاظم مروی هم با رها درون و نسا و ایبورد در جمله بلاد خر اسان مذکورند که نادر شاه افشار در اینجا با خوا رزمیان مکا و حتها داشت و جز و خر اسان شمرده میشد .

(ج ۲ ص ۱۳۷ و ۱۴۱ ج ۳ ص ۶ و ۲۴۸)

در اینجا سوالی وارد می آید : که اگر مطابق ضبط خود بوریحان بیرون به فتحه اول نام مؤلد او باشد پس ربطی به مفهوم خارج البلدندار در حالیکه در خر اسان مقابل آن قلعه درون هم واقع بود . شاید علت این تقابل لغوی را هم شهرت کلمه بیرون دری از عصر سمعانی و جناس کامل آن با بیرون بفتح اول بدانیم که در مقابل آن حصار مشهور شده به بیرون ، بعد آقلعه درون را هم ساخته باشند .

این نواحی که بلاد درون و بیرون بین مرو و نسا دران ذکر شده اند از عصر قدیم داخل ربع مرو خراسان بودند چنانچه خود البیرونی هم در قانون مسعودی آنرا اندر ناحیت های خراسان آورده ، ولی از نظر اداره و سیاست گاهی مربوط به دولت خوارزم بوده اند و گاهی به دو است سامانیان یا غزنویان و غیره .

مثلا در همین زمانیکه بیرونی زندگی داشت خود دوی این نواحی را از نظر جغرافی در خراسان می شمارد ولی بیهقی در تاریخ مسعودی تصریح دارد که در سنه ۷۰۷ ق وقتی که مردم خوا رزم برابر ابوالعباس ماسون بن ماسون باز پسین خوارزم شاه خاندان ماسونیان و داماد امیر سبکتگین شوی حره کالجی شوریدند و او را بکشتند «نسا و فراوه ایشان را بود .»

(ص ۹۱۸)

سلطان محمود در همین سال ۷۰۷ ق خوارزم را ضمیمه سلطنت غزنویان کرد و التوتاش حاجب یکی از سالاران غزنه را در آنجا خوارزم شاه گردانید و بدینصورت تمام نواحی خوارزم و خراسان در قلمرو سلطنت وسیع محمودی درآمدند.

اکنون ما از اسناد تاریخی فوق استنتاج میکنیم :

۱ - روایت اینکه بیرونی منسوب بر وستای بیرون شهر خوارزم و بنا برین غریب شهر و خارج البلد است چون خبر واحد است و همدران عصر یاقوت آنرا زعم وطن شمرده و این اثر بنا بر همین علت حذف کرده و علی بیهقی هم در آن عصر به وجود بلده طیبه بنام بیرون و مولد و منشا بوریحان قائل است بنا برین مانمیتوانیم قول واحد سمعانی را بپذیریم .

۲ - اینکه البیرونی را خوارزمی هم نوشته اند بسببی است که بیرون و نواحی آن از قبیل مرو و نسا و فراوه و ایبورد در جوانی بوریحان در قلمرو خوارزم شاهی بودند و بنا برین این نسبت ثانوی از مقوله تسمیه بفردا کمال است .

۳ - اصلاً بوریحان بیرونی است و بیرون در مقابل درون در تقاسیم جغرافی تا عصر صفویان در خراسان شامل بود و بنا برین مثلثیکه هر سوی و نسوی و ایبوردی خراسان نیست بیرونی هم خراسانیست .

(۳)

آراء المتقدمین ؟

در کتاب جهان نامه محمد بن نجیب بکران تألیف ۶۰۵ ق کتابی به البیرونی بنام آراء المتقدمین نسبت داده شده و گوید:

«بوریحان بیرونی در کتاب آراء المتقدمین آورده است که یکی از معارف حکایت گفت که از مکه به شام می رفتیم بدیهی فرو آمدیم بکنار دریا قلمزم که آنرا ده جار خوانند و بمسجدی نزول کردیم ۷۰ ساعتی بود بانگی و مشغله ای در دیه افتاد ۷۰ پرسیدیم که چه بوده است ؟ گفتند: اینک باد نهنگی را از دریا برداشته است و می آرد، یعنی ماهیهای عظیم که ۷۰ ماهی بزرگ را نهنگ خو اند چون نگاه کردیم در هوا چیزهای دیدیم بزرگ و طولانی که می آمد و اتفاقاً درین دیه بزمین آمد و چند بنا خراب کرد و چند کس هلاک شدند ۷۰ چون بنگر بستیم کشتی بود باد از روی دریا در رفته بود و بهوا بر برده ۷۰»

(جهان نامه ص ۲۴ طبع تهران ۱۳۴۲ ش)

در باره این کتاب که به البیرونی منسوب شده از روی منابع دیگر معلوماتی نداریم، و تنها همین خبر واحد است که از روی آن آراء المتقدمین را شناخته ایم، و آنرا باید بعد از ۱۸۳ کتاب مذکور در متن، شماره ۱۸۴ بدیم .
در کتاب مجمع الفرائب که آنرا سلطان محمد بلخی بین ۹۶۳ و ۹۷۴ ق در بلخ تألیف کرده ذکر کرده از کتاب اسرار المتقدمین بحیث یکی از

.....
 مأخذ مؤلف آمده، که من هم در مقاله معرفی مجمع الغرائب نام آنسرا
 در جمله منابع معلومات سلطان محمد آورده ام (یغما ۳۶۳ طبع تهران آبان
 ماه ۱۳۳۵ ش شماره ۱۰۰) ولی یقین نیست که این همان آراء المتقدمین محمد
 بن نجیب است یا کتابی دیگر؟

در مقدمه روسی که برش چفسکی بر جهان نامه طبع عسکی مسکو نوشته،
 آثار المتقدمین را همان آثار الباقیه البیرونی شمرده ولی گوید که وقعه بادو
 کشتی در نسخه مطبوعه آثار الباقیه نیست و ممکن است که محمد بن نجیب
 بکار آن از یک نسخه کاسلتری استفاده نموده باشد .

(مقدمه جهان نامه ۱۷)

چون در متن جهان نامه نام کتاب آراء المتقدمین است نه آثار المتقدمین
 و هم این در استان بساد و کشتی در آثار الباقیه نیست پس قبول
 قول برش چفسکی که آثار المتقدمین؟ (آراء المتقدمین متن جهان نامه) همین
 آثار الباقیه باشد، دشوار است.

چون سلطان محمد بلخی نام کتاب مأخذ خود را یکی از دو صورت فوق: آثار
 المتقدمین و آراء المتقدمین نوشته و مأخذ او اسرار المتقدمین بود، بنا بر این نسبت
 یکی از این کتب به البیرونی و یا آنرا همین آثار الباقیه شمردن مشکل است
 و باید مورد امعان نظر دانشمندان بیرونی شناس قرار گیرد و من ندانم که
 بجای آراء المتقدمین متن جهان نامه، چگونه آثار المتقدمین در مقدمه برش
 چفسکی قرار گرفته، و با زان آثار الباقیه شمرده است؟

(۴)

چهار رساله خطی

در مجموعه شماره ۵۴۶۹ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
چهار رساله ذیل خطی البیرونی موجود است :

۱- رساله فی صنعة الاطرلاب (رك : شماره ۴۶ بیعدم)

۲- فی تصویر الكواكب والبلدان . (درین کتاب نیست)

۳- تسطیح الصور وتبطح الكور (رك : شماره ۴۸)

۴ - تصحیح العبادی (رك : شماره ۷۷)

(این یاد داشت از جناب دکتور مهدی محقق استاد دانشگاه تهران است)

(۵)

نشرات هزاره‌البیرونی در کابل

(اواخر جوزا ۱۳۵۲ ش)

۱ (البیرونی و هند (مجموعه مقالات) از نشرات انجمن تاریخ افغانستان در ۱۷۶ صفحه دارای عناوین ذیل :

۱ - شرح حال بیرونی و روابط او با دانشمندان : ترجمه واقتباس از مقدمه المانی آثار الباقیه .

۲- البیرونی بحیث را بط و ناقل معلومات علمی از سید مقبول احمد .

۳ - ابو ریحان بیرونی و فلسفه هند از م بیراتف .

۴ - البیرونی و افاده علوم بزبان سنسکریت از ب، ک نایر .

۵ - بیرونی و نامهای جغرافی منطوقی از ح ، حسنوف .

۶ - مآخذ سنسکریت البیرونی از داکتر ا جای متهراشاستری .

۷ - البیرونی و تعیین طول و عرض بلاد از س، ن سین .

۸ - بیرونی و با بردر هندوستان از صباحت جانوا .

۹ - بیرونی و فرق طبقاتی هند و ان از اشرفیان .

۲ (کتاب شناسی البیرونی (پښتو) . ۱۳۰ صفحه . نویسنده در انگلیسی

احمد سعید خان کتابدار تحقیقات اسلامی علی گر (هند) ترجمه و تکمیل از

عبدالحی حبیبی . مشتمل بر شرح ۱۸۳ کتاب با فهرس مکمل . (همین کتاب)

۳ (ابو ریحان البیرونی . مؤلف بزبان اردو : سید حسن برنی (هند)

مترجم بزبان پښتو : عبدالاحد عارض در ۳۳۲ صفحه با فهرس .

مقالات این هزاره

- ۱- آیا ابوریحان خراسانیست یا خوارزمی ؟ تحقیقی در باره «بیرون» از عبدالحی حبیبی .
- ۲- موقف اخلاقی انسان در نظر البیرونی از خلیل الله خلیلی .
- ۳- ریاضیات و نجوم البیرونی از داکتر محمد انس .
- ۴- مقدمه بر شرح حال البیرونی از غلام جیلانی جلالی .
- ۵- البیرونی در نظر دانشمندان معاصر هند از غوث خیبری (پشتو)
- ۶- پیروی گردیزی از البیرونی در اعیاد هند. از میر حسین شاه .
- ۷- سیمای فلسفی البیرونی از محمد اسماعیل مبلغ .
- ۸- محیط اجتماعی البیرونی (پشتو) از عبدالرؤف بینوا .
- ۹- ابوریحان و خیش خانۀ هرات از سرور همایون .
- ۱۰- زبان شناسی ابوریحان از صدیق الله رشتین .
- ۱۱- مطالعات البیرونی شناسی در اتحاد جماهیر شوروی . از پرو فیسر بوگولیو بوف رئیس پوهنځی شرق شناسی لینن گراد .
- ۱۲- کتاب الجماهر آئینه عقاید و افکار و روش علمی البیرونی ، از دکتور حسین علی محفوظ استاد پوهنتون بغداد ، عراق .
- ۱۳- رسالۀ ابوریحان در فهرست کتابهای رازی از دکتور مهدی محقق (تهران)
- ۱۴- داستان سوختاندن کتابخانه خوا رزم در آثار الباقیه و انتقاد آن از دکتور جعفر شهیدی (تهران)
- ۱۵- نجوم البیرونی از پرو فیسر ریژمبوسکی پولیند .
- ۱۶- البیرونی و شهر لاهور از پرو فیسر احمد حسن دانی پوهنتون اسلام آباد پاکستان .
- ۱۷- البیرونی و اوضاع علمی عصر وی و انتقال علوم اسلامی به هند ، از پرو فیسر مقبول احمد علی گر هند .

(۶)

ترجمه و نشر آثار البیرونی در اتحاد جماهیر شوروی

(۱) متن عربی مکتبه بیرونی با ابن سینا بضم ترجمه آن بزبان از یکی طبع

تاشکند ۱۵۹۰ م

(۲) در مدت ۲۵ سال اخیر در اتحاد جماهیر شوروی ۲۵ مقاله و مجموعه

و کتاب مربوط به تحقیق سیرات علمی بیرونی طبع شده است.

(۳) جلد اول منتخبات آثار البیرونی: ترجمه آثار الباقیه بزبان روسی بر اساس

متن عربی و ترجمه انگلیسی سخاو باضافات و تکمله از روی مخطوطات

لینن گرادو امتانبول. طبع مؤسسه شرق شناسی تاشکند ۱۹۵۷ م.

که دو جلد دیگر آن تا سپتامبر ۱۹۷۳ م نشر خواهد شد.

(۴) جلد دوم منتخبات آثار البیرونی: ترجمه روسی کتاب تحقیق ملالهند طبع

تاشکند ۱۹۶۳ م

(۵) ترجمه او ز یکی آثار الباقیه و کتاب الهند طبع تاشکند.

(۶) طبع متن عربی تحدید نهایات الاماکن بسعی پروفیسور بولگا کوف

در قاهره ۱۹۶۲ م بر اساس مخطوطه استانبول.

(۷) جلد سوم منتخبات آثار البیرونی: ترجمه روسی تحدید نهایات الاماکن

از پروفیسور بولگا کوف.

(۸) جلد چهارم آثار البیرونی. ترجمه روسی ۵ کتاب قانون المسعودی بدو زبان

روسی و از یکی طبع تاشکند ۱۹۷۲ م

(۹) جلد پنجم آثار البیرونی. ترجمه کتاب الصيدفه بروسی از پروفیسور

کریموف.

(۱۰) زندگی و آثار بیرونی بزبان روسی تالیف پروفیسور بولگا کوف طبع مسکو.

(۷)

السدس الفخری

(شماره ۱۶۹ - ۳۱)

د کتاب ریاض المهند سین تألیف محقق قندها ری علامه حبیب الله (۱۲۷۰ ق) روضه پنجم مقصد ششم در شرح عمل آلات رصدیه گوید : «سدس فخری : که محمو د خجندی در عصر فخرا لدوله د یلمی (ظ : ابو الحسن علی حدود ۳۷۰ ق) اختراع نموده و آن حلقه ایست مصنوع از برنج بعرض سه اصبع و ثخن یک اصبع که تدویرش از سدس دو رچهارا صبع زیاده بود ، و بر دو طرفش دو مسطره برنجی بعرض و ثخن حلقه مرکب کنند بنحو یکه دو طرف دیگر این دو مسطره بر مرکز حلقه متلاقه شوند و شکل قطاع اصغر حاصل شود .

پس بر مرکز سدس سه دائره رسم کنند که محیط بیکدیگر باشند و قسمی ثلثه در سطح حلقه واقع شوند و از جانبین این سطح مقدار د و اصبع باقی ماند و بر آن دو عروه نصب کنند ، هر سه قوس را با جزا و کسور آن حسب الامکان قسمت کنند و ارقام خمسات از هر طرفی تا طرف دیگر ترقیم نمایند . بعده دو عمود چوبین متوازی السطوح قائم الزوا یا در سطح نصف النهار استوار قائم کنند و باید که بعد میان اصلین عمودین کمتر از نصف قطر آله نباشد و بالای سرایند و عمود و در وسط طول آنها ، د و چوب متساوی بزوا یا قائمه مرکب کنند ، پس بر مرکز حلقه ثقبه مستدیره کرده در مستصاف چوب بالا ، بواسطه قطب مساری با مسطره ذات البتین مرکب سازند بنحو یکه بواسطه تحریک بر چوب و سطح حرکت کند و در دو عروه دوزنجیر آهنی منساک دارند و دو طرف دیگر دوزنجیر را بر سر دو عمود بواسطه دو مسمار مربوط سازند » (از نسخه خطی ریاض المهند سین)

(۸)

چند مقاله دربارهٔ البیرونی

در نو اسبر ۱۹۷۱ م یک انجمن بین المللی بر موضوع «البیرونی و علوم هند» در دهلی جدید به هم کاری حکومت هند و یونسکو در اکادمی ملی علوم هند تشکیل یافت که در آن مقالات مفید و تحقیقی از طرف علمای هند خوانده شد که از آن جمله عناوین مقالات ذیل برای تکمیل این کتابشناسی ثبت میگردد .

۱- البیرونی و علم حساب هندازا، ک باگ همکار سابقه دار جمعیت تحقیق در تکمیل تاریخ علوم هند، کلکته، ۱۸ صفحه.

۲- البیرونی و تسلسل حسابی در گناس سنسکریت، از داکتر ب، ک نایر عضو اکادمی علوم هند، ۲۱ صفحه.

۳- البیرونی و بر همه گوپتا، از داکتر خانم بینه چتر جی، ۱۳ صفحه.

۴- تحقیقات فیزیکی البیرونی از س، م رضاء الله انصاری عضو گروه فیزیکی پوهنتون علیگر، ۱۰ صفحه.

۵- البیرونی و عهدود تاریخ هند Indian eras

از ر، ن رای عضو اکادمی علوم هند، ۱۷ صفحه.

۶- علم مقادیر در کتاب الهند البیرونی. از و، ب ماپنکار مدیر

عمومی اوزان و مقادیر در وزارت انکشاف صنعتی هند، دهلی جدید

۳۱ صفحه.

۷- البیرونی بحیث رابط و ناقل معلومات علمی. از سید مقبول احمد

استاد پوهنتون علیگر هند، ترجمه فارسی این مقاله در مجموعه البیرونی

و هند (طبع کابل ۱۳۵۲ ش) ص ۱۹ تا ۳۲ چاپ شده است.

۸- البیرونی و افادۀ علوم به زبان سنسکریت . از ب ، ك فایر سابق الذکر

ترجمه فارسی در مجموعه البیرونی و هند (ص ۳۹ تا ۴۶)

۹- البیرونی و تعیین اطوال و عروض بلاد در هند . از س ، ن سین ،

ترجمه فارسی در مجموعه فوق (ص ۱۱۸ تا ۱۴۲)

۱۰- مآخذ سنسکریت البیرونی . از دکتر اجای متھرا شاستری .

ترجمه فارسی در مجموعه فوق (ص ۵۳ تا ۱۱۷)

فها رس

(١) نامهای كتب البير وني

- استخراج الاوتار الدايرة ٦٤٠٠٠
 استخراج الكعاب ٣٥٠٠٠
 استخراج قدر الارض ٢٤٠٠٠
 الاستشهاد باختلاف الارصاد ١٤٦
 استعمال الاصطرلاب الكرى ٥٠
 استعمال دواير السموت ١٦٠٠٠
 استيعاب في تسطيح الكره ١٣٩
 استيعاب الوجوه الممكنه ٤٦
 اعتبار مقدار الليل والنهار ١٨
 اعتبار مقدار الليل والنهار بطريق
 تبعدهن مواضع المنجمين ٥٥٠٠٠
 الاعتذار عما سبق لي من تاريخ
 الاسكندر ٥٤
 الاعتراض على كتاب ابن سينا
 ١٧٢ ٠٠٠
 افراد المقال في امر الا ظلال ١٥
 امر الامتحان و تصبير ابن
 كيسوم المفتن ٩
 الانبعاث لتصحيح القبله ٣٢
 ابضاح الادله على كيفيات
 سمت القبله ٢٩
 (ب)
 بانجيل في الخلاص من ارتباك ٩٨

(الف)

- آثار الباقيه عن قرون الخاليه
 نمبر ١٠٥
 آداب الصحبة المذوك ١٣٣
 ابطال البهتان بايراد البرهان ٢
 ابطال ظنون فاسده ٥٧
 اجوبة والا سؤاله لتصحيح سمت
 القبله ٢٨
 اجوبة المسائل الخوارزميه ١٧١
 الاحجار ١٥٩
 اخبار المبيضة والقرامطه ١٦٢
 الاخبار المقنن ١٦١
 اختصار المجسطي ١٤٤
 اختلاف الاقاول في استخراج
 التعاويل ١٠
 اختلاف ذوى الفضل ٢٧٠٠٠
 اختلاف الواقع في تقاسيم
 الاقاليم ٢٦
 الارشاد الى تصحيح المبادئ اشتمل
 على النموذرات ٠٧٧
 الارشاد الى ما يدرك ولا يستدل
 من الابعاد ١٠٦
 الارشاد في احكام النجوم ١٤٩
 الاستبصار في قدر الاحجار ٨٧

- باسد يوا لهند هند مجيئة الارض ٩٦
 البعث عن الطريفة المتعرفه
 المند كوده في كتاب آثار الملوي ٦٩
 براهين اعمال حبش بجدول التقويم
 ١١٧
 البراهين على عمل محمد بن صباح ١٢١
 البرهان على عمل الحبش ١٢٣
 البرهان للمغير في عمل التسيير ١٠٢
 (ت)
 التأريخ ايام السلطان محمود
 واخبار ابيه ١٥٠
 تبين رأى بطليموس في لسان الهند
 ٧٨
 تجريد الشماعات والاوار ٤٧
 تجديد المعموره و تصحيحها في الصوره
 ١١٢
 تحديد نهايات الاماكن لتصحيح
 مسافات المساكن ١٩
 التحذير من قبل الترك ٨٩
 تحصيل الان من الزمان عند الهند ٥٢
 تحصيل الراحة بتصحيح المساحه ٨٨
 تحصيل الشماعات ... ٤٣
 تحقيق مال الهند (كتاب الهند) ٩٣
 تحقيق منازل القمر ٦١
 التحليل والنقطيح للمتعديل ١١
 تذكرة في الالاشاد الى صوماء النصراني
 والا عباد ٥٣
 تذكرة في الحساب والعد ٣٤
 تذكرة في المساحه للمسافر المقوي
 ٦٥
 ترجمه بوليسه سدها نته ١٨٣
- ترجمه كتاب الاصول الهندسه ١٧٥
 ترجمه كتاب سا مسكويه ١٧٤
 ترجمه كتاب المجسطي ١٢٦
 ترجمه مافى براهم
 سدها ندمن طرق الحساب ٤٠
 تسطيح الصور ... ٤٨
 تسطيح الكره ١٤٢
 تسهيل التصحيح الا صطرلا بي ٤٧
 تصحيح الطول والعرض ٢٣
 تصحيح كتاب ابراهيم بن سنان ١١٦
 تصحيح ما وقع لا بي جعفر
 الخازن من السهو ١١٨
 تصحيح المنقول من العرض والطول
 ٢١
 تصفح كلام بي سهل القوهي ٦٠
 تصور امر الفجر والشفق ١٠٩
 التطبيق الى تحقيق حر كة الشمس
 ١٠١
 تعبير الميزان لتقدير الازمان
 ٥١
 التعليل باحالة لوهم ... ١٦٤
 التفهيم لا وائل صناعة التنجيم
 ٧٣
 تقاسيم الاقاليم ١٥٤
 تقسيط القوى والدلالات ٧٤
 تقويم القبلة ببست ... ٣١
 تكميل حكايه عبيد الملك البستي
 ٥٥
 تكميل زيچ حبش بالعلم ... ٤
 تكميل صناعة التسطيح ٦١٠
 تلافى هوارض الزله ... ٣٣
 تمهيد المستقر ٤٥

- ٨ خيال الكسوفين عند الهند
(هـ)
- ١٤٣ الدرف في سطح الاكر
١٦٧ الدستور
١٣٥ دستور الخط
٥٦ دلالة آثار العلوم به...
١٣٥ دلالة اللفظ على المعنى...
الدواير التي تحد الساعات
١٢٢ الزمانية
- (و، ز)
- ٣٨ راشيكات الهند
رأى العرب في مراتب العدد
رسالة ابي نصر في مسایل الهندسه
١٢٨ رساله لئرجسيه
١٣٧ رسوم الحركات...
١٢٧ رياضه لفكر والعقل
١٧٥ ذيج العلای
١٤٥ ذيج المسمودی
١٤١
- (س، ش)
- ١٣١ سبب بردایام المعجوز
٣٩ سكلب الاعداد
١٢٨ سكون الارض وحرکتها
٧٦ سيرسهمی السعادة والغبی
٩٧ شامل؟ (شامکه)
١٦٣ شرح شعرابی تمام
١٤٨ الشمس الشافیه للنفوس
(ص، ط)
- ٦٨ صفة اسباب السخونه...
١٥١ صفيحات التفسير
- ٩٩ التذنيه على صناعة التويه
١٠٣ تنقيح التواريخ
١٠٥ تنوير المناهج
٢٥ تهنيد الاقوال...
٦ تهنيد ذبيح الار كند
٣٥ تهنيد شروط العمل...
١٢ تهنيد الطرق المحتاج اليها
١٤ تهنيد فصول الفرغاني
التوسط بين ارسطوطالس و
جالينوس
١٢٩
- (ج)
- ١٢٥ جدول الدقايق...
١١١ جلاه الاذهان...
١٥٦ الجماهر في جواهر
١٠٨ جمع الطريق السايه...
الجوابات عن المسائل العشر
٧٢ الكشميريه
الجوابات عن المسائل
الوارده من منجمي الهند
٧١ جوامع الموجود لغواطر الهندوس
(ح، خ)
- ٨٢ حديث اور مزديار ومهريار
٨٤ حديث دا ذمه وكرامی
٨٣ حديث صنمى اليا ميان
٨١ حديث قسم السرور وعين الحياة
٨٥ حديث نيلوفر في قصه ديبستى و بار
بها كركر
٨٥ الحساب والعدد...
٣٤ حكاية الالة المسماة السدس
الفخرى
١٦٩ حكاية طريق الهند في استخراج
العمر
٧٥ حل شبهه عرضت في كتاب الاصول
١٢٥

٦٧	لوازم تجزى المقادير ...
١٤٥	لوازم البحر ككتين ...
	(م)
	ما اخرج ما فى قوة الاضطراب
٤٩	الى الفعل
١٢٦	مبادئ الهندسة
١١٩	مجازات دو اير السموت
١٦٦	مجموع الا شمار
١٧٣	مجموعه الحكم
١٦٥	المختار الا شمار والا نار
١٥٢	المدخل الى علم النجوم
١٦٠	المسامره فى اخبار خوارزم
٧٠	المسائل البلغية ...
١٤٧	مسائل سئل عنها ابن سينا
	المسائل المفيدة والجوابات
١	السديده
٩٥	المستقر والمستودع
٥٩	مغنيات الجواب الحادثة فى الملوك
٤٤	مطرح الشعاع ...
١٤٤	معرفة القسوس الفلكية ...
١٣	مفتاح علم الهيئه
٧	مقاليد علم الهيئه
١٠٧	مكناييل والموازين ...
٤١	منصوبات الغرب
٧٩	الموايد الصغيره ...
	(ن)
١٥٧	النزاهة النفوس والافكار ..
	النسب التى بين الفلزات
٦٣	والجواهر فى الحجم
٦٦	نقل خواص الشكل لقطاع
٨٠	وامق و عذرا ...
	الوساطة بين الاهاوزى والخوازمى
٣	

١٥٨	الصيد له فى الطب
١٧	طالع قبة الارض ...
	(ع ، غ)
	العجائب الطبيعیه و الغرائب
١٥٣	الصناعيه
١٣٢	علة التر بيه ...
٩٤	علة علامات البروج فى الزيجات
١١٥	علة تصنيف التعديل
١١٣	علم زيج جعفر المكنى بابى معشر
١٨١	غرة الزيجات
٢٥	غروب الشمس عند منارة اسكندر به
١٣٦	الغزليات الشمسيه
	(ف ، ق)
٦٢	فحص عن النوادر ا بوحفن
	فصل من كتاب لابي نصر فى كرية
١٧٩	السماء
	فهرست كتب محمد بن زكريا
١٦٨	الرازي
	فيما اخرج ما فى قوة -
٤٩	الاضطراب الى الفعل
	قافية الالف من الا تمام فى
٨٦	شعر ابي تمام
١٠٤	القانون المسعودى
٩٠	القرعة المبرحه بالمواقب
٩١	القرعة المضمنه
١٣٤	قوانين الصناعه
	(ك ، ل)
١٨٠	كتاب ابي يعقوب الى ابي سعيد
١١٤	كتاب فى السموت
	الكلام على الكواكب ذوات
٥٨	الا ذناب والذوائب
٩٢	كلمب ياره
٣٦	كيفية رسوخ الهند فى تعليم الحساب
١٨٢	اللعمات

(۲) البیرونی تالیفات خود را چندین طبقه بندی کرده

- ۱ - علم هیئت (معلومات جد اول مج-موعی) -مجموعه موسمی ۱ تا ۱۸
- ۲ - طول و عرض و آفاق (جغرافی) ۱۹ تا ۳۳
- ۳ - حساب ، شمار ۳۴ تا ۴۱
- ۴ - اشعه و معلومات سماوی ۴۲ تا ۴۵
- ۵ - آلات و اصطیلاب ۴۶ تا ۵۰
- ۶ - اوقات گاه شماری ۵۱ تا ۵۵
- ۷ - سیارات ، ذرات ، مذنبات ۵۶ تا ۶۰
- ۸ - مختلف : هیئت ، هندسه ، جغرافی ، فزیک ۶۱ تا ۷۲
- ۹ - آسمان شناسی : اساسات ، طالع ۷۳ تا ۷۹
- ۱۰ - افسانهها (ترجمه از فارسی و سنسکریت)
مختلف ۸۰ تا ۸۵
- ۱۱ - رسوم ، ادیان و غیره ۸۶ تا ۹۲
- ۱۲ - مختلف : کتب خطی مفقود البیرونی ۹۳ تا ۹۸
- ۱۳ - مختلف : مؤلفات بعد از سال ۶۵ ۹۹ تا ۱۰۳
- ۱۴ - مختلف : مؤلفات ابوالنصر ۱۰۴ تا ۱۱۳
- ۱۵ - مختلف : مؤلفات ابو سهل ۱۱۴ تا ۱۲۶
- ۱۶ - گرامر : تالیف ابوعلی الجیلی ۱۲۷ تا ۱۳۸

(۳) طهارة بندي علمي مؤلفات البيروني

الف : رياضي :

- حساب : ۴۱،۳۹،۴۰،۳۸،۳۷،۳۵،۳۴
- هندسه : ۱۷۸،۱۷۵،۱۶۷،۱۳۵،۱۲۶،۱۲۵،۱۰۸،۶۷،۶۶،۶۴
- مثلثات : ۱۸۰،۱۲۴
- مناظر و مرابا : ۱۴۲،۱۳۹،۱۱۰،۴۸
- اندازه گیری زمین : ۶۵

ب : هیتت ، نجوم :

- هیتت عمومی : ۱۴،۱۳،۱۲ ، ۱۱،۱۰،۹،۸،۷،۶،۵،۴،۳،۲،۱
- ۱۱۱،۱۰۶،۱۰۴ ، ۱۰۱،۱۰۰،۷۲،۷۱ ، ۶۲،۶۱ ، ۱۸،۱۷،۱۶،۱۵
- ۱۳۷،۱۲۸ ، ۱۲۷ ، ۱۲۳،۱۲۱،۱۲۰ ، ۱۱۸ ، ۱۱۷،۱۱۶،۱۱۵،۱۱۳
- ۱۸۱،۱۷۹،۱۷۶،۱۷۱،۱۵۵،۱۴۷،۱۴۶،۱۴۵،۱۴۴،۱۴۳،۱۴۱،۱۴۰
- حوادث جوی : ۶۹،۶۰،۵۹،۵۸،۵۷،۵۶
- آلات : ۱۷۷،۱۶۹،۱۲۲،۱۱۹،۱۰۷،۵۲،۵۱،۵۰،۴۹،۴۷،۴۶
- ستاره شناسی (نجوم) : ۷۷،۷۶،۷۵،۷۴،۷۳،۴۵،۴۴،۴۳،۴۲
- ۱۸۳،۱۸۲،۱۵۲،۱۵۱،۱۴۹،۱۴۸،۱۳۲،۱۰۲،۹۹،۷۹،۷۸
- خلقت (کوسمولوجی) : ۱۲۹

ج : جغرافیایا ، مساحت :

- ۱۱۴،۳۳،۳۲،۳۱،۳۰،۲۹،۲۸،۲۷،۲۶،۲۵
- ۱۱۲،۲۳،۲۲،۱۹ (کار و توگرافی)
- ۱۳۶ ، ۱۰۹ ، ۲۵ ، ۲۴
- ۱۵۴،۱۳۱،۶۸ ، ۲۶

د : فیزیک و طبیعیات :

- ۱۳۳ (کثافت)
- ۱۵۹،۱۵۷،۱۵۶
- ۱۵۸

ه : کروئولوژی و تاریخ :

- ۵۵
- ۱۰۵،۱۰۳،۵۴،۵۳
- ۱۶۲ ، ۱۶۱ ، ۱۶۰ ، ۱۵۰

و : ادبیات و فلسفه :

- ۹۲،۹۱،۹۰،۸۹،۸۸،۸۷،۸۵،۸۴،۸۳،۸۲،۸۱،۸۰
- ۱۶۸
- ۱۳۸
- ۱۶۶ ، ۱۶۵ ، ۱۶۴ ، ۱۶۳ ، ۸۶
- ۱۷۳،۱۷۲،۱۷۰،۱۵۳،۱۳۴،۱۳۳، ۱۳۰

ز : رسوم و دین :

- ۱۷۴ ، ۹۸ ، ۹۶ ، ۹۵ ، ۹۴ ، ۹۳

(۴) نسخ خطی مؤلفات البیرونی در هند :

- ۱ - کتابا بغا نة درگاہ بیبر محمد شاه احمد آ باد کجرات :
غرۃ الزیجات .
- ۲ - کتابا بغا نة مولانا آزاد علی کر : کتاب التفہیم دوسمہ
(فارسی) نمبر ۴۴ تماماً ۱۳۵ صفحہ ونمبر ۵۴ عبارت است از ۱۹۸ صفحہ
قانون مسعودی : ۲ جلد نمبر ۱۸ عربی .
کتاب الصيدلہ ۹۷ صفحہ (فارسی) نمبر ۶
۳ - کتابا بغا نة ملا فیروز بمبئی :
قانون مسعودی نمبر ۶۵ عربی .
- ۴ - کتابا بغا نة جمعیت آسیائی بنگال (کلکتہ) .
الرسالہ فی صنعة الاضطراب نمبر ۱۴۸ عربی .
در کتابا بغا نة ملی کلکتہ : قانون مسعودی .
- ۵ - کتابا بغا نة آصفیہ حیدرآباد دکن :
القانون المسعودی جلد سوم نمبر ۳۷۴ جملہ ۳۳۶ صفحہ .
ریاضة الفکر والمقل ۱ جلد ۷۹۸ صفحہ .
- ۶ - کتابا بغا نة رضادر رامپور :
کتاب فی الاستیماب الو جوہ الممكنہ فی صنعة الاضطراب
۱ جلد ۴۲۵ صفحہ .
القانون المسعودی ۱ جلد ۴۲۸ صفحہ .

٧ - كتابا بغائة بانكى پور پتته :

كتاب افرادالمقال فى امرالاطلال ٢٤٦٨ / ٣٦ .

كتاب فى را شيكات الهند ٢٤٦٨ / ٣٧ .

تمهيدالمستقر فى تحقيقالمحر ٢٤٦٨ / ٣٨ .

مقاله فى استخراج الاوتار فى الدايرو بغواص الخطا المنعنى

فيها ٢٤٦٨ / ٤٢ .

آثار الباقية ٩٦٣ .

رساله فى براهين العمل حبش بجدول التقويم ٢٤٦٨ / ٨ .

رساله فى تصحيح مساوقع لابي جعفرالغازن من سهو فى ذبيح

الصفايح ٢٤٦٩ / ٩ .

رساله فى مجازات دواير السموت فى الا صطرلاب ٢٤٦٨ / ١٢ .

رساله فى جدول الدقائق ٢٤٦٨ / ١٤ .

رساله فى براهين على عمل محمد بن الصباح فى امتحان الشمس

٢٤٦٨ / ١٥ .

رساله فى برهان على عمل حبش فى مطالع السموت فى زيجه

٢٤٦٨ / ١٥

رساله فى معرفة القسى الفلكيه بطريق غير طريق النسبة المؤلفه

٢٤٦٨ / ١٨

رساله فى حل شبهة عرضت فى الثالثة العشرة من كتاب الاصول .

رساله ابونصر فى جواب مسائل الهندسه ٢٤٦٨ / ١٩ .

فصل من كتاب لابي نصر فى كريت السماء ٢٤٦٨ / ٢٢ .

ARIC

B

1.12

ALB

2304

**A
BIBLIOGRAPHY
OF THE
WORKS OF AL-BERUNI**

BY

**AHMED SAEED KHAN
LIBRARIAN, INSTITUTE OF
ISLAMIC STUDIES,
ALIGARH UNIVERSITY (INDIA)**

**Translated and completed
by**

Prof. Abd-al-Hayy Habibi

published by

**Ministry of Education of
Republic of Afghanistan**

Kabul

1973